

0610
АЦІ ФАХОВОЇ КОМІСІЇ ШКІЛЬНИЦТВА Й НАРОДНЬОЇ ОСВІТИ
ПРИ КУЛЬТУРНО - НАУКОВІМ ВИДАВНИЦТВІ УНО.

Для внутрішнього вжитку.

На правах рукопису.

НАПРЯМНІ, СИСТЕМА, ПРОГРАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

(ЗБІРКА ЕЛЯБОРАТІВ)

Львів. Бібліотека
АН УРСР

ПРАГА, 1941.

22

2130

2

73

37.005

СЕКРЕТНО

ПРАЦІ ФАХОВОЇ КОМІСІЇ ШКІЛЬНИЦТВА І НАРОДНОЇ ОСВІТИ
ПРИ КУЛЬТУРНО - НАУКОВІМ ВИДАВНИЦТВІ УНО

=====

Для внутрішнього вжитку.

На правах рукопису.

НА ПРЯМНІ, СИСТЕМА, ПРОГРАМИ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

(Збірка еляборатів)

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Окупаційна

Прага, 1941.

434(23e)6a43

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 4/60

П Е Р Е Д М О В А:

Фахова Комісія Шкільництва й Народньої Освіти при Культурно-Науковому Видавництві УНО, опрацьовуючи різні проблеми в дотичній ділянці українського суспільного життя, мала на меті насамперед виконати такі завдання: намітити головні напрямні нової національної політики в шкільній справі; подати проєкти конкретних планів і по змосі програмів певних типів та окремих шкіл єдиної національної школи, як теж і проєкт головного плану єдиної національної школи; випрацювати схему і план організації всіх ступнів шкільництва та зокрема схему і план організації жіночого фахового шкільництва, а також подати проєкт плану організації позашкільної національної освіти та план організації бібліотечного шкільництва. Оці питання і визначають зміст статей, що ввійшли до цієї збірки еляборатів Комісії, що працювала під керівництвом проф. Августина Ш т е ф а н а, довголітнього директора Торговельної Академії в Мукачеві на Підкарпатті.

Всі ці статті й проєкти були зачитані й обговорені на засіданнях Комісії. Ця обставина надає тим статтям і проєктам та висловленим у них ідеям значення дещо більшого, ніж просто індивідуальних спроб ті питання поставити і їх по змосі розробити. Загальну редакцію збірки Комісія доручила Др. Л. Б і л е ц ь к о м у, професорові Українського В.Університету й колишньому ректорові Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі.

Ця збірка виходить у часі, коли майже на всіх землях України школа є звільнена від большевицького впливу. Можна думати, що тепер відкривається певна можливість розбудови української національної школи на звільнених від большевиків землях України. Думаємо, що саме за цих обставин поява збірки статей на педагогічні теми, де зясовується актуальніші питання українського шкільництва, є тим більше на часі.

Якщо ця збірка, що виходить під назвою "Напрявні, система, програми Української Національної Школи", і не послужить джерелом для приписів і постанов нормативного характеру, а виконає тільки скромну роль поради українському вчителю, то й у цьому разі автори поміщених у ній статей будуть мати достатню моральну сатисфакцію, а Фахова Комісія Ш.Н.О. при КНВ УНО бодай у деякій мірі прислужиться великій справі культурно-національного відродження Українського Народу й нашої Батьківщини.

Прага, в грудні 1941 року..

Др. М. Г а л а г а н,
Головноуповноважений для
Фахових Комісій при КНВ.

Др. Леонід Білецький:

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА Й ЇЇ УЧИТЕЛЬ.

I.

Українське шкільництво під большевицькою окупаційною владою було приведене до повного занепаду. Централістична большевицька влада Москви витравила із школи в Україні весь національний дух з доби українського державного будівництва в рр. 1917-1920 й поставила собі метою створити з українця радянського інтернаціонального громадянина із специфічною радянською а то й чисто московською мовою. Українська мова була в повному занепаді і вживалась тільки підчас офіційних виступів, тоді як у приватнім і родиннім житті розмовляти українською мовою вважалось націоналістичним шовінізмом і контрреволюцією. Красне письменство допускалось тільки радянське; а коли дозволялись до читання твори старших українських письменників, то тільки такі, що були наповнені інтернаціональним змістом та проведені через строгу радянську цензуру. Зате твори московських письменників: Пушкін, Короленко, Горький, Чехов, Зоженко й інші сучасні письменники та нейтральні твори Гоголя, нарешті писання Леніна, Сталіна широко перекладались на українську мову й подавались українському читачеві в сотнях тисяч примірників. Не ліпше було з історією України. Майже вся вона була препарована марксизмом, ленінізмом, сталінізмом; національні рухи й політична боротьба за національну самостійність в минулім Україні затушовувались або освітлювались у дусі історії Іловайського, офіційного історика бувшої царської Росії, що визнавав тільки постать Богдана Хмельницького й то в його останнім політичнім акті, в Переяславі 1654 р. Зате яскраво і недвозначно висувались такі московські імперіялісти, як московський цар Петро I., що жорстоко розправлявся з Батурином після поразки гетьмана Мазепи, з гетьманом Полуботком та українським козацтвом узагалі і „отец народов" Сталін. Одне слово, як писав один із тих, що залишився живим в Україні, колиби большевики побули в Україні ще два роки, радянська влада України, щоб догодити „отцу народов", булаби перевела в Україні найжорстокішу і найтрагічнішу ухвалу про скасування української мови на всій території соборної України й заведення скрізь: в урядах, в приватнім житті, в школі й навіть у родині м о с к о в с ь к о ї м о в и. Ось який приправлявся остаточний фінал: український нарід був би з лица землі цілком скреслений і то ніби то навіть самою владою України. Така нечувана готувалась національна с а м о л і к в і д а ц і я. І в цю таку жорстоку для України добу школа її була не школою українського народу та його духових та господарських потреб, а тільки знаряддям ворожої московської політики.

І ось тепер вся школа в Україні від такого жорстокого й ворожого режиму є німецькою армією звільнена. В історії України і її школи наступає нова доба. Для українського вчителства наступають великі дні, впрост великдень відродження національного й національної української школи. Але в міру того, як здійснились надії і сподівання того, що українська школа вже ніколи не поверне до такого терору, який панував за большевиків, коли широко відкрились перспективи, що незабаром українська національна школа відродиться, що до її дверей застукали національні душі й серця стомленого і змученого українського народу, — тоді якраз час подумати, що в цій школі насамперед треба зробити, щоб вона дійсно відродилась, чим їй і її учителям допомогти в найактуальніших її потребах і вимгах? Подаєм одну тільки відповідь, ясну й коротку: **з о р г а н і з у в а т и н о в у у к р а ї н с ь к у ш к о л у, р о з б у д о в а н у н а м і ц н и х н а ц і о н а л ь н и х п і д в а л и н а х**

II.

Розбудова вищезазначеної української національної школи є діло трудне в умовах теперішнього стану українського народу. Більш як двадцятилітнє панування в Україні большевиків та ті страшні експерименти і знущання, що большевики переводили над нашим народом та його дітьми цілковито спустошили їх національні душі, викривили їх розум; а тих, що не піддавались їх впливам — впрост знищили. Отже післябольшевицька спадщина в Україні духово є надзвичайно нерівна й дуже невизначна навіть і серед українського вчителства. Большевицька влада й комуністична партія все робили, щоб український нарід духово, національно й морально розкласти. І коли ми візьмем під увагу той колосальний духовий розпад на українських землях що відбувся в українській національній дійсності, в українським релігійнім житті, в господарським і матеріяльним, в школі й родині, то зрозуміло, до якого глибок. занепаду, до якого зубожіння дійшло духове й фізичне життя українського т.зв. суспільства. Релігійне життя переслідувалось і нищилось, національне — заборонялось. Фізичне життя кожної людини було загрожене. А найбільше потерпіла українська родина. Ця остання була зовсім зруйнована. В більшості батько був заарештований або висланий кудись на північ чи в Сибір або забитий, мати пішла на тяжку працю, а діти були залишені на самих себе й розбірались по людях за куском хліба. Про якесь виховання їх не було й мови; хочби врятуватись від голодної смерті; і вони, не маючи змоги заробити, стали жебрати, а пізніше красти, обмечувати і врешті решт докотились до злочинів, правопорушництва й повного морального занепаду. В інших родинх було інакше: різні чекісти, Г.П.У, НКВД. стали дітей використовувати для різних провокацій у родині, шпіонажу й доносів: діти стали в руках політичної большевицької влади зряддям її таємної стежі за громадянами-батьками, матерями, братами, сестрами і т.д. Так син повстав на батька, донька — на матір... і родина вся пішла в розтіч: одне одного підозрівали, не довіряли — кожний замкнувся в собі, ховав свої думки й заміри та стежив за другим. В наслідок такого стану всі морально-духові нитки, що сполучають родину в одну національну і духову цілість, раптом обірвались... і та родина, що є основою суспільно-національного життя, та колишня патріархальна, високоморальна родина українського народу перестала існувати. І на згарищі такого розкладу серед молодого й наймолодшого українського покоління мораль дітей цілком занепадала, а натомість розвинулись різні злочини, правопоручництво,

безпритульність, що стали зловіщими знаками духового занепаду дітей шкільного віку. І оці діти зруйнованого нашого народу тепер складають головний контингент української школи, середок дитячої опінії, оцінки, духової традиції і взагалі того оточення, що творить духову атмосферу дитячого життя й відносин дітей між собою.

Такий із тих відомостей, часописних статей, приватних листів та усних доповідей ми маємо образ теперішньої шкільної молоді після довгого большевицького панування в Україні. Перед нами стає сумний образ тієї молоді, що має наповнити нашу нову школу й почути нові ідеї й думки у нових історичних умовах України. І тільки в такому сумнім аспекті теперішньої української дійсності, що повстала від „братніх“ обіймів та московської опіки, стають зрозумілими розпучливі Шевченкові слова: „У школі нас усього, всього що тільки є, навчають, крім своєї любові рідної мови. О, школо, школо! Як би тебе швидше перешколити!“ („Прогулька з присмністю...“) Бо й за часів Шевченка школа в Україні була таксамо тільки знаряддям винародовлення української інтелігенції, що ставала „перевертнями, народніми п'явками“, батько яких „може останню корову жидам продавав, поки навчив московської мови“... („Сон“)

III.

І ми мусимо теперішню школу в Україні таксамо наново „перешколювати“. Праця дуже велика й відповідальна. Та й доба для України — надзвичайна. В цій добі кується і її національна доля. Тому школа для дітей українського народу створить всі відповідні умови для його майбутнього життя й існування. Це ми, українські вчителі, мусимо собі усвідомити, напружити всі зусилля на розбудову нашої національної школи!

Першою підвалиною для такої розбудови українського шкільництва є наша учительська самоорганізація, але не тільки для захисту наших професійних та економічних інтересів, як це робили вчителі в державах демократичних. Наша учительська самоорганізація повинна бути створена в першу чергу для того, щоб розбудувати нашу школу на місці праці кожного вчителя по якнайкращому зразку організаційному, виховальному і навчальному. Кожен учитель повинен собі усвідомити, що він на місці своєї праці серед українських дітей і їх батьків веде провідну роль навчальну і виховальну, високо відповідальну роль вчителя в найкращому розумінні цього слова: вчителя дітей, вчителя їх батьків... і тим і другим він повинен розкрити перспективи їх теперішніх і майбутніх обов'язків перед Україною, як нацією, перед народом. Тому в порядку найкращого усвідомлення цих своїх завдань і обов'язків все українське вчительство повинно бути об'єднане у Всеукраїнським союзі педагогів. Учителі всіх типів шкіл, починаючи від найнижчих і кінчаючи високими школами творять у Києві центральну організацію вчителів на чолі із її провідником. Той провідник із головною управою при цьому керує всіма організаційними справами українсько-

го вчителства, закладає обласні та районні філії всеукраїнського союзу педагогів, подає вказівки й допомагає об'єднанню всього учительства на місцях. Така організаційна праця всього вчителства й кожного педагога окремо засновується на суто національних основах світогляду й думання, на повній посвяті себе українській національній ідеї, українському народові й Україні в цілому та на повній відданості тій школі й дітям, де учитель працює, бо щира праця й служба тим найменшим дітям українського народу, то є праця і служба цілій українській Нації, а тим самим і віддана служба Богам. Цим українське вчителство покаже, що воно здібне служити високій ідеї, здібне в малій службі дітям своєї школи підноситися до служення цілій українській Нації, здібне творити з себе національну цілість, духову національну єдність, церкву віруючих у велике національне післаництво України на Сході Європи. Споене одним ідеалом Нації, однією організаційною силою українського національного проводу, одним ідеалом шкільних і педагогічних завдань відродити справжню українську національну школу, українське учительство, як провідна духовна еліта української Нації, повинно відчувати і ту глибоку відповідальність перед майбутнім українського народу і перед Владою України, бо кому більше дано, від того буде більше й вимагатись. І коли ми самі цю повинну духову службу Україні в собі відчуємо вповні, тоді ми можемо бути певні, що й уся українська школа буде н а ш а, все шкільництво й освіта всіх дітей України і всього народу українського буде в обсягові н а ш о ї праці, під н а ш и м національним і педагогічним впливом. Тільки так і треба розуміти самоорганізацію всього українського учительства.

IV.

Поруч із такою організаційною працею повинна йти і друга наша національно-освітня служба нації, — н а ш а р о з у м н а і т а к т о в н а ш к і л ь н а п о л і т и к а.

Окремі малосвідомі одиниці з одного боку і свідомі наші противники поляки, москалі і їх обох „пспутники” — „малороси” — з другого, де тільки можна проводять ту думку, що у к р а ї н с ь к а школа повинна бути строгою нейтральною, „аполітичною”, себто чужа т. зв. „націоналістического повнізму”. Вони гадають, що українське вчителство є таке наїзне, що так і повірять їх щирості щодо аполітичності школи, повірять і відійде із своєю національною ідеологією від школи і тим дасть широке поле для т. зв. „аполітичної” політики серед дітей і в школі різних космополітів, що будуть серед дітей присипляти їх національне єство й почуття і непомітно прищеплювати зацікавлення й любов не до України й її народу та історії й культури, а до космополітичних ліберальних або монархічних ідеалів заборчих північних і східних сусідів. До таких запевнень різних захованих „українців” ми вчителі мусимо ставитись із резервом і недовір'ям. Бо справді, коли б ми їм повірили й відійшли із своїми національними ідеалами від своїх дітей, від молоді, то ті, що стоять за аполітичність у школі, так і оточили б нашу молодь своїми думками, обхопили б дитячі душі своїми ідеями і чужою українській молоді своєю політикою і тим принесли би нашому народові, як і вже прино-

сили багато шкоди.

Наша школа була би zagrożена, наші діти виховувались би в аспекті ідеалів ворожих сучасності, в аспекті тих ідей, що вже ~~наме-~~рають і не мають нічого спільного із українською дійсністю й українським національним минулим.

Тому єдиний рятунок від байдужої аполітичності є той, щоб у нашій національній школі запанував дух широ народніх ідеалів, народньої традиції, дух великих наших національних провідників, дух Т. Шевченка, Франка, В. Самійленка, Міхновського, Лесі Українки, В. Стефаника, М. Черемшини, С. Петлюри, Є. Коновальця. Ось ці наші духові провідники повинні світити перед нашою молод'ю вічним світлом національної правди та соціальної справедливості, бо думками одних, великими мистецькими образами других промовляє до нас і нашого народу великий дух української Нації. Бо не були ті наші будителі, що на перше місце ставили перед нами великі обов'язки служення Україні, служення найменшому братові, найбіднішому синові українського народу, членові Нації, як великій спільноті. Ці духові провідники народу йшли не за егоїстичними особистими інтересами, що веливались у стремління рятувати тільки свої та свої кляси маєтки навіть ціною зречення українських земель, цілих країв на користь заборчих сусідів польських і московських, — ні, вони йшли до народу, до його найчутливіших болів, до найглибших ран їх душі й життя і гоїли ті рани, заспокоювали душі, боролись за їх змагання, — одне слово, боролись народні прагнення, національну цілість України. Оце були прямуювання наших великих посвідників.

Оці національні ідеї Шевченка, Франка, Лесі Українки й інших, що з ними, оці їх національні напрямні, що лягли в основу політичних ідеалів і всієї української Нації, повинні бути напрямними і нашої шкільної політики скрізь: чи серед народу, чи серед дітей, чи в просвіті, в читальні, чи в школі — скрізь одна і та сама політика: український нарід, його расова цілість, його національно-історична місія на своїй землі є основою всієї просвітньої праці українського вчителства; здійснення історичних ідеалів і прямуювань українського народу є найвищий імператив у праці всіх учителів.

Але українська школа є насамперед школа; діти українського народу, які б вони тепер не були, є наші, українські діти, й майбутнє нашого народу. Наука й виховання, знання, думання й добрі поступовання їх то є перші і найбільші наші завдання; а серед цих останніх завдань виховання твердого, сталого і статечного характеру, що посідає би до б р у в о л ю (в розумінні Канта), активну і героїчну, високий і чистий ідейний розум, глибоке і різке почуття і вразливе на добрі чини серце, — ось ці властивості хай світають у сьому нашому вчителству найбільшим ідеалом, до якого у своїм вихованні учителі українські повинні наближатись. Отже національні устремління, щоб наші діти були свідомими українськими патріотами в найкращім розумінні ідеї: **У к р а ї н с ь к а Н а ц і я**
п о н а д у с е, — з одного боку і високі моральні ідеали — з другого. Оце є те перешколення теперішньої школи, за яким так побирався Т. Шевченко. І коли ми в цім напрямі своїх дітей перешколимо, то вони стануть цвітом нашого народу і достойними його наступниками. З цим добром і з цією нашою правдою вони підуть у життя, в бо-

ротьбу, до національної праці, — підуть, щоб продовжувати розпочате діло нашими великими предками, а не бути їх «правнуками поганими». Оце й є та наша найповажніша політика в школі, політика а к т и в н о г о, ч и н н о г о, д и н а м і ч н о г о українського патріотизму.

У.

Але ці чинні національні ідеї, що пронизують фізичну й духову істоту кожного свідомого українця й тим більше кожного українського вчителя повинні засновуватись на і д е а л і с т и ч н и х принципах нашого національного світогляду.

Ми, українські учителі, повинні цілою своєю істотою большевицькому матеріялізмові і засновуваному на цій підставі інтернаціональному комунізмові протиставити і д е а л і з м, себто світогляд, що кладе в основу свого пізнання, віри й діяльності не матеріяльне начало, а д у х о в е. Не одним тільки хлібом і матеріяльним зиском буде людина живою, а насамперед духовими ідеалами вищої правди й добра. Дух і природа людини тут поєднуються у вище я її духовості, що втілюється в її моральні принципи категоричного веління її розуму, в її д о б р і й в о л і, себто в такій волі, що діє морально і не приводить людину до злого чину; коли ж у людини зла воля, то всі її якості, як розум, мужність, відвага, рішучість будуть звернені на злі чини. Тільки добра воля людини веде її до добра. В такому сенсі вияв доброї волі є творити добро ради самого добра, а не ради егоїстичних особистих стремлень, об'єднувати внутрішній, духовий і зверхній фізичний світ в один, вищий світ, щось об'єктивне, що існує не як скрема особа, а як якась вища цілість. Тому метою життя кожної людини зовсім не є утилітарне персональне щастя, зв'язане тільки із низкою особистих приємностей і приємних задовольень. Метою життя кожної людини є щось інше.

Людина живе, бо її призначення жити; але призначення цього життя полягає в тім, щоб людина діяла, поступала відповідно до істотності своєї природи. А цілий сенс цієї істоти спочиває в витворі нею духових сил і духових цінностей. Духове життя є основою людської природи; духовна творчість є її змістом. Тому ми особливо високо цінимо ту людину, яка розвиває свої духові сили, яка творить в духовій ділянці науки й мистецтва щось особливо високого й вартісного, або хто зробив багато корисного для суспільства чи Нації, або, нарешті, хто зробив для свого власного духового розвитку чи персонального духового морального, культурного релігійного самополіпшення. І от усе те, що сприяє досягненню такої духовості, — те все філософи-ідеалісти називають б л а г о м. І найвище моральне життя полягає власне в тому, щоб бажати блага ради його самого, а не якоїсь сторонньої мети. І досягнення таких духових благ є метою людського життя. Поширення духовості, розвиток духовості, одухотворення життя вищими цілями, стремління із природи створити субстрат для досягнення духових вартостей — ось у цьому є ціль життя. Але творенню таких духових благ найбільше сприяє чинна стороння людина, її воля, а особливо цілокупність таких воель і їх взаємочинність. Тут ціль життя окремої

людини підлягає цілям суспільства. І чим ліпшою й споріднішою є така воляова взаємочинність, тим більші є можливості для багатого витвору тих духових благ. Найідеальнішою є взаємочинність волі в кровній єдності суспільства, в його **національній спорідненості**, в Нації. В національній спільноті індивідуальні цілі життя знаходяться в найтіснішій, в найнерозривнішій звязку з цілями життя й існування цілої Нації. Все, що Нація творить, може бути витворено тільки за допомогою окремих її членів, і навпаки, національна цілість є найкращою передумовою для вільного розвитку духових сил окремого її члена. Історичне значіння народу, як національної суцільної одиниці не тільки в тім, що той нарід в цілому зробив для кожного її окремого члена, але і в тім, що та окрема одиниця, як духовна творча сила, нехай то буде інтелігент чи простий робітник, зробила для свого народу, що вона дала позитивного до його духової скарбниці. В цім є остаточна мета й призначення окремої людини, як члена Нації: я повинен намагатись із усіх своїх духових і фізичних сил, віддати всі свої здібності, всі свої творчі сили і навіть покласти життя своє, щоб моя Нація стала **державою**, тою найвищою національною основою для якнайбільшого розвитку людських духових здібностей, для створення духових благ Нації. Фізичний світ, фізична культура, техніка, обмін матеріяльними цінностями з іншими націями-державами, політична взаємочинність між окремими націями-державами, — все це тільки засоби для піднесення духовости окремої національної держави. Таким чином визнання, що основою й метою осягнення є духовість світу, віра, що тільки моральний устрій світу приносить людству щастя, творять властивість нашого національного ідеалізму.

Але цей ідеалізм є русійною силою не тільки українського народу в боротьбі із матеріялістичним московським большевизмом. Він є тою самою силою й німецького народу та італійського. Це повстав один світ проти другого. І боротьба точиться до повної перемоги одного й знищення другого. Безперечно впаде світ матеріялізму й запанує, завдяки напруженій творчій праці й боротьбі німецького народу, світ ідеалізму, бо він є властивий цілій нашій добі, а особливо двом народам, що найбільше кривавляться в цій двобої, німцям, що активно виступили проти світу московського і большевицького, й українцям, що падають кривавою жертвою московсько-большевицького терору, як повне по національній природі своїй заперечення московсько-большевицьких на українським тілі експериментів. Найбільші бучители обох цих націй були й найбільші ідеалістами. Яків Беме в німців — Григорій Сковорода в нас; Кант, Гербер, Шіллер, Фіхте, Шелінг, Геббель, Шляйєрмакер, Ланге, Паульсен, Вундт, Ніцше, — у німців — Котляревський, М. Максимович, Кирило-методіївські братчики, Шевченко, Костомарів, Микола Гулак, Куліш, Херкевич, О. Кониський, В. Саміленко, Міхновський, Д. Донцов — у нас.

Як не старались москалі і жида прищепити нашій культурі матеріялізм Файєрбаха, Бухнера, Маркса, Енгельса, Бебеля, Чорнишевського, Писарева, Лаврова, Плеханова, Леніна, Бухарина, Деборина й ін., — але цей їх матеріялізм до нашої душі не прищепився; навпаки, він був цілому духові української культури противчий; українська провідна верства й зокрема учительство від впливу цього світогляду відбивались усіма силами. Доказом цього є спротив цілого ряду українських діячів, як Житецький, Кофиський, Гринченко, М. Бучинський, Навроць-

кий і ряд інших проти спроб М. Драгоманова прищепити до української душі ідеали навіть не матеріялізму, а тільки французького позитивізму та англійського космополітизму, що є далекий від марксизму й ідеалізму. Але М. Драгоманову не пощастило зробити цей вплив в українській духовій дійсності широким, бо навіть найближчі його духові виконавці, як Ів. Франко й Леся Українка, в суті свого світогляду були і є найбільшими ідеалістами й українськими національними патріотами. Це свідчить про те, що українська Нація в постатях її духових провідників в основі свого світогляду найглибше посідає ідеалізм серед усіх народів Східної Європи, як німецька нація – серед народів західної Європи.

Тому ідеалізм у світогляді, думанні й поступованні теперішньої доби є і повинен бути найвластивіший українському народові й нам, учителям, що ідейно і віддано готові служити українській школі й дітям української Нації.

VI.

Але ідеалістичні проблеми думання тісно лучаться із реальними потребами життя. Кожне явище дійсності ховає в собі якусь вищу ідею, що те явище, ту річ одухотворює й надає їй вищого сенсу існування. Завдання українських учителів організовувати ті конкретні явища дійсності, перетворювати їх у вищі духові агрегати й стосунки між ними, надаючи їм вищого сенсу духовості. І тими вищими проблемами духовості в людських взаємовідносинах є моральні проблеми, що підносять людину, суспільство, Націю на вищий ступінь і надають глибокого сенсу їхньому існуванню. В такому аспекті тієї вищої правди, вищого ідеалу й є завдання учителів організувати молодь, учити її й виконувати в ім'я великих національних завдань, в ім'я тієї великої правди й справедливості, для українського народу і його дітей, про яку так глибоко вчив Т. Шевченко.

Тому в майбутній своїй діяльності ми, вчителі, маємо визначити і послідовно проводити в нашій реальній праці серед дітей і серед нарсду такі національні і етичні наші завдання і вимоги.

1. Наша національна школа, яку ми в нових умовах хочемо творити, повинна бути складовою частиною цілого українського національного руху, а тим самим і органічною часткою цілої української Нації.

2. Тільки така людина є цінна для Нації, що працює головно для цілого свого національного суспільства, для свого народу, а не тільки для себе та своїх особистих потреб.

3. Тільки така людина є вартісна, що в великій мірі є сповнена національної гордості: я впершу чергу є українець, а потім – лікар, професор, інженер, педагог, учений, винахідник і т. д.

4. Тільки та людина у найбільшій мірі плекає у своїй душі почуття національної гордості, що до глибини своєї душі і матеріальних засобів проросає повинністю служити своєму народові, жертвувати

для його добра всім, навіть і життям своїм.

5. Основа для національної гордості є тільки там, де в народі панує свідомість національної солідарності, організованості, почуття расової кривдності й соціальної справедливості.

6. Джерело життя Нації і її розвитку спочиває в її свободі; але тільки така свобода служить на добро Нації, що сприяє консолідації народу, а не його розбратові, що організує нарід у вищу суспільну цілість і єдність, надає сенс його існуванню і творить з народу Націю з печаткою її вищої духовості.

7. Та свобода, що дезорганізує нарід, розкладає його кривну єдність на окремі й ворожі одна одній групки, творить із одиниць їх лінивих, безхарактерних себелюбців, егоїстів, — така свобода веде нарід до згуби й занепаду.

8. Кожний нарід має таку свободу, яку є здібний і можний собі вибороти та здійснити у своїм творчій покликанні й післанництві, що конкретно втілюється в його керівничім проводі, як вияві найвищої досконалості Нації.

9. Творчі сили народу здійснюються тільки тоді, коли визначаються глибокою ідеєю й високоморальним проводом великої особистості: в чинах цих особистостей, провідників, вибраних вищою волею Нації та її долі, можна збагнути ті ідеї і прагнення, щоби навіть в її душі на протязі століть, і нараз вибухають під впливом сильної волі обранця у великих, всезагальних історичних рухах, як Хмельниччина, Гайдамаччина й ін. В цих походах Нації провідні ідеї підносяться на найвищий ступінь історичної місії народу в цілому чи в його якійсь частині. І тоді ті ідеї стають палючою ватрою, що запалюється сама від себе і осяє душі національних Прометевів — провідників Нації до чину всенационального.

10. Не колектив чи спільнота для одиниці, хочби вона була й провідником її а навпаки, одиниця й навіть провідник віддано служить Нації й чинить тільки для добра її.

11. Рівність усіх людей національної спільноти здійснюється тільки тоді і в такій мірі, в якій окрема людина виявить свої здібності й працездатність; тому кожна праця, вміння корисно для народу працювати є єдина міра вартості й рівності людини.

12. Кожна корисна праця чи то фізична, чи духовна повинна викликати глибоку пошану до неї й до тієї людини, що ту працю виконує. Праця — найбільший виховуючий чинник молоді і взагалі людини — вчить людину, витворює в ній ряд дисциплінуючих ідей, як консолідація, дружність, поступ, кривдність і т.д.

13. Працездатна, характерна і здорова людина є вартнішою від тієї людини, що має багато знання, але є пасивна й мало продуктивна.

14. Лінива й безхарактерна людина є малевартна.

15. В духовім вихованні на першій місці повинно стояти виховання характеру, прикметами якого є: статечність, певне вольове рі-

шення, підлеглість моральним принципам, душевна шляхотність, дружність, активність, вірність, посвята й послух.

Оці всі прикмети національні й моральні повинні лягти в основу національної педагогіки в школі й усієї педагогічної праці українського учительства.

III.

Завершення всієї нашої педагогічної праці повинно вилитись в ідеї **П р о в і д н и к а** українського народу та авторитативного відповідального провідництва взагалі, як вищого принципу національно-державної творчості.

Тільки той, хто доведе український нарід зорганізувати, й усвідомити, що він є дійсно Нація, як вища, творча й активна спільнота, свідомо своїх історичних завдань та свого післаництва, — той виявить найглибше розуміння своїх обов'язків і найбільшу здатність бути Провідником народу. Такому Провідникови всі, як один, повинні довіритись і підпорядкуватись. Особиста духовна досконалість Нації конкретно втілюється в постаті її Провідника. Тому послух Йому то не є покора раба чи невільника, як думають ті, що в цей спосіб виправдують свій непослух, себелюбство й дезорганізацію. Послух Провідникови не є також упокорення чи страх перед комуністично-більшовицьким тираном, що страхом, переслідуванням і утисками людину до того приневолює. Ні! Ні одне, ні друге. Послух Провідникови української Нації є послух добровільний во ім'я добра її і пливе з моральної й національно-патріотичної свідомості, що Провідник України, як учив ще філософ Платон про управителя державою, є втілення всієї мудрості, всіх чеснот, усіх найліпших сил духовності народу, його добра, справедливості і взагалі правди, як ідеї, що об'єднує всі елементи суспільно-національного устрою держави. Це вже не душа людини а душа колективна, душа цілої Нації, що відбивається в її державі і тільки там набирає конкретного життя. В такім розумінні конкретна людська особа Провідника об'явлюється в вищій єдності моральної особи і стає особою єдиного цілого, особою Нації. І коли ми усвідомимо цю етичну і національну істоту Провідника, то й признаємо, що такий добровільний послух Провідникови впливає із глибшої свідомості кожного члена Нації, що щастя його народу і щастя особисте то є тяжкий історичний бій за найвищу ідею, за свободу і щастя української Нації, за національну українську державу та її моральну силу, за духовий і матеріяльний поступ, за втілення тієї вищої правди (в розумінні Платона), за яку боролись і вмерали його найкращі сина, за яку боровся і ціле життя терпів найбільший геній української Нації, її найбільший духовий учитель — Тарас Шевченко.

За такого Провідника, як державного керманіча українського народу, покликаного вищою долею останньої змагався ціле життя своє й Т. Шевченко; такого Провідника української Нації в постаті Захара Беркута, Мойсея передбачав й Іван Франко. Та взагалі Провідник України для нас не є щось нове і несподіване. Нитку розвитку цієї великої ідеї ми можемо простежити від найдавніших пам'яток нашої

історії й письменства. Чи то буде Київський Літопис, що підносив такі постаті, як Олег, Святослав, Володимир Великий, Володимир Мономах; чи то – Слово о законі і благодаті митропол. київського Іларіона ХІ.в., де підноситься постать Володимира Великого, Ярослава Мудрого; чи то – Слово о полку Ігореві, в якому на перше місце вибивається Ярослав Осмомисл та Святослав Київський; чи то козацькі літописи Грабянки, Величка в яких на перше місце вибивається історична постать Богдана Хмельницького, всі вони однаково жили для України, однаково розуміли покликання і значіння національного провідника. А коли згадаємо трагедокомедію Теоф.Прокоповича „Владимир“, або „Милость Богу“ Трохимовича, то і в цих творах побачимо піднесення на найвищий п'єдестал Богдана Хмельницького в останній та Івана Мазепу – в першій, бо вони в першу чергу служили Україні і добро її ставили понад усе. Не говоримо про Історію Русів або про письменство ХІХ.ст.про Котляревського, Шевченка, Франка, Лесю Українку і т.д., і т.д., які у своїх творах виявляли віру й надію, що тільки Провідник української Нації зможе її відродити і здобути для неї честь і славу. Отже Провідник України то є органічне втілення нашої історії, нашої культури й нашого національного мистецтва.

Але ці духові творці нашого національного проводу виявляли тільки те, про що снів і своїм великим історичним інстинктом передчував український нарід. Своєю надприродною національною волею у своїм історичнім епосі український нарід часто оспівував свого Провідника України. Згадаймо князі українські биліни, в осередкові яких вивиснується провідна постать Олега (у постаті Вольги), Володимира Великого „красного сонечка“. Згадаймо також численні козацькі думи: про Самійла Кішку, Ів.Коновченка, Богдана Хмельницького, про Михайлика і Золоті ворота, пісні про Нечая, перекази про провідника, замкненого в печері із своїм військом, постать Добуша і ін. Не те є важним, як конкретно уявляв нарід своїх провідників, а те, що ці народні герої змальовуються, як провідники української Нації, її визвольники. Той, хто керував і життя своє клав в ім'я добра Нації, той в уяві народу, а потім і письменників українських є великий не тільки як історичний герой, але і як глибокий і вічний містичний образ, що втілює в собі всі найдосконалиші властивості статечности, великої жертвенности, високої характерности і символізує найвищі прикмети національної духовости народу. З цими прикметами Провідник України і родиться, виходить із народу, організує той нарід, бореться за його найвищі ідеали, за його добро й на полі бою й гине. І оцю народом виплекану ідею визвольника української Нації, оцю народній заповіт, що у творчості Шевченка підноситься на найвищий ступінь, набирає великого сенсу в теперішній добі наших визвольних змагань. Відроджується народом виношена, героїчною історією вихована ідея нашого національного визвольника, що поруч великих вождів інших народів Західної Європи стане на своїй рідній землі, серед свого народу і буде продовжувати те, що так героїчно розпочав і віз сам український нарід. І наше завдання цю високотворчу ідею подати молоді наші на рідній землі, відповідно її сам освітити і на ній дітей наших виховувати.

Від Провідника української Нації вниз до широких народніх мас в процесі їх організації розгортається і принцип авторитативного провідництва. Він повинен пронизувати все наше культурне й господарське життя, бо в кожній ділянці такий провідник є необхід-

ний. Він там повинен бути із виїмковими здібностями моральними і фаховими. Такий провідник у кожній галузі працює не за платню і не за страх, а за **с о в і с т ь** в ім'я добра народу з повною йому відданістю й жертвенністю.

І коли всі клітини національного тіла будуть просякнуті оцим принципом провідництва на чолі із одним Провідником Нації, тоді зможемо сміливо сказати, що українська Нація є організована в одну сильну й монолітну національну єдність, свідому свого стану і своїх завдань.

І ми учителі цим організаційним принципом повинні бути просякнуті в найбільшій мірі, бо і ми належимо до тих організуючих сил національного життя і національного думання. Навіть більше, в наші руки звіряються діти українського народу, його **м а й б у т н є**. Отже, це майбутнє української Нації організуємо в першу чергу ми, учителі українські. На нас падає найбільша відповідальність за долю української Нації, бо яких виховаємо дітей, така буде й майбутність України. Отже закликаємо вас, учителів українських продумати ці принципи, усвідомити їх і свою відповідальність і на них розбудувати свою працю в українській національній школі.

А.Штефан:

КІЛЬКА УВАГ ПРО ЗАВДАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.

„Тяжко то голові крім плечю,
зло ти тілу крім голови...“
(Слово о полку Ігоревім.)

Нова українська школа має високе завдання: усунути старі помилки, позбутися свідомих і несвідомих большевицьких настанов, звичок і впливів і стати огнищем українського національного виховання для цілої української спільноти без різниці стау і звання.

Виховання, це планове й гармонійне розвивання і формування всіх вартісних сил людини: фізичних, вольних, чуттєвих і розумових. Предметом наших уваг є тільки найважливіший час її виховання: школа.

Нова школа повинна використати всі засоби, що потрібні для досягнення виховної мети. Стара школа не використовувала всіх цих засобів. Вона задовольнялась здебільша механічною передачею відомостей і відмежувала навчання від виховання, вважаючи це останнє завданням батьків, бурс, війська тощо. Всі свої зусилля зосереджувала вона на навчанні, на освіті, що мали самочинно, без діяльних заходів школи формувати та виховувати молоду людину. Не звертала належної уваги вона на фізичне виховання, на формування вольових сил, стара школа учила, учила й учила. Ідеалом її було всебічне і докладне знання. Ідейність, жертвенність, характерність, рішучість, хоробрість, охота до праці та навіть і фізичне здоров'я чи зправність тіла учня не грали рішальної ролі в праці школи. Учень, що виказався знанням приписаних відомостей, задовольнив всі вимоги школи. Ясно, що таке поступовання не вистарчало для гармонійного формування і розвивання всіх вартісних сил людини. В наслідок того школа, головна, вища та висока школа, часто пускала в життя і таких юнаків, що не могли бути корисними для спільноти, бо свої широкі відомості та всебічне знання використовували тільки для своїх, егоїстичних цілей, часто на шкоду спільноті.

Большевицька школа не гідніювала ваги виховання. Уже від ранньос-дитячого віку старалася всіма (!) засобами, сильно використовуючи засаду „мета оправдує засоби“, формувати майбутнього громадянина совітського. Теперішня війна показує, що большевицька школа впливала поважно на формування психичних і фізичних прикмет молоді, дарма, що цілі і засоби її виховної праці були неприродні, несправедливі, нелюдські й у великій мірі неморальні. Осягнення свої завдячувала вона методам своєї планової, докладно розробленої виховної праці та терористичному примусові.

Нова українська школа є спадкоємцем старої і большевицької школи, та тільки хронологічно, але не духово. Виховна праця її є природна, спрямована до дійсних, своєрідних фізичних і душевних сил дитини. Але не буде вона користатися ані фальшивими засадами, ані аморальними засобами большевицької школи. Не буде її виховна праця одностороння, скерована тільки на розвиток розуму, як у старій школі. Основна засада виховання нової української школи буде спочивати на створенні в молоді чинної, української нації національно-свідомості.

В нормальних умовах перші початки національної свідомості за-щеплює в душі дитини родина. Та двадцятьлітній большевицький режим на стільки зруйнував родинне життя, що не всі родини зможуть виконувати цей елементарний обов'язок, й тому весь тягар цієї праці має вести українська школа. Довго ще, тільки вона зуміє навчити дитину глибоко шанувати велику і славу історію українського народу, тільки школа зможе зашепити вірність заповітам великих синів України, що радісно проливали свою кров за батьківщину, не лякались найтяжчих жертв, та з посвятою йшли на муки і смерть. Тільки вона зможе зродити в душі молоді непохитну охоту: бути гідним і достойним своїм життям, чином і словом наших лицарів, героїв і мучеників. Тільки національна школа зможе виховувати молодь у твердій вірі в свої сили, в послаництво української нації та в пошані до життєвих прав інших народів.

Україна потребує фізично здорову, чесну, рішучу, вірну і працездібну молодь, що має сильне почуття відповідальності й готова завжди підпорядкувати свій особистий інтерес вищим, загальним інтересам. Виховання такої молоді вимагає нових, ліпших заходів, які мала стара школа. Теоретичні засоби, поучення: що таке націоналістичне чуття, честь, що таке вірність, мовчазність, словність і т.д. не вистачають. Безперечно із вродженого боягуза і найкраще виховання не зробить хороброго, із вродженого брехуна не можна зробити борця за правду. Але фактом є й те, що багато людей, які від народження мають якийсь нахил до нечесності чи навіть злочинності, через справжнє виховання можуть стати корисними членами спільноти.

Характер, це сума вроджених і придбаних рис людини. Завданням виховання є скріплювати й розвивати добрі, шляхетні вроджені прикмети, усувати, нищити злі й додавати, прищеплювати нові, позитивні властивості, диспозиції. Однак, методами старої школи звичайним навчанням логічним, розумовим вихованням цього досягнути не можна. До цього потрібний чин.

Потребу чину, як виховного чинника, збагнули вже деякі дореволюційні педагоги. На їх домагання почались досліди т.зв. діяльної, чинної школи. Та тільки національ-соціалістична німецька школа рішила ще проблему у всій своїй послідовності: виховання чином проводиться фізичною культурою (гімнастикою і спортом), фізичною працею і музикою-співом.

Задзвичайну вагу фізичної культури доказує той факт, що людина із загартованим, вишколеним тілом має сильніший дух. Нова українська школа має пляново й доцільно змалку загартовувати тіло учня проти всього, що могло б його зламати. Поступ-

нево зміцнюючи відпорність тіла учня робить його здібним зносити якнайбільше тягарів-труднощів. Фізичний вишкіл виховує не тільки до вправності фізичної, до чистоти тіла, не тільки розвиває змисл про простір і час, але витворює й розвиває важливі риси характеру: дружність (камарадність), що є основою почуття приналежності до національної спільноти, уміння підпорядкувати й опанувати себе, акуратність, мовчанку, відважність, бойовий дух і т.інш.

Не менш важним виховним засобом є і фізична праця. Школа має виробляти в молоді справжній погляд на фізичну працю, очевидно не тільки словом, але практично: лопатою, рикалем, ганчіркою і т.п. в руках учня. В кожній школі треба призначити одну, дві чи більше годин тижнево на фізичну працю, підчас якої учні обов'язково виконують призначену фізичну працю не для себе, але для школи чи для цілей школою призначених. Такий спосіб навчання творить не тільки пошану до праці, але вчить молодь карності, послуху, дисципліні, витворює дух дружності та справжньої національної спільноти й дає нагоду ближче пізнати працюючі верстви.

Музичне виховання, в центрі якого є очевидно українська народна пісня, музика, не має естетичних, чи історично наукових цілей, але має ознайомити учня з тим скарбом української нації, який високо цінить цілий культурний світ. Тим скріплюється національна гордість, дається нагода учневі пережити почуття цілості, витворюється в учнях почуття карності, дружності й відповідальності.

Само собою розуміється, що виховання інтелектуальне абсолютно не має тратити своєї домінуючої ваги в новій українській школі. Має воно звільнитися від несприятливих байдостів і мусить бути краще пристосоване до практичного життя. Засадою його має бути *non multa, sed multum* не до ширини, але до глибини, не багато слів, але багато змісту. Мусить воно між іншими подбати й про те, щоб українська молодь мала відчинену дорогу до західного світу. Тому в кожній школі має виучуватися найважливіша європейська мова — німецька.

Нарешті ще кілька слів про нову українську вищу школу (гімназію, ліцей, реальну школу, колегію й т.інш.). Українська вища школа має окреме завдання: виховувати нації провідну верству, що може самостійно вирішувати життєві проблеми української громади.

Це завдання категорично вимагає, щоб вища школа була добірною школою, що дає можливість абсолювувати тільки тим учням, які по своїх фізичних та моральних прикметах надаються на провідників.

В вищій школі не повинні мати місця фізично, морально або інтелектуально нездібні діти. Абсолювент вищої школи не тим різниться від інших, що він має більшу освіту, що буде виконувати розумову працю, що соціально чи станово буде краще поставлений, але тим, що він мусить мати більше відповідальності, більше самостійності, більше рішучості й послідовності, більше доброї волі, більше жертвенності та відданості, як інші. Не для себе, для вигіднішого й кращого життя здобуває учень виховання й освіту в середній школі, але для національної спільноти. Життєва засада абсолювента вищої

школи має бути – героїчний сенс і зміст життя.

До витворення таких одиниць не вистарчають виховні заходи. Майбутні провідники мусять мати вроджені, дійсно існуючі, шляхотні душевні й фізичні прикмети: мусять вони бути найкращими синами народу, цвітом нації. Той, хто не має таких прикмет, має опустити вищу школу й шукати собі іншу життєву дорсгу. Добір у вищій школі повинен бути національний, фізичний, характерний та інтелектуальний. До вищої школи зовсім не приймають або, оскільки були прийняті, пізніше мають бути усунені: а/шкідники національної спільноти, б/фізичні каліки й дідишно хорі, в/порушники моралі, карности, г/нездібні до умової праці.

Тільки сумлінно проведений добір і вибір може забезпечити досягнення мети вищої школи, та хоч такий вибір часто болючий для одиниці, все таки одиниця мусять уступити наказови: **н а ц і я п о н а д у с е!**

З л і т е р а т у р и н а т е м у ц и х у в а г:

В.Темляк: Завдання нового покоління. Львів, 1937.

Adolf Hitler : Mein Kampf.

R.Benze – G. Gräfer: Erziehungsmächte und Erziehungshoheit im Grossdeutschen Reich. Leipzig 1940.

Baldur von Schirsch: Revolution der Erziehung. München 1938.

Erziehung und Unterricht in der Höheren Schule. Amtliche Ausgabe. Weidmannsche Verlagsbuchhandlung. Berlin 1938.

W. Oberle: Taschenbuch für Lehrer höherer Schulen. Dtto 1939.

Deutsche Gymnastik. W. Limpert, Berlin 1940.

Філ. Др. С. Горський:

НАПРЯМНІ ЛІНІЇ РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.

Ціла система шкільного виховання залежить насамперед від структури суспільства. Кожне суспільство має свою систему, певну форму виховання молоді, що відрізняє його від інших. Коли говоримо про виховання, то мусимо завжди мати на увазі виховання в певнім суспільстві, в певнім соціальному оточенні. Якогось абстрактного виховання, незалежного від соціального середовища, взагалі не існує. Кожна система виховання впливає органічно із певного стану суспільства та змінюється разом із ним. Питання про те, в наслідок яких форм суспільства з'являється ця чи та система виховання – ми не торкаємося; його студіює дисципліна педагогіка. Нам треба тільки знати, що й релігійне виховання так само тісно лучиться із структурою суспільства та залежить від загальних ідеологічних підвалин, на яких воно засновується.

Не можемо ми тут також переводити аналізи різних суспільних форм в їх кореляціях з вихованням шкільної молоді. Зазначимо тільки, що перш за все держава, як суспільна форма, що має авторитарний характер, впливає безпосередньо на цілу систему шкільного виховання та на релігійне виховання зокрема. Державна влада, як носій певної державної думки, розбудовує школу по ідеологічних лініях світогляду, який вона репрезентує. Так колишній царський уряд будував школу на підставах офіційного «казьонного» праволсав'я та самодержав'я, бувш. Ч.С.Р. – на підставах демократизму при релігійній байдужості та усуненню релігійного виховання взагалі із школи, а уряд бувш. ССРСР. впровадив до своїх шкіл своєрідне релігійне виховання навиворіт – офіційний атеїзм, що був ідеологічно побудований на історичному матеріалізмові за гаслом: «релігія – опіум для народу». Шкільна молодь в ССРСР. всіми способами притяглася до активної боротьби з релігією в так званих «безбожницьких» організаціях комсомолу, де проповідувалася «комуністична мораль», заснована на солідарності пролетаріату. Звичайно, ця однобока мораль не могла замінити собою релігії та стати тією основою, на якій могли би ґрунтуватися загальні духові цінності. Ми є свідками краху цих спроб перетворити суспільство в аморфну, космополітичну, безрелігійну масу з внутрішнім поділом по класових ознаках. На зміну їй приходить доба розбудови суспільства по ознаках національних. Соціальна справедливість у безкласовому національному суспільстві, побудованому на морально-релігійних основах – є гаслом теперішнього дня. Тому ми бачимо тепер, як відновлюється, або ліпше сказати проявлюється назовні приспане релігійне почуття в масах. Переслідування маніфестацій цього почуття не знищило в народі потреби шукати Бога, потреби зв'язку з Ним, бо це є основна потреба людського духа взагалі. Ми переконані, що отрута атеїстичної пропаганди тільки поверхово торкнулася душі українського народу, що на протязі цілої своєї історії дав стільки яскравих прикладів широкій й неохитній вірі та жертвенного релігійного почуття.

Але не треба думати, що процес пробудження релігійного почуття в народі означав би реакцію, повернення до передреволюційних часів. Стара офіційна православна церква з її мертвою обрядовістю та депотичним догматизмом здається раз на все збанкрутувала разом із старим режимом. Але чи треба, щоби вона воскресла? Було би помилкою думати, що відродження в народі релігійного почуття обов'язково піде тепер церковним шляхом. Ще задовго до світової війни, маси українського населення втікали від церкви „Святійшого Синода“ у різні секти, де вони шукали живої води, що заспокоювала би їх духову спрагу. Правда, тепер вони заповнюють церкви – там, де ці останні вже відновилися – придивляються до обряду, прислухаються до проповіді, але так само швидко й відійдуть, коли зрозуміють, що ніщо не змінилося в церкві, що все лишилося так, як було ще за царських часів. Це мусять мати на увазі всі ті, хто є зацікавлений у відродженні церковного життя в Україні. Православна церква мусить переродитися, мусить знайти в собі нові, живі сили, реорганізуватися та перебудуватися від самих основ, коли хоче претендувати на прозідне місце в духовому житті народу. Старий дух релігійного формалізму, нетерпимости та поверхової церковности, без самопожертви та подвижництва, без одуховлення церковного життя – привели би дійсно до стану річей з перед війни 1914–17р., коли молебнів та панахид було аж за багато, але наряд утікав від церкви, поміж інтелігенції майже не було віруючих людей, служителі Бога зродилися у знаний тип „попа“, а найбільший відсоток атеїстів у школах давали як раз богословські семінарії!

Мусимо докладніше спинитися на школах царського режиму та подати кілька уваг про систему виховання в них під оглядом релігійним. Пізніший офіційний атеїзм творців СРСР. та їх переслідування релігії, як відомо, майже не зустріли спору з боку населення. Причини такої байдужости населення до релігії ховаються не тільки в загальнім упадку церкви, як вже було зазначено вище, але так само в недобрій системі, або ліпше сказати в безсистемності релігійного виховання шкільної молоді. Ціле виховання в той час, на наш погляд, розпадалося на дві, цілком окремі галузі. Перша – загально-освітня, наукова – знаходилася в руках педагогічного персоналу, що сам у більшості, вже задовго до революції, був просякнутий атеїстично-матеріалістичним та ліберальним світоглядом, уникав усякої релігійности і ставився навіть до неї з насміхом та погордою. В цьому дусі цей персонал і впливав на учнів – хоч і не офіційно, але через те, може, з ще більшою силою. Друга – церковно-релігійна галузь виховання – була в руках т.зв. „законоучителів“ – священників, що зовсім не могли задовольнити духових потреб молодих душ у школі, заспокоїти їх деспотичний, шукаючий розум і дати відповідної страви для їх сердець. „Батюшки“ давали суху, мертву, догматично-церковну науку „Закона Божія“ та далеко від життя, безпідставну церковну мораль в душі кари-нагороди, пекла-раю. Вони поборювали гостро всі інші релігійні системи та вимагали сліпкої віри у правоту тої, представниками якої були вони. Наука цих духовних вихователів часто розходилася з найпримітивнішою логікою та відкидала наукові дані, що викладалися учням у тій самій школі під час інших годин навчання. Це причинювалося до того, що шкільна молодь слухала викладачів релігії тільки тому, що мусила, але ставилася до них негативно та з відпором, часто навіть із відвертою ворожістю, завдаючи „батюшкам“ чимало неприємних хвилин „еретичними“ думками, „каверзними“ запитаннями або й глуфом, та ще більше зміцнювалися у безвіррі. Таким чином ціле доре-

волюційне виховання, свідомо й несвідомо, прямувало до знищення всякого правдивого релігійного почуття та виховувало безпринципових скептиків, — вдячний матеріал для пізнішої безбожницької пропаганди.

Про тенденції антирелігійного виховання большевицької влади ми вже згадували вище. Отже, можемо собі уявити, який глибокий слід на психіці цілого населення та особливо його молоді генерачії лишило тепер, по сумній спадщині царського режиму, ще 20 років цього відвертого антирелігійного виховання та матеріалістично-атеїстичного підкладу розбудови не тільки школи, але й науки, мистецтва, коротко кажучи цілого життя! Ми віримо в духові сили українського народу, але не сміємо затуляти очей на наслідки систематичного спустошення душ його молоді. Перед нами стоїть тепер величезне завдання перевиховання цілого населення а насамперед згаданої молоді під оглядом релігійним. Це надзвичайної ваги діло буде вимагати, безперечно, й надзвичайних зусиль та методичної, терпеливої і планової праці.

Було би великою помилкою думати, що справа релігійного виховання молоді буде вирішена, як тільки буде відновлена церква взагалі, або буде заведене обов'язкове навчання релігії у шкслах зокрема. З боку людей, що турбуються справами релігійного виховання та розуміють необхідність оздоровлення народного життя під цим оглядом, помічається тенденція вирішити справу надто формально: відновити як найбільше церков, висвятити скільки можна священиків, повісити образи та завести „Закон Божій“ у школах — і справа вирішена! Але це не так. Крім згаданої вже загальної церковної реформи, що охопила би не тільки екзотеричну зверхність церкви, але й пішла би до самих її езотеричних глибин, — потрібно буде великого контингенту правдиво-релігійних, глибоко-культурних, бездоганно-моральних та національно-свідомих священиків, духових вихователів, що живим, вогненним словом та прикладом власного життя впливали би позитивно на шкільну молодь. Цей контингент вихователів має бути насамперед широко та педагогічно освіченим та стояти на рівні західно-європейського знання. Не треба забувати, що змагаючись знищити Бога в душі шкільної молоді, большевизм уживав всіх заходів не тільки в напрямі звичайної пропаганди, але також робив усе, щодо наукових аргументів та наукової критики, в наслідок чого майбутні вихователі релігійного почуття зустрінуть в школі дуже скептичну та критично-настановлену аудиторію та мусять бути всебічно дуже добре озброєні, щоби мати який небудь успіх. На жаль такого контингенту ми ще не маємо, або маємо дуже й дуже невеличкий. Насамперед треба його приготувати, виплекати, виховати, що являється першим та, при сучасних обставинах, дуже тяжким завданням.

Отже, треба розпочати перш за все широку акцію виховання майбутніх виховників релігії а для того конче необхідна організація певної кількості духовних шкіл із відповідним педагогічним персоналом. А персоналу цього ми маємо так само дуже мало: старі повимирали, або були фізично знищені, нових, молодих сил не прибувало, бо не було жадних шкіл для їх приготування. На еміграції, де лишилася невелика кількість осіб з середньою та високою духовною освітою, в цьому напрямі не було зроблено майже нічого. Українська православна еміграція на свою духовну школу не спростилася. Тому тепер, на якийсь час треба сподіватися зниження загально-освітнього й релігійно-освітнього рівня, як духовних вихователів, так і священиків взагалі.

бо велика потреба їх примусить поповнювати контингенти духовенства без огляду на освіту. Примиряючись наперед, принаймні на перехідну добу, з цим сумним фактом, ми мусимо в той же час вже тепер поважно подумати над пляном організації в Україні відповідних духовних шкіл нормального типу. Не передбачаючи ні часу, ні форми, в яких це завдання могло би бути виконане, — зазначимо тут тільки головні напрямні цілі акції виховання педагогів релігії єдиної національної школи, що можна згорнути, приблизно, в такі тези:

1. Необхідною є організація широкої сіті духовних шкіл — богословських семінарій — для приготування вчителів релігії — виховників, що стояли би, принаймні, на рівні освіти західно-європейських установ подібного ж типу. Для цього треба засновати курс 4-річних семінарій, з тим, що на 1-й курс приймати слухачів тільки по закінченню ними вищого ступеня єдиної національної школи.

2. Останні 2 роки цих семінарій, поруч богословських наук, мають бути присвячені педагогічним, психологічним та соціальним студіям, як теоретичного, так рівнож і практичного характеру із вправами у відповідних зразкових школах. Ця педагогічна освіта має носити характер не скороченого курсу, або загальних педагогічних уваг, але ґрунтового науково-методичного студіювання — чого вимагає покликання священика перш за все як учителя та вихователя у школі та в рсдині.

3. Абсольвенти богословських семінарій мусять складати відповідний педагогічний іспит або при своїх семінаріях, або у спеціальних іспитових комісіях при шкільних округах. Без такого іспиту вони не можуть бути апробовані, як учителі релігії.

4. Особи, що скінчили богословські семінарії та зложили згаданий вище іспит, можуть викладати науку релігії у всіх ступенях єдиної національної школи, або у рівнозначних ним школах фахового типу.

5. У богословських семінаріях викладатимуться не тільки науки релігійного характеру, але й загально-освітні предмети — особами, що мають для того відповідну освіту та педагогічну кваліфікацію.

6. Несобхідною є організація високих богословських шкіл — академій — що мали би на меті приготування (поруч організаторів, керівників та адміністраторів церкви) відповідного професорського персоналу для викладів релігійних предметів в богословських семінаріях.

7. Кандидати на професорів релігійних предметів в богословських семінаріях — складають спеціальний педагогічний іспит при тих високих школах (академіях), де вони вчилися, або в іспитових комісіях, для того спеціально визначених.

8. В разі, коли би богословські семінарії та високі богословські школи належали до компетенції resortу Церковних справ, — загально-освітня та педагогічна частина його мусить бути в кожнім випадкові під керівництвом та сталим доглядом resortу Шкільництва й Нар. Освіти, як рівнож призначення та звільнення відповідних педагогічних сил.

Зазначені вище загальні уваги торкаються належної організації потрібних виховуючих установ, що мають дати кадри вчителів релігії та виховників релігійного почуття для всіх шкіл України. Ці установи мають бути утворені в як найкоротшому часі. Тільки тоді, коли ми будемо мати такі кадри відповідних щодо освіти й виховання вчителів релігії, буде забезпечена справа релігійного виховання в українській школі бажаного культурного рівня.

Залишаючи визначення конкретного змісту релігійної освіти та виховання в богословських семінаріях та висших школах відповідним компетентним і для того покликаним духовним чинникам, ми мусимо, однак, висловити певні побажання та визначити певні ідеологічні напрями, щодо цього виховання, у відношенні єдиної національної школи. Такими напрямними мають керуватися релігійні педагоги в цілій системі релігійного виховання та при складанні програмів та шкільних основ науки релігії. Вони випливають з того, що повинна бути певна цілість і послідовність у змаганнях єд. нац. школи, а власне щоб не було шкідливого розриву між ними та щоб ціле виховання було просякнене єдиним духом. Це не означає якогось втручання до компетенції духовних чинників, або стремління накинати їм певний ідеологічний диктат. Нижче зазначені уваги конче потрібні в цілях тотальності виховання, щоб релігія не була відірвана від життя у школі та щоб наука й релігія взаємно доповнювали одна одну в ділі гармонійного виховання майбутніх громадян України. Ці напрями мали би, приблизно, такий вигляд:

1. Ціла система релігійного виховання має бути просякнена ширим національним духом. Історія українського народу указує нам, що моменти релігійного піднесення його були все тісно зв'язані з пробудженням національного почуття в ньому. І навпаки – всі національно-соціальні рухи України (козаччина, гайдамаччина то що) просякнені були виразним релігійним духом. Моменти релігійний та національний зливалися в один синтетичний рух і творили одну цілість. Отже елементи релігійного та національного виховання мають бути органічно зв'язані поміж собою в єдиній національній школі. Минувши українського народу, що є рівночасно й минувшиною української церкви дасть багато матеріалу для виховання в цьому напрямі. Спеціальну увагу треба звернути також на відрубність української церковної обрядовості та української національної церковної традиції від інших православних церков з одного боку та від римско-католицької – з другого.

2. Релігійне виховання має бути просякнене духом устремління до національного етичного ідеалу, сприяючи розвиткові духовно-моральних сил української нації.

3. Виховання релігійного духу в жадному разі не повинне бути вихованням духу клерикального. Це треба твердо зазначити з огляду на те, що існують тенденції ототожнювати релігійність з церковністю, службу Богові із службою церкві. Треба завжди мати на увазі, що метою цілого виховання має бути виховання свідсмих, моральних та релігійних членів нації, а не релігійних фанатиків, сліпо відданих тій чи іншій церкві. "Бог і нація" а не "церква й нація" – має бути гаслом релігійно-національного виховання єдиної національної школи.

4. Релігійне виховання має дбати за гармонійний розвиток та співпрацю релігійного почуття з інтелектом і волею, підкреслюючи героїчний сенс та активний зміст життя.

5. Релігійне виховання має бути чинним. Воно має прямувати до чинної духової співучасті в усіх ділянках народного життя, змагатися за втілення в життя свого етичного й національно-релігійного ідеалу.

6. Релігійне виховання мусить бути у тісній кореляції із загально-освітнім вихованням. Поміж обома чинниками має бути не конфлікт або байдужість, але сталий контакт, порозуміння та співпраця.

7. Релігійне виховання не повинно поборювати науку, протиставляючи їй свою власну систему будови світа, а, навпаки, опиратися на науку, шукаючи в ній підтвердження своїх постулатів. Воно мусить прямувати до синтезу поміж релігією та наукою.

8. Виклад певної релігійної системи та ціле релігійне виховання мають бути просякнені духом ширшої толеранції у відношенню до інших релігійних систем, шукаючи та підкреслюючи спільні точки, що їх всіх об'єднують а не різниці, що їх розділюють.

9. Виклади певної релігійної системи у єд.нац.школі не повинні бути примусовими у відношенню до дітей батьків, що мають інші релігійні переконання, ніж більшість учнів школи. Релігійна толеранція та свобода сумління, як основа релігійної політики, має бути в школі послідовно переведена. Всюди в школах, де є учні інших релігійних переконань, мають бути організовані виклади цих релігій відповідними вчителями, або діти з різних шкіл даної місцевості можуть бути організовані для спільного навчання своєї релігії в призначених годинах та місцях.

Всі вище наведені уваги торкалися духу та напряду релігійного виховання, що переводиться в школі, в певні години, вчителями релігії, представниками тої чи іншої релігійної системи або церкви. Безперечно, ці години навчання релігії а також і ритуал, з нею зв'язаний (служба Божа, сповідь то що) являються головним джерелом виховання релігійного почуття у школі. Але оскільки релігійне виховання має привертатися до загально-освітніх змагань школи, навіязуючи свою науку до їх змісту, духу та напряду, як це зазначено в наведених вище пунктах, то так само, в цілях тотальності виховних змагань, має бути й ціла система загально-освітнього навчання просякнена духом ширшої релігійності. Ціла наука в школі має бути одуховлена. Не сміє бути розбіжності думок та різниці світоглядів поміж виховуючими чинниками в школі. Релігійний дух мусить бути внесений до навчання всіх загально-освітніх предметів. Розуміється, що він не сміє бути духом святибожництва чи клерикалізму в тому чи іншому вигляді та носити характер церковності в душі певної конфесії, чи то православної, чи якоїсь іншої. Остання увага впливає не тільки із становища небезпеки внесення клерикального духу, але також із конкретного факту існування багатьох різних релігій, церков та сект на території України. Кожний учень, що належить до певної церкви, виклади своєї конфесії, її обрядів, догматів, історії - одержить від свого вчителя на годинах релігії. На годинах же загально-освітніх предметів, навчання цих останніх має учень, при кожній нагоді, прищеплювати тільки загально-

релігійне почуття, що не є зв'язане з жадною церквою чи конфесією та з їх обрядовістю чи догматами. Виховання цього загально-релігійного почуття не вимагає, звичайно, спеціальних викладів, для яких не є й місця в програмах поодиноких шкільних дисциплін. Це має бути тільки загальним фоном навчання, його невидимою основою, певним підходом чи кутом погляду, під котрим зазначені дисципліни викладатимуться. Не відповідає правді погляд, що наука своїм критицизмом і холодною аналізою нищить релігійне почуття, що в науці не є місця для Бога. Це твердить тільки короткозорі й мале знання. Справжня наука в її глибинах, навпаки, пробуджує в душі дослідника непереборне переконання про існування Єдиної Вищої Істоти. Всі великі вчені, філософи, мистці, поети, письменники вірили в існування Бога. Це переконання мусить мати й кожний педагог-вихователь, яку би дисципліну він не викладав, та мусить змагатися прищеплювати його учням під час викладів кожного предмету та при кожній нагоді.

Найбільше можливостей для виховання такого загально-релігійного духа, певного теїстичного світовідчуття, дають такі предмети навчання, як первонаука (початкова наука), громадянська наука та наука про рідний край - на I-м ступені єдиної національної школи, історія, географія, природа - на другім ступені, соціологія філософічна пропедевтика - на ступені вищій. Але й кожна інша дисципліна дає багато матеріалу для плекання релігійного світогляду. З реальних наук на-самперед природничі відчиняють величезні обрії для пробудження релігійного почуття. Велич, безмежність та єдність Всесвіту, зв'язаність усіх царин природи, еволюція єдиного життя в різних формах, структура, архітектура й гармонія будови цих форм, - все це навіязує на думку про існування єдиного Бога в єдинім Усесвіті та пробуджує почуття побожності в душі людини. Багато дає також під цим оглядом історія, що виховує певний еволюційний погляд на життя, при якому метою життя є безконечне удосконалення, стремління до ідеалу та духових вартостей. Образами героїв, борців та мучеників науки, релігії, нації - дає вона приклади жертвенності та виховує нових борців за ідею. Поезія, красне письменство, скарги народної творчості, - повні тріпотіння живого релігійного почуття. Навіть математика може бути середником пізнання та відчуття Бога. Чи треба ще згадувати музику, спів та мистецтво взагалі, - що гармонією краси безпосередньо впливає на душу, пориваючи її на горні висоти? Коротко кажучи, немає такої наукової дисципліни, знання чи заняття в школі, щоб не могли бути основою для плекання правдивого, широкого релігійного почуття. Все тут залежить від педагога-вихователя - як він освітлить цей чи той науковий факт, через які окуляри покаже його учням!

Треба зазначити, що таке виховання релігійного почуття, що, на нашу думку, має носити характер безконфесійного, загально-релігійного тону чи фону навчання - не має бути негативним у відношенні до церкви. Вимагаючи від церкви толерантності у відношенні до себе, мусить загальна освіта толерувати також із свого боку церкву, підкреслюючи не негативні, але позитивні сторінки її релігійного змісту та історичного розвитку. Не треба поборювати чи критикувати ці чи ті церковні догмати та правила, вказуючи на їх невідповідність з наукового погляду. Ліпше вказувати на глибинну езотеричну правду, що одна й та сама лежить в основі кожної релігії та що об'єднує всі релігії, в їх головних рисах, поза обрядовістю та догматичними твердженнями, в одну велику родину методів пізнання єдиного Бога та пошукування шляхів до Нього.

Таким чином, тільки тоді виховання в єдиній національній школі буде суцільним та гармонійним, коли загально-освітній та церковно-релігійний його складники будуть просякнуті одним тотальним духом, будуть доповнювати один одного, допомагаючи собі взаємно віднайти шлях до душі шкільної молоді та полегчуючи собі взаємно свої важкі завдання.

На кінці мусимо звернути увагу ще на один момент, що має великий вплив на витворення характеру та світогляду шкільної молоді, а саме момент позашкільного її оточення. Всім відомо, що виховує не тільки школа, але школа й родина спільними силами. Коли атмосфера рідної хати не буде сприятлива виховальним змаганням школи, або коли родина буде відверто псувати те, що школа намагається витворити – як це часто-густо й трапляється – то результат буде жалюгідний. Найбільше це стосується до релігійного виховання. Природа релігійного почуття належить до найделікатніших, найчутливіших, найінтимніших духових проявів та вимагає чуйного, ніжного, уважного і мудрого до себе відношення з боку найближчого оточення дитини, в першу чергу, звичайно, батьків. Коли цього не буде, та коли, навпаки, дитина зустріне дома негативне, іронічне або й глумливе відношення до всього святого, що прищеплює їй школа, – всі намагання цієї останньої будуть марні. Тому, рівнобіжно з питанням шкільного релігійного виховання дітей, встає перед нами не менш важке питання позашкільного релігійного виховання дорослих. Але це питання потребує спеціального розгляду.

Др. Володимир Січинський:

ЗАВДАННЯ МИСТЕЦЬКОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.

I. Складна, багатогранна проблема - значіння мистецтва в розвитку національного життя, знаходила різноманітне освітлення та перейшла велику еволюцію поглядів, особливо в останніх роках.

В первісному своєму значінні - мистецтво, як людська умілість, зручність, майстерність, а нерідко й винахідність, грало, безсумнівно, провідну роль в розвитку культури й цивілізації та все позначалося особливим поступом у часи найбільшого пробудження національної енергії поодиноких народів. Зокрема в житті українського народу, мистецтво займало визначне, коли не виключне місце, - як організуючий і цементуючий чинник національно-суспільного життя. Тому саме до народу-мистця найлегше і найдоцільніше промовити саме через мистецтво. Очевидна річ, дуже важно віднайти відповідну форму подання цього мистецтва, тон, характер, стиль-співзвучні з минулим народом, його вначею, уподобанням. Але ще мало подати твір "зрозумілий", потрібно ними творами викликати зацікавлення, захоплення, ентузіазм. Це можливе тільки тоді, коли є зв'язок з минулим, коли існує історична тяглість, і коли свіжа, модерна творчість черпає свої засоби, ідеї, форми з попередніх надбань, іншими словами - коли мистецтво твориться на певному ґрунті національної культури. Цей творчий процес мусить відбуватися рівночасно й послідовно у всіх ділянках та переводитися різними засобами.

Систему мистецького виховання треба, розуміється, розбудувати не тільки в шкільництві, але ввести у всі ланки суспільно-національного життя згори до долини і з центру до найдаальших периферій. Вона повинна обіймати працю науково-дослідчу, позашкільну освіту, організаційну (мистецькі товариства), видавничу і пропагандивну.

В галузі пластичного (образотворчого) мистецтва, донедавна загально-освітня школа мала предмет рисунків (малювання). Згодом долучалися до цього предмету де-які пояснення з теорії та історії мистецтва, вводився окремий предмет ручних праць та більше уваги уділялось викладам з історії культури на годинах історії, де також у значній мірі торкалося пластичного мистецтва. Все це значно поширило обсяг, значіння і характер предмету рисунків, так що в останніх роках у поступових народів Європи і зокрема в Німеччині заведено предмет мистецького виховання, який став не тільки обов'язковим предметом і науковою дисципліною в середніх школах, але одним з важливіших предметів у навчанні взагалі.

Це зростання програму навчання, насичення його різноманітним змістом, переводилося досить швидким темпом, так що щі й досі не знайшло належного розуміння не тільки серед ширших кол громадянства, але навіть і серед педагогів. З колишнього "другорядного предмету, де навчали так-сяк рисувати і прищеплювали "розуміння" абстрактного і не зв'язаного з національним життям поняття "краси", - став пред-

мет відповідальний, який охоплює усі явища мистецької культури та оформлює національний світогляд будучого громадянина.

2. Завдання мистецтва в освіті й вихованні народніх мас у різних часах уявляли собі відмінно. В новіших часах рівнобіжно з розвитком мистецтвознавства як науки, це залежало від світогляду доби й окремих мистецтвознавчих шкіл. Не торкаючись від'ємних сторін кожного такого напрямку, вкажемо на їх позитивні риси, що намічали певні засоби впливу на маси через мистецтво.

І д е а л і с т и ч н а школа має ту заслугу, що розробила питання звязку мистецтва з психікою людини та відкрила сугестивне значіння мистецьких творів.

Ф о р м а л і с т и ч н а школа поглибила ці проблеми не тільки на зміст, але й на форму мистецького вислову, хоч і ставила понад усе інтуїцію та волю артиста, абстрагуючи від його свідомости.

Е в о л ю ц і й н а школа піднесла це останнє, вказуючи одночасно на тісний звязок мистецтва з цілим життям, як біологічним процесом, та підносячи значіння генетичного розвитку, як суцільного й послідовного розвитку людської культури у постійній безупинности.

С о ц і о л о г і ч н а школа, з різноманітними течіями від позитивно-ідеалістичної соціології мистецтва аж до так званого історичного матеріалізму, — вказала на звязок мистецтва з суспільним життям та соціально-господарськими явищами.

Найновіша школа мистецтвознавства, під впливом новітніх напрямків (уризм, конструктивізм, функціоналізм), висунула також цілу низку важних (хоч і не вповні нових) проблем у звязку з механізацією життя та поступом техніки. Вказують на потребу наближення мистецтва до промислу, злиття техніки з мистецтвом, більшого контакту мистецтва з ремісництвом. Особливого значіння набирає ужиткове (промислове) мистецтво та репродуктивна техніка, як могутні засоби поширення мистецтва серед найширших верств людности, та як засоби виховуючі (друк, кіно, радіо). Така гармонійна, взаємно доповнююча сполука між мистецтвом і ремісництвом, між мистецтвом і технікою існувала в старі часи (Єгипет, Античність, Ренесанс) і була знищена шойно в ХІХ столітті через хибе розуміння механізації виробництва. Особливо дошкульно відбилося таке ставлення справи в українському житті, де промисл постав здебільшого не як природній еволюційний і поступовий розвиток народнього ремісничого виробництва, але як щось чуже, принесене із зовні й насильно „прищиплюване” на нашому народньому організмі та до того ще, переважно, при допомозі чужого капіталу та для чужого заробітку й користи.

Ця тимчасова ізоляція національного (народнього) мистецтва не тільки була помітна по відношенні до ремісничого і фабричного виробництва, але сягала також до інших ланок культурного життя. Тому пристосованість модерного українського мистецтва до практичних, щоденних потреб життя набирає тепер особливої актуальности, як гасло незвичайної ваги.

Мистецтво, як вищий шабель кожного майстерства, зручності, меткості, як найвищий вияв творчості, було зародком кожного промислу і служило не тільки для уприємнювання життя, але було й організуючим і кермуючим чинником суспільства.

З другого боку – мистецтво це назверхній, найбільш наглядно пізнаваний вияв расових особливостей і найкращий показник стану і характеру матеріальної культури кожної суспільності й кожного організованого народу.

Тому наближення мистецтва до ремісництва і техніки мусить йти в парі із справжньою, непідробленою, оригінальною творчістю на ґрунті національного мистецтва.

3. Методи навчання рисунків у школі в останніх десятиліттях перейшли величезний еволюційний шлях. Кожна з цих метод спрямовувала дитячу увагу, уподобання і нахил в певному напрямку, які далеко не завжди відповідали практичним потребам.

Обширніший огляд цих напрямків в методах навчання, автор цих рядків зробив у своєму рефераті на Першому Українському Педагогічному Конгресі у Львові в 1935 році. Тут коротко спинимось на їх характеристиці:

К о п і ї з м. Один з найстарших способів навчання, що полягав у копіюванні творів визначніших світових майстрів або готових „шкільних” таблиць з абстрактною орнаментикою, фігурових та інших рисунків. До недочотів цієї методи належить – притуплення власної творчості учня, брак аналізу, власного спостереження оточення, маніпулювання і звичка до шаблону й готової композиційної схеми.

А к а д е м і з м. Рисунки з мертвих і безбарвних гіпсових моделей і копіювання „клясичних” (часто штучних і не чисто-античних) орнаментів. Теж спричинялося до браку власної творчості, вигадливості й винахідності. Відмежовувало учня від справжнього життя, дійсності, природи.

Н а т у р а л і з м. Як реакція проти академізму, цей напрямок впадав в іншу скрайність – рабське, безкритичне копіювання природи, правда природи вже не фальшованої і не геометризованої. Якраз цей напрям якнадто ідеалістичний, створив розрив між мистецтвом і промислом, між мистецтвом і технікою. До того ще цей „натуралізм” не сприяв творчим потенціям і ціле мистецтво спроваджував у сферу неужитковості, непрактичності.

С т и л і з м, знова як реакція проти натуралізму, старався пробудити в учня творчість на ґрунті народного мистецтва. Але це народне мистецтво розумілося в дуже вузькому обсязі і впроваджувало лише народний (селянський) орнамент, як підставу для власної індивідуальної творчості. До недочотів цієї методи належало – надто штучне плекання фантастичної безпредметової стилізації без його безпосереднього примінення на ужиткових річах.

П с і х о л о г і з м, так звана психологізація рисунків (психологічна основа дитячої образотворчої уяви), напрямок, що виник під впливом експресіонізму в модерному мистецтві. Ця метода, основана на спонтанності дитячого рисунку та примітивізації дитячої уяви, намагалася розвинути дитячу, примітивну індивідуалізацію аж до скрайності. Для того учням давали повну волю у виборі сюжетів, тем, або примушували їх рисувати „з голови” на задану тему. Отже, замість диференціації людської творчості, колективізації мистецького вияву, повстала скрайня індивідуалізація, основана на інтуїтивному, підсвідомому і неясному прагненню до фантастичних і неокреслених уяв. Таким способом штучно створювався світ мрій, казок, позапредметовості – значить знов таки відірванність від справжнього життя і практичного примінення мистецтва у повсякденному побуті.

К о н с т р у к т и в і з м або логічний напрямок, як протиставлення психологізмові – один з головніших модерних напрямків у шкільному навчанні. Ця метода жадає від учня свідомого, напруженого розумовання, раціоналізації його рисунків, конструктивізації його уяв, виключення зайвих оздоб, прикрас, орнаментики. Проти цілковитої „вільності” чи то „розперезаності” психологічного рисунку з неупорядкованим і хаотичним думанням, – конструктивістичний напрямок надає точності і ясності рисунку, розуміння внутрішнього змісту і мети нарисованого. Виображення речей тут основане не на „вражінню” (імпресіонізм), але на логічній конструкції (конструктивізм), при чім вимагається розуміння матеріалу, тілесності (під впливом „кубізму”), просторової уяви, очищення форми від оздоб (під впливом „пуризму”), знання кольористичної скалі, світляних та рефлексивних законів. Та і цьому напрямку в методах навчання можна закинути певний брак функціональної спрямованості, а головню брак звязку з ужитковістю. Уся ця „конструктивістична” аналіза переводиться виключно на папері, а не на самих матеріялах, не на самих ужиткових предметах. Рівнож „пуристична” метода в останні роки зазнала значної критики. Надмірне „спрощування” і „оголювання” форм зробило їх холодними й сухими, відібрало їм радості і веселости життя і ніби видерло їх від народнього оточення, що саме в своїх прикрасах та індивідуальних відмінах надавало предметам національної, так кожному дорогої і милої інтимності.

Загально можна сказати, що крім конструктивістичної чи логічної методи, всі інші згадані вгорі напрямки в методах навчання рисунків, старалися виробити у дітей необхідне почуття краси, спостережливості, розуміння гармонії форми, ритму, барв, взагалі вводили дітей у т.зв. „вищий” світ прекрасного. Та поруч з тим ці всі методи створювали в уяві дітей позапредметовий, ірраціональний світ, гарний – але недосяжний, вимріяний – але не дійсний. Вони не давали дітям справжнього розуміння життя у всіх формах і виявах, не кажучи вже про те, що не знайомили їх з промислом, технікою і виробничими процесами.

Крім того, всі ці напрямки, крім стилізму, мали характер космополітичний, з відтінком універсалізму, коли вони й досягали певних технічних знань, плекали культ абстрактної краси („мистецтво для мистецтва”), давали багато теоретичних знань, але разом з тим відривали дитину від справжньої народньої творчості та не поглиблювали расової особливості та національної індивідуальності.

4. Що до самої праці професора - педагога, то кожна із згаданих методів навчання різно окреслювала роль педагога в керівництві працею учнів, від майже пасивного спостерігача до активного учасника спільної праці. І так, наприклад, "психологічна" метода навіть радила, щоб педагог давав вільну руку учням і був тільки пасивним спостерігачем "творчих мук" учня. Навпаки конструктивістична метода вимагає від педагога великої ерудиції та інтенсивної, активної праці підчас "викладання" і керування працями учнів.

5. Крім годин рисунків новітня школа завела також години ручних праць, бажаючи цим наблизити шкільне навчання до виробничих процесів і до належного розуміння молоді цілого складного процесу модерного життя у всіх його ділянках. Навчання ручних праць рівнож перейшло цілий ряд методичних спроб, які можемо поділити на слід.:

Д е к о р а ц і й н а метода. Вироби майже виключно "прикрашачого" характеру з паперу, дерева, солом, глини та ін. матеріалів, метода що розвивала в учнів зручність, декораційний зміст, залюблення до прикрас, але не вводила їх у технічне розуміння виробничих процесів та ужитковості речей. Як протиположність цьому, інша метода -

Т е х н і ч н а звертає головну увагу на способи виготовлення кожної речі на технологію виробництва, на процеси перетворення матеріалів. Однак тут занедбувалася мистецька сторінка, не бралось на увагу життєві потреби та самої спроможності виконавців.

П р и м і т и в і с т и ч н а метода, загалом відкидає удосконалені технічні засоби (дорогі варстати, інструменти), а вчить виробляти кожну річ зовсім елементарними, примітивними засобами, чи як кажуть "трудою методою". Ця метода, хоч виробляє у молоді витревалість і помисловість, але з другого боку призвичає її до примітивізації життя, до нижчого матеріального позему. Спеціально у совітській школі такий "трудоий принцип" виготовлення в школі самими учнями різного шкільного приладдя та до того ще невистарчаючими засобами (брак інструменту, доброго матеріалу) допровадив совітського громадянина до крайньої "приспосованості" найгіршим матеріальним обставинам та навіть не викликав потреби прагнути до поліпшення та удосконалення життєвого стандарту.

Р е п р о д у к т и в і с т и ч н а метода, основана на механізації виробництва (репродукції при допомозі формування з глини, друк з дереворитів тощо) хоч справді привчає учня до розуміння новітніх засобів репродукції мистецьких творів, як то тепер широко-уживано у всіх галузях мистецтва (друк, кіно, радіо, спорт), - але часто не розвиває творчого запалу дитини, натомість надто механізує усі її прояви.

К о н с т р у к т и в і с т и ч н а або аналістична метода, вчить дитину не тільки "бачити" й "розуміти" кожний виріб, але потрапити її виконати як примітивними, так і удосконаленими засобами, звертаючи увагу насамперед на саму конструкцію і кермує функціональним принципом.

Під час окремих годин рисунків і ручних праць виявилось, що му- сить бути не тільки контакт між рисунками й ручними працями, але та-

кож і те, що години рисунків мусять відігравати помічну роль для ручних праць, бо рисунок є взагалі джерелом інспірації в ручних працях.

Само собою зрозуміло, що і в ручних працях і в рисунках велике значіння має знайомство з промисловим мистецтвом. Саме промислове мистецтво виробляє і впоє в дітей - аналізу, спостережливість, сприймання, тверезість думання, практичність, пристосованність до різних обставин, витривалість до праці, а в парі з тим помисловість і підприємчивість.

6. В новітній школі в останніх десятиліттях звертають велику увагу також на теоретичну частину мистецького виховання. Чим далі, тим більше можна помітити постійну тенденцію поширювати і поглиблювати цю теоретичну частину. Обсяг її дуже різноманітний. Приходять тут на увагу основні поняття з теорії мистецтва у формі стилістики, знайомство з технікою різних галузей виробництва (наприклад дереворит, друкарство, гончарство, папірництво та інш.). Велике значіння має також наочне пізнання самих мистецьких зразків, для чого є обов'язкові екскурсії для оглядання пам'яток архітектури, музеїв, галерій образів, вистав, промислових закладів і т.д.

Як бачимо, до професора мистецького виховання, під теперішню добу, ставлять великі вимоги - не тільки бути мистцем, але мати також різномірну теоретичну підготовку, бути істориком мистецтва, техніком і проектантом. Навчитель рисунків не мусить бути конче мистцем-творцем, але конче мистцем-педагогом. Не рідко визначна мистецька індивідуальність з одним виразним мистецьким напрямком навіть більше шкодить початку учням, як їм допомагає. Це вже давно було помічено і в різних державах від абсолювентів мистецьких академій, коли вони хочуть вчити в школі, вимагають ще закінчення спеціальних мистецько-педагогічних курсів або окремих факультетів університету. Однак найбільш доцільними є спеціальні педагогічно-мистецькі відділи Академій Мистецтва, що готують спеціальні кадри мистців-педагогів.

7. В цьому рефераті не можемо торкатися конкретних програм мистецького виховання в різних типах шкіл. Однак, щоб ввести читача ближче до сучасного розуміння мистецького виховання в новітній школі, наведемо схематичний програм предмету в нижчих класах середньої школи (гімназія, реальна школа), що залишається ще й досі основним і так мовити об'єднуючим типом школи.

У всіх чотирьох класах існує властиво одна схема, в якій намічені усі найважливіші проблеми, з якими учень мусить ознайомитись і так чи інакше розв'язати. Цей річний концентр є наступний:

Відомості про матеріали, техніку рисування і малювання. Проблема лінії, поділу площі, ритму, форми. Композиція і пропорція. Рисунок з уяви і пам'яті з оточення учня. Проблема кольору. Гармонія барв. Шкала барв. Графіка-письмо, шрифти. Прикладне мистецтво. Рисунок з натури.

В наступних класах властиво залишається та сама схема з тим, що поглиблюється знання і розуміння поодиноких проблем та їх розв'язується більш досконало та складнішими засобами.

Так, наприклад в класі II-ій додається: Проблема простороні. Аксонометрія. Проблема світла і тіні в рисунку і малюванні. Основи перспективного виображення. Теорія тіней. В графіці - ужиткове графічне й силуетне виображення.

В III-ій класі: У більшій мірі присвячується рисуванню з натури - з моделей етнографічних, промислових, ростинних. Далі - Гармонія і композиція барв. Тінювання фарбами. Технічне рисування конструктивним способом. Письмо і рекляма в репродукції. Книжна й ужиткова графіка. Студії орнаменту в історичних стилях. Студії блискучих і матових матеріалів і виробів (шкло, порцеляна, цемент, штучні матеріали, матерії тощо).

В IV-ій класі поглиблюється знання з лінійної і світляної перспективи, теорії тіней, гармонії барв, композиції. Малювання з моделей, живих рослин і тваринного світу. Студії історичних стилів. Вправи і проекти графічних праць (шрифти, рекляма, ужиткова графіка) і промислових виробів (кераміка, матерії, декораційні праці). Поучення (і проекти) з мешкальної культури, рисунки частин машин, архітектурних деталей і цілих будов. Вступ до малювання краєвидів.

Очевидна річ що всі графічні вправи мусять йти в парі з відповідними викладами професора, особливо при студіях історичних стилів та виробничих процесів, щоби учні розуміли техніку виготовлення ужиткових предметів та самий процес їх виробу.

Особливістю наміченої в горі програми є цілковита відсутність фігурового рисунку (людської постаті, голови), крім рисунку з уяви і пам'яті та на вільну тему, в котрих діти можуть тільки пробувати рисувати людську фігуру. Але, як правильне навчання під керівництвом професора, фігуральний рисунок виключається з молодших клас середньої загально-освітньої школи тому, що він не під силу учням, що не навчилися розв'язувати елементарних проблем малярства і лінійного рисунку

8. На початку реферату ми поставили основну тезу, що успішний розвиток та творчий поступ мистецтва можливий тільки тоді, коли він твориться на певному ґрунті національної культури. Тому і ціле навчання мистецтва чи то мистецьке виховання в українській школі мусить провадитися на ґрунті українського мистецтва, на ґрунті тих кращих творів, які залишили нам, як дорогу спадщину, наші старі й нові мистці відомі чи безіменні (особливо в народньому, сільському мистецтві). Це в однаковій мірі відноситься до частини теоретичної, історичної й практичної. У вільних рисунках з уяви й пам'яті потрібно вибирати теми з оточення учня - життя села, пори року, праці й ремесла з найближчої околиці.

В конкретних зразках, моделях і природі - все це мусить бути з обсягу української матеріальної культури, зокрема дуже корисні є моделі етнографічні - вироби з дерева, лика, соломі, кераміка, ткацтво і т.д. - що не тільки добре надаються своєю мальовничою формою до шкільних рисунків, але також не дорогі і найважливіше промовляють до

учня своєю рідною і зрозумілою формою. Те саме відноситься і до навчання письма, шрифтів ужиткової графіки, орнаментики й нарешті до складніших проблем малювання, як гармонія кольорів, кольористична шкала, рисунок архітектурних об'єктів і краєвиду.

З особливою увагою потрібно ставитися до світлої минувшини українського народу та його прекрасних пам'яток мистецтва. Усі стилістичні зміни та мистецькі напрямки необхідно пояснювати загальними явищами з історії всесвітнього мистецтва і в першу чергу європейського мистецтва, але це мусить служити тільки необхідним тлом для підкреслення своєрідної оригінальності української творчості. Навіть при студіях стилістики поруч із зразками світового мистецтва треба подавати твори українські, тим більше, що, від доби візантійського і романського стилю на Україні знаходимо усі знані зміни стилів співзвучні з загальним процесом розвитку європейського мистецтва.

Не треба боятися, що при заміні чи домінуючій перевазі своїх, рідних зразків, часами може і менше досконалих, знизиться позем знання чи технічної досконалості нашої молоді, порівнюючи з молоддю тих народів, де мистецтво в певних добах стояло дуже високо. Завданням школи є не тільки навчити певному умінні, зручності й дати знання, але також зацікавити молодь певними проблемами, викликати ентузіазм і творчий запал. А педагогіка вже давно довела, що поширити світогляд та інтелігенцію дитини можна скорше, коли йти від ближчого оточення до дальших обріїв, від свого села до більшого світу, від своїх примітивних виробів до більш удосконалених – світового значення. За те зворотний шлях веде молодь на хитку дорогу універсалізму, космополітизму, відчужує від рідного ґрунту, спиняє творчі інтенції, спрямовує до чужих лабет і ворожих інтересів.

9. Для шкільного навчання в галузі мистецького виховання особливого значіння набирають видання альбом – нового характеру з українського мистецтва і передовсім ужиткового (промислового) мистецтва і т. зв. народного, сільського мистецтва, що також є галузек промислового виробництва. У нас є величезні, дорогоцінні скарби усіх галузів цього виробництва – кераміка, шкло, вироби з дерева, металеві вироби, ткацтво, килими, вишивки, розпись і декорація хат, витинки з паперу, вибійки (малюванки), писанки і т. д. – треба тільки зміти їх використати і примінити до шкільного навчання та подати у відповідній і принагідній формі. Звичайно, для того, потрібні добрі, фахово і мистецько ведені видання, при тім доступні не тільки для шкільних бібліотек і кабінетів, але також і для найбідніших школярів.

10. Реасумуючи сказане, приходимо до висновку, що в сучасній українській школі мистецьке виховання мусить складатися з гармонійної сполуки теоретичних викладів, практичних вправ з рисунків і малювання та ручних праць, з широким уживанням найновіших метод навчання (конструктивістична, аналітична) і примінення ужиткового (промислового і народного) мистецтва.

Така синтеза мистецького знання створить у молоді міцний, оптимістичний світогляд – любов до Батьківщини і до життя в цілому, а не тільки до природи, не тільки до людських витворів, не тільки до „вершків” життя і насолоди. Збірною, дружньою і радісною працею дітей у школі і поза школою створимо максимально корисних, національно свідомих і незламних українських громадян.

Олекса Приходько, проф.

УВАГИ ДО РЕФОРМИ НАВЧАННЯ СПІВУ Й МУЗИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ.

Від смерті нашого видатного музики Миколи Лисенка, себто, вже повних тридцять літ, не збагатилася наша музична культура якимнебудь поважним твором. Це наше твердження, на жаль, не є перебільшенням. Ось, напр., київська українська опера оголосила (по звільненні Києва від московських комуністів) свій репертуар: на першому місці стоїть Лисенкова опера „Тарас Бульба“, на другому – Аркасова „Катерина“, на третьому, четвертому і т.д. – вже стоять опери чужі. Що ж? Не маємо вже більше своїх опер? – Не маємо! Властиво – ще пара знайшлась би праць Лисенкових. Не маємо ми Запорожця за Дунаєм? Маємо. Але большевицьке радіо „пускало“ Запорожця з плит кілька років, назмисне, щоб показати, що українці нічого, крім дуэта „Ластівко моя прекрасна“ не мають.

А що грає наш львівський театр? Циганського барона, але також і Запорожця. А що ж нового? – Нема нічого....

Маємо ми симфонії чи якісь більші твори на симфонічну оркестру? Ні. Маємо багато вишколених оперових співаків? Дуже мало. А наші видатні скрипачі, піаністи? Тих останніх маємо, навіть дуже добрих, але легко їх перерахуємо на пальцях тільки одної руки. Маємо кілька (але також не багато) добрих і відомих хорових диригентів. Але чи мають ті диригенти сталі вишколені хори? Ні, не мають. На цім небі з'явиться у нас якась зірка, блисне, осяє на мент наш захмарений небозвід – і зникне, дуже часто назавжди. Хоч це й боляче, але мусимо сказати, що наше сучасне життя дуже сіре, щоб не сказати більше. Напр., недавно дебатовалося в галицькій пресі питання заложення у Львові української симфонічної оркестри, але наш диригент п. А. Рудницький, проаналізувавши це питання цілком реально, довів, що українці у Львові не тільки не можуть мріяти про сталу симфонічну оркестру, але навіть не мають сил, щоб скласти невеличкий струнний ансамбль. Така сувора дійсність була в Галичині р. 1937, а тепер вона, мабуть, не ліпша.

Я далекий від думки когось тут обвинувачувати. Навпаки, все те, що ми маємо прекрасного в нашій музичній культурі, зроблено нашими найбільшими народними ідеалістами. Чи знаємо ми наших композиторів, що похвалились би своїм гонораром за видані твори? Чи заплатили ми колись щось тим своїм хоровим диригентам, що на своїх плечах несуть роками й десятками літ тягар всіх наших народних свят, роковин, концертів та різних музичних імпрез? Чи гоноровані наші співаки й музики солісти (про хорових співаків і не говорю!) за свої виступи на українських концертах? Відповідаю з досвіду власної довголітньої практики: Ні! Найбільше – зворот видатків, коли, напр., соліст приїжджає з іншого міста; коли ж він живе в місті концерту, то він своїм виступом має тільки виконати свій національний обов'язок. А що для цього мусів він присвятити десятки літ студій, а при тім, розуміється, вложити й дуже значний капітал, – це його приватна річ, до цього нема

нікому ніякого діла. А коли б якийсь наш артист вимагав за свій виступ гонорару, уважали б наші люди це видиранням, а його вчинок — безперечно непатріотичним. Отже наш композитор, диригент, спізак, музика — мусять здобути собі, побіч своєї музичної освіти, ще й іншу освіту і знання, що дали б йому щоденний хліб: мусить бути учителем, урядником, лікарем, адвокатом і т.п., щоб свій вільний час, а головне — свою музичну освіту віддати чи подарувати громаді.

Уявіть собі, що такий хоролий диригент прийшов на Шевченкове свято, купив собі місце, як і в с і, і тим виконав свій національний обов'язок, як і в с і. Але хорів на святі нема! У таких випадку присутність диригента в залі вважали б за протинаціональну демонстрацію. За те тільки, що цей громадянин-музика насмілювався вшанувати Шевченка так, як і в с і, — себто своєю присутністю й належною грошовою часткою на покриття режійних видатків.

Отут то ми й бачимо якусь ненормальність у наших культурних обставинах. Справді, коли б ми перевели на гроші працю диригента, що має приготувати хор до концерту, то побачили б, що цей чоловік приніс на концерт не 10-15 корон, як і в с і, але тисячі. І він мусить ці гроші пожертвувати, бо це його національний обов'язок. А цей його обов'язок випливає з тої простої причини, що для здобуття своєї музичної освіти він також вложив багато часу й багато грошей...

Серед таких обставин доводиться працювати нашим музикам. Але тут же треба зазначити, що наші музики ніколи нігде не нарікали на «матеріальні нерівності». Вони це приймають, як річ «самозрозумілу», але нарікають і журяться питаннями, що мають далеко важніше значення не тільки для них, але, головне, для цілого нашого становища в культурному світі, а саме, що наша сумна музична дійсність не відповідає тому, що наш народ мусів би мати й на що має природне право. Справді! Нас, українців, світ добре знає, як знаменитих співаків. І, дійсно, голосові дані українців величезні: срібні, кришталеві-чисті жіночі голоси, хвилюючі-ніжні тенори, темно-оксамитні басы, незмірно-глибокі чаруючі октави, — все це дорогоцінні наші природні скарби, що їх не мають інші народи, й не здобудуть ніякою, хоч би й найвищою музичною культурою. А наша пісня? Потрібуємо ще якихнебудь доказів, що вона одна з найкращих у світі? А ще одно — любов нашого народу до музики, надзвичайна здібність музична, знаменитий слух! І при всім тим — не маємо опер, не маємо оперових співаків, не маємо оркестр, а тому не маємо й оркестрових диригентів, не маємо сталих хорів, надзвичайно малу музичну літературу і т.д.

А що найгірше — зовсім не маємо ніякої музичної освіти не тільки широких мас, але й нашої інтелігенції, а навіть і тих людей, що стоять на чолі нашого мистецтва. Багато з артистів-корифеїв української сцени, що виступали в наших операх, оперетах, мелодрамах, а навіть у чужих (перекладних) операх, але не знали нот. Не називаю імен — вони відомі. Знаємо багато наших співаків, що прекрасно виконують свій репертуар — смішно малий, бо вивчити самостійно щось нового вони не можуть: мають дуже малу музичну освіту. Знову ж це не їх вина: вони жертви наших музичних гараздів.

Так ми підійшли до головного питання — загальної музичної освіти. Тут із цілим притиском констатуємо, що загальної музичної освіти у нас в Україні не було. Коли ж все таки були у нас добрі

хори, добрі співаки й талановиті музики, — то це щасливе виключення, що тільки підтверджує загальне правило.

Для освітлення цих своїх тверджень дам кілька прикладів. Мені добре відомий, напр., стан музичної освіти на Поділлі в кінці XIX. й початку XX. століття, зокрема в самім Кам'янці Подільському. Це — губерніяльне місто з 40.000 населення мало того часу багато середніх шкіл всякого типу: духовна семінарія, гімназія, середня технічна школа, дві жіночі гімназії, дві середні торговельні школи, єпархіальна дівоча школа, чотирикласова духовна школа і т.д. Всі ці школи мали в розкладі годин «с п і в», але серед педагогів, що працювали того часу в Кам'янці-Под., не було ні одного освіченого музики. Цей предмет викладав будьхто. У гімназіях звичайно закладався хор з учеників, що мали добрий голос, і цей хор цілий шкільний рік готувався до якогось виступу на шкільнім святі, й коли це свято «щасливо» минало, хор спочивав на лаврах. Але в хорі співало найбільше 40-50 учнів, вся ж остання маса даної школи лишалася без співу й нічого спільного з цим предметом не мала, а головню — й не хотіла мати, бо цей предмет був психологічно чужий (московська пісня), а в спів треба вкла-дати душу.

Між тим гін молоді до співу й музики був величезний, щоб не казати — стихійний. Напр., у тих часах у кам'янецькій духовній школі (духовне училище) викладав спів протодиякон М. Здається, ми мали спів два рази тижнево. Співали з «обиходу» вісім гласів. Дивилися в ноти, але, розуміється, співали за слухом, бо нот ніхто не знав. Не знаю, чи знав ноти й наш учитель, бо з теорії музики не було сказано нам ніколи й слова. Між тим при школі був мішаний хор (все хлопці), що співав на службі Божій і на шкільних святах, але цим хором диригував старший ученик, диригент із ласки Божої. Цікаво, що в цім хорі ніколи не показувався наш учитель співу: він там не мав що робити.

Отже виходить, що дирекція цієї школи, шукаючи вчителя співу, не могла в Кам'янці-Под. знайти фахівця, бо його там і не було. Треба було знайти бодай співака, а що протодиякон «мусить» мати добрий голос, то його місцевий єпископ і зробив професором співу, й дуже можливо, що цей професор не знав ні одної ноти в світі, а «гласи» співав за слухом, як і всі дяки в наших церквах. На його місце прийшов п. О.М. і вчив нао даі гласів. Він скінчив духовну семінарію й був призначений до духовної школи як «надзиратель» (доглядач-вихователь) але музикою ніколи не займався, не цікавився нею й співаком не був. Мусів учити співу, бо іншого нікого не було. Такий випадок — цілком нормальне явище в тодішніх школах.

Ще щось цікавішого в цім відношенні діялося того часу в кам'я-нецькій духовній семінарії: там музична стихія прямо буюла, але та-мошні вчителі співу стояли від тої стихії цілком осторонь, бо не бу-ли здібні її вести, хоч ведення там якраз найбільше було треба. У цій семінарії все був великий чоловічий хор (у церкві співало на пе-ремину навіть два), але диригували цими хорами т і л ь к и учні. Було в семінарії дві оркестри (духова й симфонічна), але диригента-ми були учні (двоє з них надзвичайно талановиті!). Коли тодішні се-минарські вчителі співу й не були диригентами, то могли б використа-ти цей музикальний настрій студентів для успішних теоретичних сту-дій на годинах співу, але, на жаль, і цього не було. Коли б тоді в подільській семінарії хтось із професорів мав музичну освіту, був

диригентом, то творив би там музичні чудеса. По обіді студенти були все 3-4 години вільні, й музики здебільшого присвячували цей час музичним справам. Хто ж їх учив грати на різних інструментах? Відповідь: самі вчилися: молодші від старших. Іншої ради не було, бо в місті й так не було музичної школи, ні приватних учителів музики (розумію - з фаховою освітою). В інших школах м. Кам'янця було з музичною освітою ще гірше. Я навмисне довше зупинився на цих прикладах, бо вони дуже характерні не тільки для кам'янецьких шкіл того часу, але й для шкільництва цілої України тої епохи. Ці свої спостереження я старанно перевіряв серед своїх знайомих, що вчилися в різних краях України. Всюди було те саме, а приємні виїмки підтверджували сумне загальне правило.

Де ж корінь зла? Ми могли б сказати: педагогічне ведення шкіл, напр., у Кам'янці-Под., не стояло на належній висоті: воно не подобало про те, щоб молодь, їй повірена, одержала хоч мінімальну музичну освіту й керівництво. Бо, безперечно, між тою масою співаків, музик, декламаторів, диригентів (кажу про подільську духовну семінарію) було багато дійсно талановитих; їх треба було виділити, звернути на них належну увагу, подбати про їх мистецьку освіту, дати належну раду. Але хто це міг зробити? Тільки освічений мистець, а такого якраз і не було. Всі ці талановиті семінаристи, по скінченні студій, йшли в села священниками, а там був кінець їх мистецькій кар'єрі.

І от після такої сумної дійсності ми б'ємо об поли руками: де наші оперові співаки, диригенти, композитори? Відповідаємо: ці наші мистці інше сидять у канцеляріях, учителюють, священствують і т.д., а що ще гірше - часто нудяться своєю працею, а тому й виконують її погано, але мистецька їх дорога давно травкою й бур'яном заросла, бо гарячий час для мистецьких студій минув. Вони для мистецтва страчені. Оглядаючись критично в минуле, розумію, що згаданих мною двох талановитих семінарських диригентів треба було неодмінно послати в консерваторію, й ми, без сумніву мали б визначних диригентів, а може й компоністів, але ніхто не показав їм цієї дороги.

Так ось ми й прийшли до причин наших музичних нещасть: винна школа. Але школа скаже: ми маємо таких учителів співу й музики, яких нам призначають зверху. І це правда, хоч не зовсім, бо були школи в тій самій російській державі, де спів і музика стояли досить добре: це залежало від директора, від професорської ради, коли б ці чинники справу цю розуміли й трактували її позажно. Але вина була й тих, що стояли на верху: музичного й взагалі мистецького виховання в школах недоцінювали, а тому й легковажили. Напр., в б. Росії до учительських семінарій приймали кандидатів, що не мали музичного слуху! Але ж у народній школі спів - дуже важний виховний чинник. Народню школу не можемо собі й уявити без співу. Для кожного педагога - це аксіома. Яку величезну шкоду робить дітям учитель, коли не співає з ними! А таких учителів-сотки.

Отже - реформа навчання музики й співу в наших школах має прийти згори, з міністерства шкільництва. Мають бути вироблені доцільні програми навчання співу й музики для всіх типів єдиної національної школи. Але цього було б замало. Уложити програми для шкіл значно легше, як їх перевести в життя, бо, напр., ми маємо вчителів, що не мають слуху, або не мають достатньої музичної підготовки для викладів цього предмету. Отже реформа музичної освіти в наших школах не така

проста річ: тут повстане комплекс різних перешкод і не легких для вирішення питань, що вимагатимуть багато уваги праці й часу, але мусять бути всі розв'язані для добра нашої культури. Головне – визнати конечну потребу вирішення цього питання й переводити його в життя з повною послідовністю, а вислід цієї праці прийде, він мусить прийти!

Реформа, що її обговорюємо, не є самоціль. Наша ціль і гасло: загальне піднесення української музичної культури в усіх її проявах. У розбудованні цієї культури мають взяти активну участь найширші верстви народу. Осередками, що будуть музично гуртувати ці широкі верстви, мають стати наші національні хори й оркестри в селах широкі України. Підходимо до одного з головних питань нашої реформи. Хто поведе ці музичні організації? Тільки народній вчитель. Він буде диригентом і хора й оркестри. Хто ж підготує селян до участі в цих музичних організаціях? Народня школа, а в ній – той самий учитель. Отже – завдання народньої школи щодо музики – дати таку музичну освіту, щоб кожен, хто скінчив народню школу, міг стати активним членом хора, а його теоретична підготовка вистачала б і для дальших музичних студій, напр., для гри на якомусь інструменті. Із цього виходить, що народній учитель понесе на собі весь тягар піднесення музичного знання й культури в селі, а для цього він має бути основно приготований, мусить мати солідну музичну підготовку. А з цього нашого констатування виходить, що нашу музичну реформу треба починати з фахових шкіл, що даватимуть нам кадри вчителства: учительських семінарій, педагогічних інститутів, педагогічних відділів консерваторій і под. Розуміється, що музична освіта не буде обмежуватися народньою школою: вона мусить початися вже при дошкільнім вихованні (там найбільше) і переходити через всі три ступені національної школи: має навчити слухати і свідомо сприймати музичні твори, має розбудити загальний інтерес до музики, розвинути смак і т.д. Професорами співу й музики на вищих ступенях національної школи мають бути фахівці, що матимуть вищу музичну освіту. Крім того на цих ступенях (вищих) мають бути ученики ознайомлені з історією мистецтва в загалі (малярство, різбарство, будівельні стилі, театр і т.д.). Мистецькому вихованню має сприяти не тільки професор співу й музики чи рисунків, але й інші учителі, головне ж учителі історії і географії, а вже найбільше учитель української мови й літератури, що міцно зв'язана з музикою, співом, декламацією й театром. Тому для цих учительських фахів треба поставити відповідні вимоги мистецькі, тим більше, що мистецька освіта для професора мови й літератури прямо необхідна.

Свідомо не обговорюємо тут справи навчання чи музичного виховання в музичних школах. Це питання окреме. Тут говоримо про потребу загального піднесення музичної культури в Україні. Підкреслимо слово: загального. Наші мистці – в данім випадку співаки, композитори, диригенти – вийдуть з народу, але треба їх знайти. Ці мистецькі творчі сили сплять в народніх масах. Треба ці сили розбудити і дати їм виявити ся, бо без цього ми їх ніколи не знайдемо, себто для мистецтва вони пропадуть. Коли ж наші народні маси перейдуть через обов'язкову

національну школу (мінімум 8 літ), де музична освіта буде трактуватися поважно, то не втіче від нас ні один музичний талант. Свідомий учитель-педагог дуже скоро орієнтується в класі: цей ученик має математичні здібності, цей – знамениту пам'ять, той – маляр, а цей рветься до музики. Ось про цього останнього йде мова. З ним треба "щось" робити. Це "щось" вже залежить від тих, хто керуватиме нашим музичним життям, напр., музичний відділ міністерства освіти. Головне, щоб цей талант не був замовчаний і не пропав, а щоб про нього знали ті, хто це мусить знати. Але для того, щоб цей талант відкрити, мусить бути й сільський учитель музично освіченим. Ось чому ми твердимо, що загальне піднесення музичної культури прийде через народного вчителя, а тому в першу чергу мусить бути високо поставлена музична освіта в учительських семінаріях та інших наших педагогічних школах. Бо Шевченка-маляра відкрив маляр Сошенко. Малярські здібності Шевченкові помітив і Енгельгард, але, віддавши його в майстерню Ширяєва, зробив безперечно, з погляду мистецького, помилку. Петербурзька придворна співацька капеля посилала своїх комісарів в Україну шукати видатних співаків, і велика слава цього столичного хору базувалася на українських голосах, яких там було до 90%. Цим шляхом винайдено такого великого музика, як Дмитро Бортнянський і інші. Наведені приклади – чи не є доказом, що таланти треба шукати й уміти їх знайти, а потім ще, і це найголовніше – дати їм відповідну освіту. Чи робилося у нас щось подібного? Ніколи! Отже: як дбаємо, так і маємо!

Наші музичні таланти знайдемо, крім школи, в наших національних хорах, в народних оркестрах, але найперше – треба мати ці хори й оркестри. І тут треба зробити основну реформу. Досі ці наші мистецькі організації існували там, де 1/був диригент і 2/коли цей диригент мав добру волю. Це саме відноситься й до наших непрофесійних театрів. Праця наших диригентів ніколи не була гонорована. Мовляв, це їх добра воля, най працюють, коли це їм подобається й хочеться, бо це не є урядова служба, це – забавка. Такий погляд був на цю справу у нашого ширшого громадянства, і ось у цім хибнім і некультурнім підході до справи є причина, чому ми культурно відстали, зокрема – чому наші й великі центри не мають ні сталого хору, ні театру, ні тим більше оркестри. Не мають і ще довго не будуть мати, поки не викорінимо в нашому громадянстві цього понижуючого нас погляду на мистецтво. Єдине мистецтво робить чоловіка людиною. Мистецтво – це великий дар Божий, це та іскра Бога, що тліє й не вгасає в нас, мистецтво – це той образ і подoba Бога, що живе в нас і заставляє нас творити, а наша творчість наближає нас до Бога. Ось чому, коли ми приїжджаємо в нову, невідому нам країну, не йдемо оглядати миловарні, цеглярні чи пекарні, але найперше – театри, концерти, бібліотеки й музеї, щоб бачити твори мистецтва даного народу. Ці чинники, й тільки ці, рішають про його культурну вартість і визначають народів місце й пошану в світі.

Резюме:

Для загального піднесення музичної культури в Україні треба

I. Виробити доцільні програми навчання співу й музики в єдиній

національній школі.

2. Подбати про те, щоб учительські семінарії, педагогічні інститути, консерваторії випускали кадри добре підготованих учителів співу й музики.

3. Засновувати в селах та містах національні хори й оркестри.

4. Цю працю покласти на учителів співу й музики як обов'язкову й відповідно її гонорувати.

5. У педагогічні школи всіх типів увести, як окремий предмет, історію мистецтва й

6. викладати цей предмет у вищих ступенях єдиної національної школи.

7. Вести реєстрацію музично-талановитих людей і дбати про їх музичну освіту на державні кошти.

8. Утримувати відповідну кількість державних консерваторій, музичних шкіл, диригентських курсів і под.

9. Підтримувати приватню ініціативу в музичних справах.

10. Всіми засобами підтримувати заснування й ведення оркестр при національній школі.

11. Улаштовувати музичні й хорові фестивалі, конкурси, з'їзди, концерти й концертні подорожі, як дома, так і за границею.

12. Ведення цілої музичної справи в Україні доручити спеціальному урядовому органу.

Прага, грудень 1941.

Андрій Федорків, учитель:

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ (НИЖЧА) ШКОЛА.

Яка школа, такий і нарід,
Який нарід, така і школа.

В історії бачимо, що коли якийсь нарід змагає до своєї національної свободи, то він дбає головно про те, щоби мати якнайкращу школу. Перш за все він дбає про форму й розвиток початкової школи, памятаючи про те, що, в яких руках є початкова школа, така й будучність того народу. Отже підставою всього культурного, господарського і національного свободного життя одного народу є головно початкова школа. І справді, до початкової школи приходять діти нічим не зіпсуті, "чисті серцем", матеріял гнучкий і легко дається до всего нагнути. Не даром Шевченко пише: "Раз добром налите серце во вік не прохолоне". В молодих серцях раз посіяне добро, дає добрий підклад будучим громадянам.

Коли приходить ся говорити про українську початкову школу, то разом із тим і думати, що це є одна довга дорога гора і терпінь.

Український нарід, не маючи своєї державної свободи, не міг вповні розвинути свою початкову школу. Знов таки кожний окупант української землі старався в першій мірі захопити в свої руки українську початкову школу. Він добре знав, що найважливіша робота, мати вплив на формування душ та на виховання тих найменших. Захопивши школу під свій вплив, він пристосовував виховання і до своїх державницьких цілей, нехтуючи при тім найприродніші права українського народу. Самособою не дивлячися на протести з боку батьків, організацій, той окупант переводив намічену собі ціль, а власне - повну національну асиміляцію. В способах не перебирав, вважав, що кожний спосіб до наміченої цілі є добрий, що засоби до цієї цілі освячують всі методи до її досягнення. В кожного з окупантів українських земель була вона інакша, спрямована однак до одної і найголовнішої мети, витравити з молодечих душ наше українське національне "Я" і насадити в ній чуже. Зробити з молодечих душ національних нездарів, здеморалізувати їх душу, зробити майбутніх громадян духовними каліками, навчити їх любити чуже й цуратися свого власного, щоб потім легше повести їх по дорозі тільки своїх державницьких інтересів.

Певне одно, що те все тяжко вдавалося кожному окупантові української землі

Придивімся кожному з них окремо:

Українська Нація від століть бореться з Московщиною за свою національну окремішність і самостійність. Мимо кличів: "одін рускій народ", мимо культурних і політичних репресій, мимо заборони укр. живого слова, заслань, тортур, придушення всякого національного культурного життя, наставлявання московської школи, що старається придушити

навіть саму думку якоїсь національної окремішності. Але все це не помагає. У сприятливі хвилині своєї історії український нарід підносить голос до свого окремішнього національного життя і, як невиміруша сила, починає рости й жити власним життям. Це показує велику заховану живучість української Нації.

Чого тільки не вживала Польща до того, щоб з'асимілювати одну частину укр. нації: в дуже короткім часі змогла знищити аж три тисячі укр. початкових шкіл. А при тім і все укр. середнє шкільництво. І тільки про людське око залишає мінімальне число т.зв. двоязычних шкіл. З укр. школи вигонить українського вчителя, переводить його далеко на захід до мазурсько-польських шкіл, до української школи вводить в ролі вчителя поляка, всяких жандармів, поліційних агентів і т. д., вводить польську молитву, веде в школі свою регіональну політику, Лемківський буквар, все це похід на знищення Українського народу.

Одна менша область української землі дістається по світовій війні під панування знова ж таки „братів Словян“ – Чехів. Це наша срібна земля, наше Закарпаття. Клич „Чехословаків“ до братів: різних „русинів“, „карпатороссів“: „ми ж ваші браття, ми прийшли вас визволити, несемо вам поміч, культуру і всякі благодати“. І принесли ті благодати в числі аж 29 політичних партій, а на культурній площині, це вже був впрост скандал. Від 1920 року не було прямолінійної шкільної політики. А „руські учебники“ та ганебний шкільний плебісцит, це вже був насміх над святими почуттями українського народу. Справу граматики й викладової мови у початковій школі вирішували на розказ „сливетнього“ Шк. Відділу в Ужгороді неграмотні батьки школоповинних дітей окремими бланками. 500 свідомих українських учителів ізза цього плебісциту мали карні доходження й тюрми.

А Буковина, Бесарабія не мали і тепер ще не мають ні одної української початкової школи.

Школа наша перейшла безліч переслідувань і терпінь.

Але всьому є кінець. „І в наше віконце засвітило сонце“, каже по-словиця. Найшовся месник наших ворогів. Польща під ударом твердого меча воїнів Адольфа Гітлера розлетілася в 18 днів у порошок. Нарід відітхнув і радовався, що одного нашого ворога не стало. Частина нашої етнографічної території з 3/4 міль. Українцями, се наше Забужжя й Засяння дісталася під правлячу руку Великої Німеччини.

„За короткий час (2 роки) переведено розбудову української школи. Підсумок тої праці 914 шкіл народніх, 1398 учителів, з 91.000 дітьми (2 гімназ., 1 учит. сем., 9 проф. сг. шкіл, 7 торгов., 2 проф. купецькі школи) і 616 дитячих садків. Розбудова цієї сітки української школи була можлива завдяки прихильному відношенню німецької влади та матеріяльному забезпеченню тих шкіл“ як подають „Краківські Вісти“.

Московська окупація України чи т.зв. „С.С.С.Р.“ знова таки від острого меча німецького вояка докінчує своє нужденне життя.

Нині майже ціла територія української землі звільнена від ворогів, котрі нам своєю асиміляційною шкільною політикою нанесли безчисленні духові, культурні й національні шкоди. Викривили нашому

молодому поколінні, як етичні так і духові здібності українського народу. Тому зараз мусимо звернути пильну увагу на наше шкільництво, а передовсім на нашу початкову школу. А вивихнені окупантським режимом діти перевиховуймо в відповідних закладах, в просвітніх гуртках і в інших інституціях. Наших найменших поведім по дорозі правдивого національного виховання. Подбаймо, щоб наша початкова школа своєю формою була суто українська а своїм змістом національна. Тільки така школа дасть нам змогу виконати заповіти нашого немирущого Шевченка, отамана С.Петлюри й Євгена Коновальця. З такої школи вийдуть ідейні, тверді борці за краще майбутнє України.

Виховає вона нам таких громадян, що зуміють українське життя виповнити власним українським змістом, духом та ідеєю.

II.

Початкова школа має покрити густою сіткою цілу територію України. Не має бути ані одного села, присілку, хутора, щоб не було там початкової школи. Всі школоповинні діти мають бути до школи записані й до школи ходити. Знаємо, що воєнні події дуже багато шкільних будинків понижили. Але це не має бути перешкодою, щоб діти осталися без науки. Село або район, повіт чи округа чи яка інша організація чи влада хай постарається про відповідне приміщення для школи. На таку ціль гроші завжди повинні знайтися. Ходить про наш найдорожчий і найцінніший народний скарб, яким є наші діти. Тільки в такий спосіб є можливе полагодження цієї справи.

Другою дуже важною справою, де придбання належно підготованого під оглядм педагогічним учительського персоналу для початкових шкіл. А його маємо дуже мало. Через асиміляційну шкільну політику окупантських держав не було можливо виховати достатню кількість українських учительських сил. Виховання національно свідомого і кваліфікованого учительства це питання не одного тільки року, а щонайменше 4-5 років. Але так довго ми не можемо чекати. Як-жеж вийти з так невідрадного положення? Шкільна влада округи, району чи повіту, поодинокі села й навіть поодинокі присілки-хуторі подбають, щоб всі школоповинні діти, учились. В осередкові повинна бути головна школа, в якій виучують кваліфіковані учительські сили, ведуть провід, інструктують, вишколюють, на курсах методично приправляють й інших учителів. Ці останні приглядаючись до того найкращого учителя, виучуються, як учити, виховувати й адмініструвати.

Самособом розуміється, що до української школи належить тільки український учитель.

Колиби був брак тих кваліфікованих учительських сил, запросити на ці школи кандидатів професури на середні школи, абітурієнтів середніх шкіл таких, котрі не мають змоги здобувати освіту на високих школах, дати перехідову змогу й людям з іншого фаху працювати в

школі. Треба робити все, щоб школа не пустувала, а діти не бігали без науки!

Залишається ще нам питання, що зробити з школоповинними дітьми, що живуть у присілках, хуторах, далеко (3-4 км.) від центральної школи.

Для тих у свій час приправити шкільні курси, або тимчасова школа, що мала би тривати 6-8 місяців, а то приблизно від 1. жовтня-листопада до кінця квітня. Річеві видатки курсів покривав би присілок або село. Персональні оплати переводила би якась освітня організація, наприклад, освітній відділ округи, райсну (на цю ціль ці організації діставали би відповідну субвенцію від держави). Відповідна оплата учителів переводилась би щомісяця окружним чи районним шкільним інспектором, або відповідною для цього призначеною організацією. На таких шкільних курсах могли би вивчувати вчителі без потрібної учительської кваліфікації і, в крайньому випадку, без цензу середньої школи. Такий курс могли би повести абсолювенти семирічки, недокінчені кандидати учительських семінарій, торговельних або фахових шкіл. 2/ У свій час приправити довіз дітей до школи; 3/ дитячі бурси при головній школі для дітей з віддалених сіл.

В міру приросту кваліфікованих учительських сил, такі курси поступово ліквідувались би, а на місце них поєдали би дальші побічні класи нормальної школи, або організувались би в міру потреби окремі школи.

В такий спосіб можна би покрити цілу територію України густою сіткою українських початкових шкіл. Питання початкової школи дуже важне і на це питання мусимо звернути особливо пильну увагу. При належнім оціненню виховного питання початкової школи, виповнимо українським змістом одну найважливішу ділянку нашого збірного українського життя.

К. Заклинський:

УЧБОВИЙ ПЛАН УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й ІСТОРІЇ В ВИЩІЙ ШКОЛІ.

(Класична гімназія, реальна школа, ліцей, колегія; дівочий ліцей, дівочий інститут, дівоча колегія).

І. Загальні заваги.

1. В вихованні нації займає українська мова й українознавство перше місце. Вони розкривають національний характер, виявлений у мові й письменстві. Вони можуть впливати на усучення небажаних рис національного характеру, та скріплювати позитивні. Та для цього треба, щоб навчання рідної мови захопило молодь цілком та заволоділо її душею.

Не так в науково-критичному знанні лежить суть справи, як у глибокому розумінні змісту та розбудженні активності супроти рідної мови. Навчання насамперед повинно збудити в молодечих душах пошану до рідної мови й історії, викликати зрозуміння їх своєрідності та їх розвитку, і збагнути народню душу в нашій мові, історії й узагалі в культурі.

2. М о в н е в и х о в а н н я. Через граматичне трактування виключно аналітичне нероз роблено навчання нашої мови начебто засобом для науки чужих мов; і через це прищиплювали українській мові частенько складню латинської, німецької чи російської мови.

Рідномовне навчання розбуджує мовотворчі сили молоді, вчить її правильно говорити, привчає до рідного стилю, думання, та висловлювання своїх думок.

Те навчання повинно бути наскрізь живе й життєрадісне.

Мова учня повинна бути жива й виразна; недбальство й вигідність у мові треба викорінювати.

Хоча зразком нашої літературної мови є київсько-полтавська мова, то вона начебто святочна; щоденною мовою школи повинна бути літературна мова з місцевим народнім забарвленням. Того забарвлення не можна допустити тільки в областях мішаних, промислових, пограничних та в великих містах. Від третього року науки повинна в класі вживатися вже тільки літературна мова. С л у х о в і в п р а в и мають призвичаїти до зрозуміння змісту із самої живої мови. Учні тоді тексту книжки перед собою не мають.

Діти не повинні намагатися наслідувати стиль дорослих. Ч и т а т и г л а д к о мусить уміти, хто йде до вищої школи. Читати треба

зо зрозумінням змісту слів, часового розміру й реторичного значення перестанку. На вищому ступені учень мусить перечитати незнаму собі статю зо зрозумінням і виразом. Теж при виголошуванні поезій треба застосувати уміня добре читати й навіть деклямувати.

Важливі для душевного розвитку молоді твори, поезії, виїмки з драм та зо прозових статей, старанно вибрані, це о б о в'язк о в а л е к т у р а. Найцінніше з неї треба повторюванням засвоїти тризало.

С в о б і д н е в и с к а з у в а н н я треба плекати в звязку зо вправами лексичними та стилістичними. В дитячому сповіданні треба задержати свіжість виразу й міміку, також радости дітей із оповідання. Не треба перебивати учневі виправлюванням кожної хиби мовної чи річевої. І не треба вимагати повсякчасної відповіді цілими реченнями.

Щоб навчити учнів, повинен усякий учитель сам уміти свободне говорити.

Р е т о р и ч н і в п р а в и відновлюють значення живого слова, яке й у житті відновилося. Учні повинні завчасу привикати свободно промовляти перед своїми товаришами, добре володіти матеріалом або самі наповняти змістом промову, з міцним поглядом на слухачів, розвивати тему плястично, переконливо, і з повним успіхом. Це тим важніше, що в нас красномовство є природним даром який треба розвивати, а не тільки прищиплювати, як у деяких інших народів.

Для с в о б і д н о г о с п о в і д а н н я, з в і д с м л е н н я, с ф о р м у л с в а н н я треба вибирати пружисті теми. Облегшувати їх можна гаслами або короткими диспозиціями.

П и с а н н я. У письмених працях мусить запанувати пляновість і обдуманість. Живе багатство неважких і привабливих тем треба звести у звязок із мовним навчанням.

В п р а в а м у п р а в о п и с і й і н т е р п у н к ц і ї, важливим для виховання, треба присвятити особливу увагу. В у с і х к л а с а х т р е б а б е з у м о в н о в и м а г а т и ч и с т о г о т а д о а й л и в о г о п и с ь м а.

Після закріплення нашого п р а в о п и с у він мусить обов'язувати один в усіх школах.

Інтерпункцію треба перебирати у звязку зо складнею і з письменими висказовими вправами. На це треба подати на низчому ступені тверді правила. На помилки в інтерпункції в першій класі не треба зважати.

М е т о д а п и с а н н я повинна бути одна в усій Україні. Тепер є їх кілька, відповідно до давніших ворожих займанщин. Усяка наука писання повинна будувати на вмінні говорити. Мовотворчі вправи вдаються тільки при дібранні цінного для виховання предмету, бо правдива мовотворчість може вирости тільки зо внутрішньої цінности речі.

3. П и с ь м н і в п р а в и в виразі діляться на л е к с и к а л ь н і (багатство мови), в л у ч н і, та менші о п и с и з вузько обмеженою темою, в зв'язку з виразовими вправами словесними. Лексикальні та влучні вправи не мають стояти поодинокі, тільки бути вплетені в завдання; цікава тема розв'язує мовні сили й приваблює багатство слів. Ті письменні вправи виховують до докладної річової обсервації, до наглядності, мелодійності, чистоти від чужих слів. Мслодь має теж боротися з неохайністю в мові, з мовними галапасами, каліченням, паперовою мовою, модними словами й гаслами, варваризмами. Питання про обмежене право на життя чужих слів треба розбирати на вищому ступені.

У к л а д, я к п и с ь м е н н а п р а ц я. Уклад має бути самостійним творчим ділом учня та представляти викінчений твір. Побіжні й нечиткі праці треба відкидати. Кожен уклад повинен бути переживанням, значить темами повинні бути такі предмети, що живо цікавлять учня. Тоді й форма буде природня та здорова.

Є всього чотири основні форми укладу (інші мішані): о п о в і д а н н я, з в і д о м л е н н я, н а р и с, і п о м і ч е н н я. Переповідання поезії треба закинути. З літератури можна теж брати теми й спонуки. О п о в і д а н н я, це найважливіша мистецька форма. Сюди належать: казка, переказ, фантастична подія, пригода. У з в і д о м л е н н і йде особисте на дальший плян через повне віддання себе справі. Сюди належать усі роди опису, повідомлення про життєві факти, переповідження змісту та фахова робота. Н а р и с (змалювання) пробує передати стан річей, які учень бачить не зовні а з нутра. На вищому ступені воно виступає як настроєвий образок та нарис переживання. П о м і ч е н н я плекається на вищому ступні як м і р к у в а н н я. Воно має представити думки. Воно ні давна р о з п р а в а, ні похвальный о п и с п е р е ж и в а н ь. Стара розправа вимагала, щоб якусь предметову ділянку переформувати річово, без особистого передуманого вияву учня. Опис переживань знову акцентує своє "я", та дає нагоду до незрілого осуду й до перецінювання явищ та подій. М і р к у в а н н я не сповідь а розумове розчленування матеріалу (як у давній розправі), а важне тим, що домагається особистого рішення, бо через те впливає на характер учня. Вищою формою міркування є р о з д у м у в а н н я, як самостійний інтелектуальний акт застосування власної думки в пляні вже й власного світогляду.

Перед поданням теми треба точно пояснити поняття (сене) теми, щоб не зайшли помилки. Для цього треба ввести вправи в пояснюванні понять.

Передчасний був би уклад, якого тема ще учнями не пережита, або не перероблена ще потрібна для неї стилістична форма. Наприклад, форму листа можна вжити тільки тоді, коли шкільне життя дає можливість правдивих листів. Не треба пропаганди в задачах, щоб не витворився нахил до фрази; за те актуальність потрібна, бо дає життя й зміст укладові.

Учень не має силкуватися на власний стиль, тільки на стиль, оживлений особистим переживанням і досвідом, відповідний предметові, сформований творчою рідною мовою, що проникливістю зображення вимушує пересвідчення читача.

Треба пізнати не так легкість в орудуванні поняттями, як відповідність форми й змісту, міру духового вкладу, річевість, скромність.

На вчання мови не займається тільки впливанням в пам'ять граматичних правил. Що учень правильно вживає, те не потребує систематичного перероблювання.

Побіч аналізу, роздріблювання, кладе нова дидактика синтезу, загальний погляд. Спокувати, формувати – важніше, як розкладати. Почуття стилю не можна жертвувати граматичній певності.

4. Мовотворчі проблеми. Учня треба ввести в почуття мовного процесу, ілюструючи зміни в житті мови замираючим і новим засобом слів та форм.

Говірка (діалект) має значення як прояв староукраїнської мовної творчості. Її можна плекати в виголошуванні поезій (приміром Федьковича), і творів народної творчості та притягати до мовного навчання. Розвиток діалектів показує, як повставала мова. Плекання діалекту вже на найнижчому ступені показує учневі, що його вузча батьківщина є частиною української національності, та зобов'язує покинути явні діалектичні неохайності при вживанні літературної мови. У вищих класах треба привести до роздумування над значенням діалектів у житті мови, над вартістю їх для збагачення мовної скарбниці; також над могутнім політичним значенням введення нашої народної мови в літературу для почуття спільноти народу і для державницьких змагань.

Стильознання виходить від відповідних творів і показує на прикладах розмаїті змісти поняття "стиль"; також на творах показує головні прикмети стилю їх творців. Треба з'ясувати основні форми мистецького стилю. Стильознання творить перехід від навчання мови до письменства.

5. Навчання літератури має показати провідні постаті письменників і має обняти всю поезію й всю думку від найдавніших часів до сьогодні. Вважати треба на все, що характеризує українця, пропустити все, що протилежне українському почуттю, або що відбирає силу. Орієнтуватися треба в минулому мірсі теперішнього, але все таки вважати на часове й окремішнє в мистецькому творі. Не брати слабших творів, не вважати на знання без пропусків.

Стару літературу треба брати коротко, вибираючи найцінніше, хоч вона має теж не малу вартість через високий не раз ідейний рівень, і відносну чистоту мови. Читати в школі тільки твори, що показують національного духа. Нову літературу обширно трактувати; брати актуальні твори, що простелили шлях новому, або які дають приклад. З творів пізнавати національно-політичні відносини. Розпливання в почуттях, і все інше, що ослаблює, відкинути. Для контрасту можна часом згадати дещо з безпутних творів. Обмежитися треба на найліпше. Рішає виховна вартість і мистецька форма. Найбільш часу треба присвятити тим творам, де автор виявляє напружене багатство життя і вклад героїських сил. Не забувати про гумор. Вважати теж на ширість і глибину почуття зв'язку поета зі своїм народом.

Шевченко, як батько новітнього українства, і як геніальний поет, повинен бути предметом навчання від першої до восьмої класи. У кожній з тих клас треба взяти його поезії, відповідні вікові учнів та розглянути якусь сторінку його творчості, пребагатої ідейно й мистецьки.

Упорядковувати матеріал треба за завданнями теперішньої доби. Чисто літературне наступство та історія мотивів до школи не належать. Треба оживлювати національну суть, що перетривала віки. Твори, що до себе внутрішньо належать, треба, без огляду на часову приналежність, трактувати, як традиційну й перспективну єдність; напр., уложити в групи поезії, що обговорюють важливі для нашої доби питання.

Після культурних виявів, у яких видно живий організм народу, упорядковується звесь матеріал. Приведеться у зв'язок з собою епохи прояву народотворчих рис та сил, та ті, що звели бій проти чужих впливів (прим. у нас важливе перше культурне відродження віків І6-І7, тільки треба його трактувати в живий спосіб, а не як полемічно-релігійну літературу). Головна точка погляду: народ як спільність крові. Треба плекати традиції, витворити пошану для минулого, для предків (такі твори як Кулішівий „Михайло Чарнишенко“). З'ясувати тип українця; оживити прастару українську постать заглибленням в нашу народність, у традиційні, законсервовані народньою поезією форми життя, на тлі нашого кравиду.

6. Народознавство з народньою поезією творить природне тло для цілого українознавства. Сама мова народньої поезії повна несподіваних зворотів, живих слів, (хочби багатство сномато-поетичних виразів, таких як: ні чичирк, хлюп, бабавх, гульк і т.д.). Найдемо безліч речень із цілком оригінальною складнею; коли б у них, як у латинських реченнях, шукати прикладів на аналізу, то таких речень вишукаємо дуже небагато і треба не раз таке речення брати, як цілість, майже нерозкладну. Це дає нашим творам незвичайно оригінальний стиль, відмінний від стилю інших мов. Наприклад не дадуться перекласти такі образіві звороти як: у Сірка „очей позичати“ та всякі пестливі слова, як „моя ясочко“ й інш. Наша шкільна й часописна мова загубила природню українську плястику. Треба її віднайти і привернути забуту мову заporожців. Взагалі ж народня поезія наша дасть нам недосяжні зразки своєрідного нашого, наскрізь творчого стилю.

Народні забави й обряди допоможуть теж заглибитися в давніші форми життя, як спільний витвір нашого люду, й разом з прастарими пам'ятками народньої поезії викличуть образ давнісминувих епох. Народня поезія відкриє нам глибокі джерела психіки української нації, наприклад, пошану для предковічних громадянських установ, ставлення родинного життя на ідеальну височінь, де від сповнювання родинних обов'язків залежить ціла доля людини (батьківська, материнська молитва із дна моря виймає). -

Далі покаже наша література націю у спільності долі й борстби. Прастара, уперта, безустанна боротьба за територію Придніпров'я, Галичини, Карпатської України, Пряшівщини, Буковини, Холмщини. Українське вояцтво, княжа дружина, козацтво, реєстровці,

гайдамаки, опришки, українська армія, повстанці. Чорноморська флота, повітряна боротьба, героїство, воєнна поезія від найдавніших часів до сьогоднішнього дня; борець за Україну, як мітична постать та як етична сила; жінка в часах боротьби; боеві організації; оселі, провід, побратимство, боротьба на окраїнах та в чужині. Колонізація чорноморських степів, Слобожанщини, південної Сибірі, аж до Владивостока.

Н а р о д я к с п і л ь н о т у п р а ц і п о к а ж у т ь
твори, де представлене життя селянина, ремісника, дослідника, мистця, жінки. Н а р о д я к с п і л ь н о т у д у м к и т е ж
представляє нам письменство й наука: праукраїнський світогляд та життєве почування. Національна та державна думка в українській поезії. Будителі народу, політичні мислителі; почуття природи, шукання Бога.

Важлива є оцінка поодиноких творів, важніша, як історично-літературний матеріал. Треба обминати поверхові розумові завваження до поетичного твору, бо вони розбивають пошану для поета. Саме ядро треба проникливо опрацювати й сильно упростити. Визначні поетичні індивідуальності треба змалювати, як вісників та інтерпретаторів народности у звязку з їхніми творами й долею.

Ш к і л ь н и й т е а т р б у в к о л и с ь м о г у т н і м в и х о в н и м
засобом. Добре було б його відновити; однак в ніякому випадку не повинен він відбирати багато часу від учнів.

II. У ч о б о в и й п л а н м о в и в о к р е - м и х к л а с а х .

I. К л а с а .

М о в н і т а с л у х о в і в п р а в и . Усувати злі привички й недостачі в вимові учнів: невиразність, нечистоту в вимові поодиноких звуків, особливо приголосних, волочення складів, проковтування, шепеляння та витискування. Вправи у скорості. Правильний віддих і видих для обминення недоладних перерв. Ч и т а н н я із розумінням значення. В и г о л о ш у в а н н я: невеликі поезії та прозові статті, малі сценки, імпровізовані гри. В и с л о в л ю в а н н я з вибраними прикладами; вважати на шелести, звуки, рухи, жести, міни. Вправи в багатстві слів про зорові, слухові й дотикові враження. Перші ф о р м а т и в н і поняття (тямки), багаті змістом. Свобідно висловлені повідомлення про власні помічення. Розказувати пережиті події, стоячи свобідно перед класом. Коротке та поширене оповідання. Хорова рецитація поезій.

П и с ь м е н н і в п р а в и : Вправи в правописі та інтерпункції. Диктати, звязані з усними вправами в висловлюванні. З інтерпункції навчити самостійно класти крапку, знак питання, протинку при вичислюваннях. Малі завдання з гаслами і вправи в багатстві словеснім. Записання власних спостережень, описи переживань, фантастичні оповіданнячка. Домашні зошити учнів повинен учитель якнай-

частіше контролювати.

Г р а м а т и к а: поширене просте речення. Зміна. Форма підметна і предметна. Дієслова доконані й недоконані. Спосіб висказовий та наказовий. Роди головних речень. Імена людей, звірят, рослин. Образові способи виразу. Частини мови та найважливіші частини речення.

П и с е м н і п р а ц і: 10 диктатів, 15 одногодинних оповідань.

К р у г з а н я т ь для першої класи: Теми з дитячого життя й довкілля: звірята, рослини, дім, посуда, земля, рідний краєвид. Забава та праця дома і в школі. Життя дитини дома й поза домом. Пригоди в казках, переказах, події. Батько й мати в роботі й піклуванні; дальша родина, компанія. Відважні українські мужчини й жінки, хлопці й дівчата, давно й сьогодні. Про веселих людей; образки з життя в новій державі; свята. Пригоди з останньої війни та українських визвольних змагань. Класове читання: Грінченко; Олеся.

II. К л а с а.

В п р а в и в мові, слуху й віддиху, як у I. кл. Правильні часові відступи, розчленування речень у групи слів, наголос. Ч и т а н н я як у I. кл., також півголос, шепотіння з підвищеною виразністю. У с н і в п р а в и в оповіданні, в багатстві слів для зміслових спостережень і нескладних душевних станів („як ще можна висказати це слово?“). Плянково ведені помічення над звірятами й людьми, теж при допомозі образів. Вправи в порядкуванні та вставлянні слів. Розрізнування суттєвого й не суттєвого. Вправи в передаванні з діалекту. П и с ь м о: Вправи в інтерпункції, правописні вправи у зв'язку з стилевими. Вставки, як письменні класові завдання. Інтерпункція як перше; ще знак оклику й протинка перед побічними реченнями. П и с е м н і в п р а в и в о п о в і д а н н і у зв'язку з усними. Написи, малі образки з переживань, із великою точністю у змісті й формі. Річеві звідомлення, описи, оповідання. При п и с е м н і м у к л а д і вважати на багатство, докладність, чуткість у помічуванні, підкреслюванні суттєвого й найціннішого; живість, пружність, відповідне групування. Нескладні описи речей і картин, простенькі звідомлення й оповідання, короткі діалоги.

Г р а м а т и к а: Сполучування речень, зв'язок речень. Побічні речення, як частини речення. Спосіб можливий, залежна бесіда. Прислівникові пояснення місця, часу, способу, причини. Споріднення слів (родина), наприклад зо слів щоденного вжитку. Розділові знаки. Пеня, закінчення, наросток, приросток. Зложені слова. Дісприкетники, дієприслівники.

С т и л і с т и к а: Рядок, строфа, рим, ритм, епітет, порівняння. Казка, переказ, легенда (коротко). 10 диктатів, 10 оповідань, з того 6 класових, 4 домашні.

К р у г з а н я т ь для читання й писання: з життя хлопців і дівчат. Родина й батьківщина в казці, переказі, історії; творчі люди, громада, плем'я, народ; народознавчі оповідання, теж з української історії, з останньої війни; староукраїнські боги й герої.

Класове читання: Марійка Підгірянка Гануся; Кіплінг: Ріккі Тіккі таві.

III. к л а с а.

і

Мовні слухові вправи, як перед тим. Говорення у зв'язку з віддихом. Вимагання літературної мови в говоренні перед класом. Вправи у швидкості й невимушеності. Читання відповідне значенню після темпа реторичне значення перестанку (паузи). Пластичне читання, оповідне й поучне, в протиставленні до плоского відчитування. Виголошування поезій, і малих прозових статей. Діалоги з пам'яті або при допомозі книжки. Вправи з скарбниці мови, сполучені змістом, як приготування до укладних праць. Проста й залежна мова засобом стилю. Вияснювальний і оживляючий прикметник. Становище й положення слова в реченні. Звукове малювання. Сполучка думок і значення знаків у реченні. Доклади про власні спостереження; вільне оповідання, стоячи перед класом.

П и с ь м о: Правописні вправи з допущенням дозволених (необхідних) чужих слів. Диктат звичайний й оповідний у зв'язку з вправами порядкування й розчленовування. Значення розділів у цілості мови. Правописні вправи: Тяжчі випадки. Вставні вправи для інтерпункції, аж до її опанування. Стилістична форма: З м а л ю в а н н я (н а р и с). Оформлювання мови: порівняння і степенування, боротьба з фразою, збагачування мови, чистота, мелодійність. Форми укладу: чисті річкові звідомлення, описи предметів і картин. Нариси переживань.

Г р а м а т и к а: повторення й поглиблення навчання про частини мови, відмінювання і складню. Вправи у сполучуванні речень. Скорочування речень. Найлегше з чергування звуків у зв'язку з діалектами. Пересада в мові. Імена й назви. С т и л ь: Різні ритми, рими, метафора, персоніфікація, гіпербола. Оклик, апостроф, еліпс, ономатопея. Баляда, оповідання; анафора, епіфора, рефрен; алітерація, асонанс, рима (коротко).

П и с е м н і п р а ц і: 6 диктатів, 6 шкільних та 4 домашні уклади.

К р у г з а н я т ь на III. класу: Людина і світ пригод. Пустота, діла, подвиги. Боротьба людини з силами природи. Сміливість і жертвенність. Звіринні пригоди. Прадавні заняття: ловці, рибаки, пастухи, хлібороби. Дослідники й їхні пригоди з дикими племенами. Кочовики; погранична сторожа й пачкарі, лісничі й розбишацькі стрільці. Наємне військо, лицарі, козаки; герої народних переказів, (багатирі, козаки, опришки); наші колоністи й піонери в давніх і нових віках; емігранти часові й постійні; світові війни; смільчаки й мужеська дисципліна; жіноча доля в нас і деінде.

Читати в класі: Покотигорошок; Чайковський: З татарської неволі, Коковський Слідами забутих предків, Олесь: Микита Кожум'яка.

Домашня контрольована лектура: Дефо: Робінзон Крузо, Франко: Лис Микита, Чайковський: За сестрою, Марта Борецька в опрацюванні Грабовича, Народні казки; Франко: Коли ще звірі говорили, Козаль Бассім. Олесь: Івасик Телесик.

IV. к л я с а.

Мовні і слухові вправи як у III. кл. Правильність говорення з огляду на здоров'я: обминання натури; обсяг голосу. Переповідання й виголошування як у III. кл. Вправи зо словесного багатства. Вправи влучності як досі. Вправи на прикладах хиб. Спостереження як досі. Нескладні означування думок і звязки думок. Свобідні звідомлення; з'ясування (сформулювання) вислідів навчання. П и с ь м о: Вправи в виразі у звязку з усними. Вправи в розчленуванні та будуванні. У к л а д и: гостре та глибоке спостерігання, видатність та успішність помислів. Звучність й образовість мови. (У вправах: "хто це речення скаже краще, звучніше, образовіше, точніше"?). Одностайність настрою. О п и с, степеноване вимагання щодо докладності й наочності; звязані темою звідомлення й оповідання.

Г р а м а т и к а: Розглядання відповідних статей щодо словних форм і складні. Зложене речення, періода. Літ. мова й діалект. Укр. мова, як дзеркало культурного розвитку. Слово первісне, позичене, чуже. Професійні і станові мови в кількох влучних прикладах. Гасла й модні слова, та ті, що їх уживають. Фрази. Місцеві назви.

С т и л і с т и к а: стиль і його вимоги; синоніми, гомоніми. Тропи, фігури; ритміка; будова й роди вірша. Поезія епічна й лірична (все точно й подрібно).

П и с ь м е н н і п р а ц і: 5 шкільних та 4 домашні роботи. Окремі вправи, коли б показалися недостачі у правописі й інтерпункції.

К р у г з а н я т ь: Людина в боротьбі; команданти й воюки; визвольні бої; українські бої за власну землю й за власне право. Боротьба за честь і мужеську гідність. Боротьба за народню честь. Змагання людини з природою: повітря, море, високі гори, праліси, пустині, лід. Винахідники й odkrивці, основники й великі купці. Воюки праці; сторожі й оборонці життя в родині й роді, на рідній землі і в чужині; години відпочинку, роздумування й гумор.

Ч и т а т и в ш к о л і: Франко: Захар Беркут, Народні думи, Гоголь: Тарас Бульба.

О б о в'я з к о в а л е к т у р а: Загірна: Орлеанська дівчина, Мордовець: Сагайдачний; Чайковський: Сагайдачний (трилогія), Козацька помста, Віддячився, На уходах I-II, Черкасенко: Пригоди молодого лицаря; Косове поле; Пісня про Нібелюнгів (пер. Франка); Грінченко: Ясні зорі; Олесь: Княжі часи. (Центром лектури постать гетьмана Сагайдачного).

V. К л я с а.

М о в н і і с л у х о в і в п р а в и, як у IV. кл. Тверде при звичаювання до вжитку літературної мови. Вгляд в основи мовних процесів. Ч и т а н н я, як у IV. класі. Окрім того запрацьовування до неприготованого читання. Виголошування поетичного твору вищі вимоги. Теж виїмки з драм, що творять цілість. У с н і в и р а з о в і в п р а в и, як у IV. кл. Свобідно подавані звідомлення можна влегшити гаслами та коротким розчленуванням. Писемні

виразові вправи у зв'язку з усними. Мова річева та мова образова. Поняття (тямка) й образ, ритм і мелодійність, добір слів і стилю. Боротьба з неохайністю мови, надутість, нудота, канцелярщина, купецька бесіда. Мова чистого повідомлення, тверезого помічування (вправи: що різні учні бачили на тій самій речі?), наукової певності, та мистецької образкової творчості. У к л а д: Від річевого звідомлення до фахової праці; вправи в розчленуванні та будуванні. Образок переживання, як малюнок настрою. Нескладні розбори, як увід у міркування.

М о в о з н а н н я: Розвиток та зміни значень в мові літературній, розговірній та в говірці. Канцелярська, доцільна мова й фахова мова. Вправи в перекладі для спостерегання наших окремих мовних форм. Наші слова в чужих мовах. Народня етимологія.

С т и л і с т и к а: Теорія й історія драматичної поезії. Роди прози (подробно). Л і т е р а т у р а: народня поезія із читанням відповідних творів (подробно).

П и с ь м е н н і п р а ц і: 6 шкільних укладів, половина дво-годинних, 2 домашні.

К р у г з а н я т ь: Народня спільнота. Рідний край і чужина. Село, місто, велике місто. Наші краєвиди; наші племена. Доля українських переселенців у давніх і нових часах. Пригоди в українських колоніях. Робітники духа й рук. Українська гуртова праця: кооперативи, фабрики, школи. Жінка в народній роботі: гуртова допомога. Українські поети, малярі, шукачі. Геройство народа.

В цілості читати у школі: Стороженко: Матусине благословення, Слово о полку Ігоревім, Франко: Учитель, Марко Вовчок Маруся (Степовий гість).

Обовязкова лектура: Левицький: Кайдашева сім'я; Старицький: Перед бурею; Кашенко: Під Корсунем, Борці за правду; Чайковський: Корнієнко; Пригоди Одисея; Іліяда в перекладі Руданського; Куліш: Михайло Чарнишенко; Марко Вовчок: Козачка й Інститутка; Старицький: Кармелюк і Облога Буші; Франко: Петрії й Добошуки; Короленко: Без язика. (Центром лектури постать гетьмана Хмельницького). Відповідні статі з Золотого слова.

VI. к л а с а.

М о в н і й с л у х о в і в п р а в и як у У. кл. Значення резонансу салі для впливу на слухачів. Ч и т а н н я як строга вправа. Узгляднення всяких вимог при приготуванні і неприготуванні читанні. Свідомий огляд на умовини моментального розуміння у слухачів. В и г о л о ш у в а н н я відповідних статей із обговорюваного письменства. Поширення мовної свідомості; збагачування словесної скарбниці, розрізнювання чуттєво закрашеної та розумово-ясної, святочної й щоденної розмови та промови. Вправи на хибних прикладах. П и с ь м о: Річеві звідомлення, короткі подання змісту нескладних нарисів, переклади, теж із старо-середньо-українського. Оповідання: Вправи в розв'язуванні, розвитку, та лученні понять (тямок); вправи у збиранні матеріалу до теми; помічні засоби для вияснення теми. Вправи в упорядкуванні матеріалу. Основні правила для збудування оповідання. У к л а д и: Міркування із звичайним поставленням проблеми. Настрівні образки, що відповідають ду-

шевному станові молоді. Фахова праця, характеристика людей, тварин, рослин.

М о в о з н а н н я: Різноманітне значення поодиноких слів, характеристичні суттєві риси нашої рідної мови, також у порівнянні з чужими мовами. Звучна (фонетика); введення в староукраїнську мову та по змозі в наші говірки. Зміни значення.

П и с ь м е н н і п р а ц і: 4 шкільні (з триванням до 3 годин), 2 домашні з більшим обсягом і більшими труднощами, як шкільні.

Л і т е р а т у р а: Історія українського письменства старої і середньої доби.

Ч и т а т и в ш к о л і: Франко: Іван Вишенський, Тобілевич: Чумаки.

О б о в'язк о в а л е к т у р а: Лепкий: Сотниківна, Куліш: Чорна рада, Левицький: Микола Джеря, Мордовець: Гетьман Мазепа, Свидницький: Люборацькі, Кашенко: З Дніпра на Дунай, Лепкий: Мотря, Шіллер: Вільгельм Тель, Роні: По вогонь, Грінченко: Нахмарило, Кобилянська: В неділю рано, Тобілевич: Бурлака. (Центром лектури - гетьман Мазепа).

УІІ. к л а с а.

М о в н і і с л у х о в і н п р а в и, ч и т а н н я, як перше. **В и г о л о ш у в а н н я:** ліричні поезії та драматичні поеми. Вибрані прозові статті.

М о в о з н а н н я: Поширення мовної скарбниці з ділянок духового життя. Вартість наукової фахової мови. Реторичні вправи: Свобідно виголошені звідомлення. Приучування до формування мови перед слухачами.

П и с ь м о: Строго річеві звідомлення, протоколи. Вправи в прояснюванні понять: (відмежування, заведення в чергу, противенство, приклад). Значення вводу й закінчення. **У к л а д а н н я:** Міркування з поглибленим постановленням питання. Характеристика. Фахова праця. Власні спостереження й висновки з ділянок народознавства, звичаїв, словництва, звідомлення про хід думок і здобутки якоїсь книжки, наукової розвідки або відтинка знання.

М о в о з н а н н я: Український і чужі словотвори: вибудування словних роди (вивід, уживання приростків, наростків, зложення, переміни родів слів на інші наприклад: іменника в дієслово і навпаки).

І с т о р і я української літературної мови як наслідок духового й політичного розвитку. Значення великих знавців мови. **С т и л ь о з н а н н я:** Стиль як вияв індивідуальности. **П о в т о р е н н я** стилістики з ІУ. к л а с и. **П и с ь м е н н і п р а ц і:** 6 укладів, як у УІ. класі.

П и с ь м е н с т в о: Нова доба укр. літератури від Котляревського аж до реалістичних повістярів (Левицького, П. Мирного і др.).

Ч и т а н н я в ш к о л і: Шевченко "Гайдамаки", Тобілевич: "Сава Чалий",

Федькович: „Люба згуба“

Обов'язкова лектура: Левицький: Причепи, Липа: Козаки в Московії, Кобилянська: Земля, Мажураніч: Смерть Ченгіча (порівняти з Гайдмаками); Леся Українка: Оргія, Стефаник: Земля; Шіллер: Орлеанська дівчина; Мазр Амулет; Франко: А. Данте; Єфремов: Карпенко Карий, Лепкий: Батурин, Федькович: Оповідання; Мирний: Хіба ревуть воли? Шевченко: Кобзар.

УІІІ. к л я с а.

Мовні і слухові вправи, читання, виголошування, красномовні вправи, як у УІІ. кл. Письмо: Виразові вправи й оповідні, як у УІІ. кл. Окрім того зобов'язання до переведення початого ходу думки; річевість і особисте становище. Доказ, його необхідність і його межі. Міркування як у УІІ. кл., але з вищими вимогами щодо ясності, ходу думок та переконливої сили. Настрівний нарис.

Стильові знання: Зразки українського стилю. Повторення матеріалу У.кляси (драма, проза).

Письменні праці: 3 шкільні по 3-4 години, 2 більші домашні.

Письменство: Українська література від реалістичної повісти (Мирний, Левицький), до найновіших часів.

Читання у школі: Коцюбинський: Тіні забутих предків. Дещо з Хсткевичевої Камінної душі; Леся Українка: Бояриня. Поезія гір (Федькович, Олесь, Франко, О. Луцький і інші).

Обов'язкова лектура: Кобилянська: Парівна, Твори Коцюбинського (вибрані), твори Стефаника, Франко: Боа Констріктор, вибрані твори Мартовича й Семанюка, Черемшини, Самчук: Волинь, Липа: Нотатник, Гете: Фавст, Єфремов: Літературна характеристика, М. Коцюбинського або Ів. Франка, Леся Українка: Лісова пісня, Шекспір: Макбет. Гауптман: Затопл. дзвін, Софокль: Антигона, Ібсен: Бранд.

ІІІ. У ч о б о в и й п л я н і с т о р і ї.

1. Загальні заваги. Історія має показати всю велич та оригінальність нашого народу, і його могутню боротьбу за існування на протязі довгих століть. Історичне навчання засновується на зв'язку дитини зі своїм народом. Має збудити найглибшу почесність перед великим минулим нації, віру в майбутнє, і признание права на життя іншим націям. Знання минулого повинно бути ключем до розуміння теперішнього, має бути школою обов'язку одиниці супроти народної цілості та заохотою для тієї одиниці до власної діяльності на користь рідного народу. Молодь повинна так зрозуміти й відчувати могутні змагання й боротьбу предків, щоб почувати себе одною цілістю

з прадідівщиною, і їхню працю та бої прийняти за свої.

Великі дужання й потуги предків, вічне проливання крови на нашії землі, колосальні народні страждання й неволю татарську, польську, московську і т.д., має молодь зрозуміти, як найважчий шлях до визволення, який колинебудь судився якому народові. Тимбільше треба цінити всякі наші народні здобутки та досягнення, хочби найдрібніші. Вони добуті, важкою працею наших батьків; ніколи нікому не кидали сусіди таких колод під ноги привсякій, хочби найневиннішій культурній роботі, щоб задержати розвиток національної свідомості нашого народу і спинити прояв великанських природних дарів нашої талановитої нації. Нікому так довго й уперто не заборонювали вживати рідної мови, як нам. Тому так рідко бували в нашії історії хвилини миру, без натиску й чужинецьких заборон; а тоді на причуд розквітала в нас культура. Тепер можемо мати надію, що зможемо врешті свободно працювати над власним культурним розвитком, а це дасть нам силу до сповнення тієї ролі, яку доля призначила нам відіграти між народами Європи.

Історичне навчання може дати одиниці пребагато почуття національної вартості та стихійної сили народу.

Основні природні (расові) сили української нації не дали їй загинути у найважчих хвилях, а дозволили їй сколонізувати великі простори, обезлюднені через напади азійських орд. Свідомість тих сил, вічно діяльних, без огляду на перепони докільля, дасть нам нове розуміння великих індивідуальностей та історичних звязків, а те розуміння допоможе нам схоплювати оте найважливіше і найглибше в нашії національній історії і не втрачати з очей за лісом подробиць її найосновнішу суть.

Як література так і історія не повинна бути хронологією дрібниць, але все показати лінії розвитку, закони історичного руху серед подій, індивідуальностей та епох. Тільки важливе, могутнє, та повне значення має вибиватися на верх; історія має показати удатні й трагічні постаті, визначні перемоги й невдачі. Тому вона не може мовчки обминути велике й характеристичне.

Де видко історичну вину, не повинна історія здержуватися від оцінки; а її мірилом буде вплив історичних постатей та їх учинків на розвиток нації й держави. Та правдивої величі не можна ніколи понижувати. Те історичне мусить навчати справедливості, річевості і правді. Одначе ця річевість не має намагатися "зрозуміти все", яке то становище фальшиво називають об'єктивністю, а яке виховує безбарвних і нездарних людей. Таксамо є недоцільне виключно критично-розумове навчання історії; справжнє навчання має захопити всі душевні сили молоді. Від індивідуальності та сили переконання вчителя залежить у значній мірі виховання характеру в молоді.

2. М е т о д а. Абстрактність та книжковість убиває інтерес до історії; розвиває його натомість наглядне представлення історичного життя. Щоб не згубити з очей теж важних деталей, мусять учні даліше вживати на вищому ступені підручника із середнього ступеня.

Без відомостів немає знання, та це не значить обтяження історичного навчання зайвим матеріалом. Обсяг знання треба обмежити на

необхідне мінімум. Не побільшування матеріялу має вагу, але використання визначного й суттєвого матеріялу.

Те мінімум мусить, твердо вщиплене відповідним повторюванням в пам'ять учнів, стати основою дальшого історичного навчання.

Учителів виклад мусить бути багатий змістом, сильний науково, наглядний, правдивий та захоплюючий. Тоді треба викладу, коли тема дає багато переживань.

Домашнє приготування з підручника дає учневі знання. Перекона-тися про те, чи учень опанував як слід матеріал, може вчитель через відповіді учня, а це через живе передавання матеріялу учнем, або вчителеву розмову з ним. Домашні задачі покажуть орієнтацію учня в важких питаннях, та точки погляду. Такими точками погляду для поглиблення історичного матеріялу є порівняння, контраст, причина й наслідок, спровадження до теперішності, уміщення подій у зв'язках, поздовжні й поперечні перекрої. Спроваджування до теперішності, не не значить заплігати очі на умови доби та ввести мірило теперішності. Спроби артистичних характеристик доби. Розуміння тла доби мусить остатися, а тільки висліди треба оцінювати мірилом теперішнього й будучого. Поздовжній переріз показує спільність нинішнього з колишнім; поперечний дає перегляд часових історичних форм.

Від історії краю поступається до історії народу. Життя наших переселенців на чужині теж належить до історії. Теперішні переживання молоді послужать для пояснення давніх.

Джерела не можна обминати, бо вони унагляднюють матеріал і вводять в історичний стан подій. Виїмки з великих істориків теж треба подати молоді. Необхідно треба історичної читанки. Для унагляднення й оживлення служать ще: історичні спомини, описи подорожей, пісні, історичні драми читані і грані в театрі, поетичні малюнки, анекдоти, образи, нариси, карти, фільм, радіо.

Школа має дати учневі історично правильний та пластично ясний образ витворення української нації; зрозуміння великих культурних подвигів народу, та поняття про розвиток зносин України з європейськими державами; як племена злилися в націю; як не розділили нас ні релігійні конфесії, ні ворожі займанщини.

Географічне положення без природних границь, напади азійських племен, втрата торговельних шляхів, розбиття київської держави на малі князівства, розвиток і зріст сусідів нашим коштом, повстання козацької держави, знищення нашої автономії й військової сили, закріпощення народу, змагання знищити народ через підрізання культурного розвитку; культурне відродження таке сильне, що привело й до політичного й державного воскресення; вічне змагання до утворення власної держави в цілій нашій історії; сколонізування нашим народом великих європейських, азійських та американських просторів - те все має ожити в фільмі навчання рідної історії.

Треба установити ряд необхідних дат, які мають запам'ятати учні.

3. Розклад матеріалу:

I. К л я с а: Історичні перекази й оповідання про великі індивідуальності. Не звязкий виклад, не конче цілі життєві образки, а тільки визначні риси. Для ілюстрації й оживлення анекдоти й перекази. Індивідуальності можуть бути в довільному порядку: Олег Віщий, Ольга, Святослав Хоробрий, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Роман Великий, Ярослав Осмомисл, Данило, багатирі, козаки; Байда, Наливайко, Сагайдачний, Хмельницький, Виговський, Дорошенко, Мазепа, Полуботок, Котляревський, Квітка, Шевченко, Франко, Петлюра, Коновалець.

II. к л я с а: Поняття роду, покоління, століття, тисячеліття. Віддаль від теперішності Володимира Великого, Хмельницького і т.д. Розбудити свідомість раси, нації, походження народу та його культури, національної чести. Виходити від замкнених образків передісторичного життя – ловець, рибалка, воївник; давні оселі, будови на стовпах. Княжа дружина, бояри. Розквіт Києва. Хліборобство як основа народу. Культура, боротьба зо степом, татари. Хмельниччина.

III, IV, V. кл.: Українська історія до найновіших часів.

VI. к л я с а: Світова історія від найдавніших часів до упадку Царгорода.

VII. к л я с а: До року 1800.

VIII. к л я с а: До сьогодні; при тім постійне узгляднювання матеріалу з української історії, набутого в попередніх класах.

Лідія Шляхтиченко:

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОЧИХ ФАХОВИХ ШКІЛ.

А. Г о с п о д и н с ь к і р о д и н н і ж і н о ч і ш к о л и.

Організувати жіноче фахове шкільництво в Україні є конечною необхідністю, як для піднесення загальної освіти українського жіноцтва, так і для підготовки його до активної праці в опануванні українським народом всіх ділянок соціально-економічного, господарського, промислового та ремісничого життя.

Підготовку української жінки до участі в економічному розвитку життя в Україні й опануванням цього життя мусять починати дівочі школи побіжно вже від другого ступня єдиної національної школи.

Для удосконалення і надання кваліфікацій, для активної праці в фахових підприємствах та установах, а також для керування цією працею мусять бути засновані спеціальні фахові жіночі школи.

Ці школи мають завданням підготувати та кваліфікувати жінок до праці на таких становищах в усіх ділянках суспільно-економічного життя України, на яких би вони по своїх специфічних властивостях та здібностях жінки, принесли найбільше користі.

Вони мають завданням виховувати дівчат в широ націоналістичному дусі, як майбутніх громадянок та матерів, які б могли дати добрі моральні заклади в родині своїм дітям, в суспільстві виховати корисних членів, а Україні дати відданих, національно свідомих громадян.

Дитина вже в родині навчається думати, любити своїх родичів, рідню, оточення; в родині виховуються почуття спільноти, чесноти та любови до батьківщини.

В руках матері є безліч виховавчих засобів, якими освічена, шляхотна мати впливає на своїх дітей та виховує нації й державі молоде покоління. Отже чим мати є більш освічена, вихована, шляхотна, тим більше вона може передати ті властивості своїм дітям. Тому виховання дівчат мусить зайняти одно з чільних місць не тільки в загальному, але і в фаховому шкільництві. В вихованні українських дівчат мусять бути вичерпані всі найліпші педагогічні та виховничі засоби, щоб повернути українській родині українську жінку, мати, та громадянку зо всіма дорогими традиціями минулого, та з повним розумінням сучасних модерніх вимог життя.

Відповідне вишколення українського жіноцтва дасть можливість утримати в українських руках усі ті економічні, промислові та ремісничі установи й підприємства, що є складовими частинами україн-

ського економічного життя й які досі були в руках чужинців (переважно в руках жидів або поляків). Дозволю собі подати наступну схему організації таких жіночих фахових шкіл.

I.

О д н о р і ч н а ж і н о ч а р о д и н н а ш к о л а .

Мета: виховати добру громадянку, господиню й мати для власної родини.

Ця школа має завданням: піднести культурний і господарський рівень господинь селянок, і сітка таких шкіл мала-би відкритись переважно по селах.

До цієї школи приймаються дівчата, що закінчили бодай перший ступінь єдиної національної школи та досягли 14-15 літ віку.

Програма цієї школи така:

Чп.	Дисципліни	I.півріччя	II.півріччя	Разом
1.	Релігія	2	2	4
2.	Українська мова, національне виховання	4	4	8
3.	Наука виховання	2	2	4
4.	Елементарна гігієна, Догляд дитини	2	-	2
5.	Горожанська наука	-	2	2
6.	Рахунки	2	2	4
7.	Наука про продукти	2	-	2
8.	Шиття білизни, товарознавство	10.	-	10
9.	Шиття одягу	-	10	10
10.	Варення	10	12	22
11.	Домашнє господарство, сервірування	2	-	2
12.	Господарські вирази	2	1	3

Чп.	Дисципліни	I.півріччя	II.півріччя	Разом
13.	Прання і прасування	-	3	3
14.	Фізичне виховання	1	1	2
15.	Спів, музика	1	1	2
16.	Німецька мова	2	2	4
		42	42	84

Бажано завести, як необовязкові предмети, огородництво та пчолярство, коли цьому сприяють відповідні місцеві умови. Навчання з дисциплін: варення, прання та прасування не може відбуватися нараз з цілою класою, а через те класа мусить бути поділена на групи по 6 чи 8 душ, і навчання відбувається в певні дні в тижні групами.

Отже число тижневих годин треба числити 42 - 10, або 42 - 12.

II.

Д в о р і ч н а ф а х о в а ж і н о ч а ш к о л а

для дівчат від 14 літ, що з добрим успіхом закінчили другий ступінь єдиної національної школи.

Ця школа має на меті дати основні відомості для виконування завдань жінки, як громадянки, господині в родині власній чи чужій.

Закінчення цієї школи дає можливість підготуватись до набуття якогось ремесла по закінченні дальших однорічних чисто фахових шкіл.

Програма цієї школи така:

Чп.	Дисципліни	I.річник		II.річник		Разом
		I.	II.	I.	II.	
1.	Релігія	1	1	1	1	4
2.	Укр. мова; національ. виховання	4	4	4	4	16
3.	Рахунки	2	2	2	2	8
4.	Німецька мова	3	3	3	3	12
5.	Історія культури	1	1	1	1	4
6.	Горожанська наука	1	1	1	1	4
7.	Географія	1	1	1	1	4
8.	Креслення	2	2	2	2	8
9.	Краєння, шиття білизни	10	10	-	-	20
10.	Вишивання	2	2	2	2	8
11.	Варення	4	4	4	4	16
12.	Домашнє господарство	2	-	-	-	2

13.	Наука виховання	2	2	2	-	6
14.	Гігієна	-	-	-	2	2
15.	Товарознавство	1	-	1	-	2
16.	Наука про продукти	-	2	-	-	2
17.	Шиття одягу	-	-	10	12	22
18.	Креслення моделей	-	-	2	1	3
19.	Латання білизни	-	1	-	-	1
20.	Креслення викройок	1	1	-	-	2
21.	Укр. вишивання	-	-	2	2	4
22.	Огородництво	1	1	-	-	2
23.	Фізичне виховання	1	1	1	1	4
24.	Спів, музика	1	1	1	1	4
		40	40	40	40	160

Скількисть тижневих годин треба числити $40 - 4 = 36$ тому, що години варення відбуваються групами по 6 - 8 душ у певні дні в тижні; прасування й прання відбувається на другім річнику замість варення завжди в перший тиждень в місяці. Закінчення цієї дворічної школи, крім загальної освіти і підготовки до приватного, родинного і громадського життя, дає підготовку і право вступити на один з однорічних ремісничих курсів при цій школі, який підготує і кваліфікує до якогось певного ремесла, а саме: швачок білизни, кравчинь, модисток, аранжерок і т.д.

III.

Третій річник при дворічній фаховій жіночій школі має такі курси:

- а/ реміснича школа шиття білизни,
- б/ реміснича школа шиття дитячого й жіночого одягу,
- в/ реміснича школа модисток (капелюшниць)
- г/ реміснича школа реклями та аранжування
- г/ господинська школа
- д/ школа няньок і вихователюк.

На ремісничих школах шиття білизни, дитячого й жіночого одягу та модисток, кандидатки удосконалюються в вибраному фаху і завершують науку складанням іспиту, що дає диплом майстриці відповідного фаху. По одержанні цього диплому, абсолювентки відбувають ще однорічну практику в відповідному більшому торговельному, або ремісничому заряді і тим набувають, по довершенні повноліття, права або 1) відкрити власний ремісничий чи торговельний заряд, 2) або таким зарядом керувати.

Тому, крім фахової підготовки протягом цього третього року, навчання на всіх ремісничих курсах викладаються ще такі дисципліни; обов'язкові для всіх груп: 1) основи торговельної кореспонденції, 2) торговельна арифметика, 3) товарознавство, 4) креслення моделей і викройок.

а) Школа реклами та аранжування модних річей.

На цьому курсі підготовляються здібні креслярки до модних часописів, журналів, кваліфіковані аранжерки до більших крамниць з текстилями, ручними працями і т.д.

б) Господинська школа (однорічна)

поглиблює освіту з обсягу домашнього господарства. Навчання: варення (теорія і практика), домашнє господарство, сервірування, наука про продукти, загальна гігієна, рахунки, рахівництво.

По закінченні цієї школи кандидатка набуває права на ведення господарства на ширшій скалі напр. в готелях, реставраціях, інтернатах, колоніях, сиротинцях тощо.

в) школа нянчок і вихователок (однорічна).

Ця школа приготує нянчок та вихователок для дітей до 6 літ віку.

Особливу увагу треба звернути на такі предмети: 1)гігієна, 2)догляд за дитиною, 3)основи виховання, 4)дитячі гри, 5)дитяча кухня.

На всіх згаданих курсах викладається обов'язково українознавство та німецька мова. Кандидатки по закінченні цієї школи мають право працювати як виховательки в приватних родинах, сиротинцях і т.д.

IV.

К у р с и.

Для тих дівчат, що протягом дня є в праці і не можуть набувати систематичної фахової жіночої освіти засновуються при однорічній і дворічній фахових жіночих школах такі вечірні та недільні курси:

1. Курс домашнього господарства,
2. " варення (кухня загальна, вегетаріанська, дієтична, дитяча)
3. " плетення, вишивання й інших ручних робіт,
4. " шиття білизни та одягу,
5. " чужих мов,
6. " покоївок і кельнерш.

у.

Вища жіноча фахова школа господарсько-адміністративних господинь (дворічна).

Завдання цієї школи є підготувати жінок, що після закінчення могли би працювати, як господарсько-адміністративні ведучі сили в приватних, публичних, соціальних та лічних зарядах установах та підприємствах, а також купелевих, або готелевих підприємствах всіх типів.

До цієї школи приймаються жінки, які:

1. мають не менше 20 літ віку і не більше 30 літ;
2. є фізично здорові;
3. закінчили дворічну фахову жіночу школу та однорічну господинську школу;
4. мали бодай один рік практики в якимсь заряді.

Коли кандидатка має іншу освіту, може бути допущена до доповнюючих іспитів з господарських дисциплін.

Прийняття до школи є умовне. Кандидатка по першій класифікації може бути виключена із школи, коли виявиться, що вона по своїх фізичних або духових властивостях не надається до призначеної праці.

Всі кандидатки при вступі до цієї школи мусять відбутися психотехнічний іспит, та скласти іспит з варення й рахунків.

Кандидатка при іспиті мусить показати, що може вільно на дану тему подати розрахунок та приправити їжу.

В школі слухачки навчаються: куховарству, домашньому господарству, сервіруванню, птахівництву, садівництву, городництву, консервуванню овочів, городин, і взагалі всіх продуктів. Крім того викладаються ще такі дисципліни: 1) гігієна, 2) наука про відживлювання людини, 3) наука про продукти, 4) організація й ведення підприємства, 5) ведення й доповнювання інвентаря, 6) пропаганда та техніка подорожів, екскурсій та інш., 7) практична психологія, 8) товариське виховання, 9) торговельна наука, 10) ведення канцелярії, 11) правознавство, 12) народне господарство, 13) рахунки й рахівництво, 14) українська мова, 15) німецька мова, 16) одна чужа мова (після вибору), 17) стенографія, 18) писання на машині.

На феріях між 1. і 2. роком кандидатки відбувають практику протягом шести тижнів в літніх таборах, літниськах, інтернатах і т.п. В кінці другого року кандидатки складають іспит і одержують диплом адміністраційної господині.

УІ.

Дворічна школа підготовки соціальних робітниць.

Ця школа має завданням дати кандидаткам теоретичну освіту і практичну підготовку для соціальної праці в таких ділянках:

- 1) опіка над молоддю;
- 2) виховнича праця й соціальна опіка серед народу;
- 3) суспільна санітарія (боротьба з алкоголізмом, проституцією, гров в карти то-що)..

З особливою увагою до педагогічної, адміністративної і соціально-санітарної служби.

До цієї школи приймаються дівчата від 18 - 20 літ віку, абсолютно здорові, які

- 1) абсолювували другий ступінь єдиної національної школи;
- 2) докінчили дволітню жіночу фахову школу та однорічну господинську школу. Для абітурієнток вищих дівочих шкіл, підготовка в жіночих фахових школах редукується. В тих випадках, коли кандидатка вище зазначеним умовам в чомусь не задовольняє, але виявила нахил і здібність до соціальної праці, після предложення відповідних референцій від соціальних інституцій, їй можуть бути udzielені певні полегчення при вступі до школи.

Всі кандидатки, соц. робітниця, мусять скласти вступний іспит з української мови і рахунків та відбути психотехнічний іспит і лікарський огляд.

При прийнятті кандидаток, головна увага звертається на ступінь інтелігенції і нахил кандидатки до соціальної праці. Приняття до школи є умовне. По першій класифікації, кандидатка може бути виключена із школи, коли виявиться, що вона по своїх духових або фізичних властивостях до соціальної праці не надається.

Справа виключення цієї чи тої кандидатки вирішується на конференції професорської ради.

Протягом двох років навчання викладаються такі дисципліни: 1) українська мова, 2) релігія, 3) німецька мова, 4) соціологія, 5) соціальна опіка, 6) народне господарство, 7) соціальна політика, 8) державне й адміністративне правознавство, 9) анатомія людини, 10) гігієна загальна й соціальна, 11) опіка матері й дитини, 12) перша поміч, 13) наука виховання, 14) психологія, 15) дитячі гри (спів, руханка, креслення, малювання), 16) рисунки, 17) рахівництво, 18) писання на машині, 19) техніка пропаганди.

Протягом двох років відбуваються екскурсії до лічниць, санаторій, захоронків, притулків й інших спеціальних закладів вдома і по можливості за границею (Німеччина, Італія і інш.). На фєріях кандидатки

відбувають практичні вправи в одному із соціальних закладів, визначених дирекцією школи. В кінці другого року кандидатки складають іспит і одержують диплом соціальної робітниці, який дає кандидатці право зайняти місце соціальної робітниці в одному із соціальних закладів.

Б. Педагогічні жіночі школи.

Окремий тип жіночих фахових шкіл творять жіночі педагогічні школи:

жіночі учительські семінари, школи учительок домашніх наук та школи виховниць для дитячих садків.

Завданням цих шкіл є виховувати морально здорову та національно свідому молодь. Кандидатки в цих школах мають одержати теоретичну освіту та практичну підготовку для корисної праці в школах, заборонках, дитячих садках, сиротинцях і т.д.

Педагогічки мусять бути глибоко просякнуті не тільки великою любов'ю до своєї праці і свого покликання, глибоким розумінням і знанням дитячої психології, знанням дитячої душі, але й повною самопожертвою для дітей українського народу. Тому до цих шкіл мали б прийматися дівчата, що мають особливе замилювання до свого фаху та любов до дітей, бо тільки при таких властивостях їх поваги й характеру із них можуть вийти добрі педагогічки.

Бажано, що б кандидатки мали слух, добрий голос та вміли грати на скрипці, фортепіано, особливо це важне для виховниць у дитячих садках.

Школи для учительок домашніх господинських наук та виховниць до дитячих садків засадничо мусять бути при жіночих учительських семінарах.

При кожнім такім жіночім учительським семінарі мусить бути зразкова нижча (I. ступеня) школа, як школа вправ для учениць семінарів, та кандидаток на учительок **г о с. п. о. д и н ь с ь к и. х** **н а у к** а також зразковий дитячий садок, для вправ кандидаток на виховниць до дитячих садків.

У зразковій школі та дитячій садку кандидатки систематично відбувають практичні вправи, відповідні до програмів даної школи.

I.

Жіночі вчительські семінарі.

До жіночих вчительських семінарів мають прийматись дівчата, що довершили 15 літ віку та закінчили другий ступінь єдиної національної школи.

При прийнятті до вчительських семінарів кандидатки мусять відбутися лікарський огляд та психотехнічний іспит. Кандидатки фізично здорові, що добре склали психотехнічний іспит, можуть бути прийняті до школи.

Прийняття до школи є умовне. Після першої класифікації кандидатка може бути виключена із школи, як що професорська рада визнає, що та кандидатка не надається до педагогічної праці. Курс навчання в жіночій вчительській семінарі є чотирохрічний.

Програма жіночого вчительського семінара.

Чп.	Дисципліни	I рік	II рік	III рік	IV рік	Разом
1.	Релігія	2	2	2	1	7
2.	Педагогіка, методика, практичні вправи	-	3	5	10	18
3.	Психологія і логіка	-	1	1	2	4
4.	Українська мова	4	4	4	4	16
5.	Німецька мова	4	3	3	3	13
6.	Географія	2	2	2	2	8
7.	Історія	2	2	2	2	8
8.	Математика	4	3	3	2	12
9.	Природознавство	2	2	2	2	8
10.	Фізика	2	2	2	2	8
11.	Хемія	1	1	-	-	2
12.	Краснопис	1	-	-	-	1
13.	Креслення	2	2	1	1	6
14.	Горожанська наука	1	1	1	-	3
15.	Спів і музика	2	2	2	2	8
16.	Жіночі ручні праці	2	2	2	-	6
17.	Домашнє господарство	2	1	-	-	3
18.	Варення	-	2	2	2	6
19.	Гігієна шкільна і заг.	1	1	2	1	5
20.	Фізичне виховання	2	2	2	2	8
		36	38	38	38	150

Години варення відбуваються за чергою групами по 6 аж 8 душ два рази на тиждень; отже ці години не затажують усіх учениць денно і тижневих годин активного навчання на 2., 3. і 4. роках

треба рахувати не 38 годин тижнево, а 36.

При кінці четвертого року кандидатки складають іспит (матуру) і тим набувають право учителювати в народніх школах, себто в першій ступні єдин. національній школі. Перші два роки вони працюють під доглядом і керуванням досвідченого директора народньої школи. Після двох років практики учителька має право й повинність скласти іспит учительської здібності в одній із комісій, що призначається міністерством шкільництва періодично при однім із учительських семінарів України.

Складанням іспиту учительської здібності кандидатка набуває звання дефінітивної учительки.

Ті абсолювентки, що мають бажання продовжувати педагогічну освіту, можуть по закінченні вчительського семінара вступати до відповідних високих педагогічних шкіл

II.

Дворічна школа вчительок господинських наук.

Школа організаційно є при жіночій учительській семінарі під спільним керуванням одного директора.

Ця школа має на меті підготувати кадри учительок домашніх господарських наук, учительок ручних робіт тощо.

До цієї школи приймаються дівчата, фізично і духово здорові, що довершили 17 літ віку, закінчили другий ступень єдиної національної школи та з добрим успіхом закінчили дворічну фахову жіночу школу, або дворічну промислову школу.

Кандидатки мусять відбути лікарський огляд та психотехнічний іспит. Приняття до школи є умовне. По першій класифікації кандидатка може бути із школи виключена по постанові педагогічної ради, коли виявиться, що вона не надається до учительської праці.

Програма цієї школи така:

Чп.	Дисципліни	I рік	II рік	Разом
1.	Релігія	1	1	2
2.	Педагогіка практичні вправи	3	4	7
3.	Українська мова	3	3	6
4.	Німецька мова	2	2	4
5.	Математика	2	2	4
6.	Горожанська наука	2	-	2
7.	Гігієна шкільна й загальна	1	1	2
8.	Соціальна опіка	-	2	2

9. Наука про текстиль	2	-	2
10. Фізичне виховання	2	2	4
11. Спів та музика	1	1	2
12. Креслення	5	3	8
13. Мистецькі праці	-	1	1
14. Ручні роботи	6	9	15
15. Домашнє господарство	2	-	2
16. Варення	4	6	10
-----	36	37	73

Кандидатки при кінці другого року складають іспит і одержують свідоцтво учительки господинських наук та ручних праць. Склавши іспит, кандидатка набуває права бути вчителькою господинських наук та ручних робіт в єдиній національній школі першого та другого ступня.

III.

Дворічна школа для підготовки виховниць в дитячих садках.

Завданням цієї школи є дати кандидаткам теоретичну освіту та практичну підготовку для праці в дитячих притулках, яслах, дитячих садках, сиротинцях і т.д.

При цій відповідальній та тяжкій праці виховниця мусить не тільки знати психологію дитини, вміти читати в дитячій душі, підійти до дитини з материнським чуттям, часто заступити дитині матір, а також і вміти та мати зручність в обходженні з малими дітьми а також добре знати догляд за маленькою дитиною.

Тому особлива увага в цій школі мусить бути звернена на вивчення психології дитини, догляду за дитиною та гігієни. До цієї школи можуть бути прийняті дівчата, що завершили 16 літ віку та закінчили другий ступінь єдиної національної школи, мають слух, добрий голос, та мають зручність у ручних працях.

Програма цієї школи така:

Чп.	Дисципліни	I рік	II рік	Разом
1.	Релігія	1	1	2
2.	Педагогіка	2	2	4
3.	Основи психології	2	2	4
4.	Організація дитячого садка	1	1	2
5.	Практичні вправи в садку	6	6	12
6.	Українська мова	4	4	8
7.	Історія	1	1	2
8.	Географія	2	2	4
9.	Природознавство	2	2	4
10.	Німецька мова	4	4	8
11.	Креслення, моделювання	2	2	4
12.	Мистецькі ручні праці	2	2	4

13. Жіночі ручні праці	2	2	4
14. Спів	2	2	4
15. Фізичне виховання	2	2	4
-----	-----	-----	-----
	35	35	70

Як необовязкові предмети бажано, щоб викладалася гра на скрипці або на фортеп'яні.

Кінцем другого року кандидатки складають іспит та одержують свідоцтво виховниці дитячого садка.

Найнижча нотатка з педагогіки, науки про організацію дитячого садка, практичних вправ в садку позбавляє кандидатку можливості працювати в дитячій садку. Найліпша нотатка з наведених наук дає кандидатці свідоцтво із відзначенням. Після закінчення школи кандидатка мусить відбути піврічну практику в добре зарядженім та добре веденім дитячій садку. Після відбуття практики відповідній кандидатці видається окреме свідоцтво або potwierдження на її свідоцтві, що вона таку практику відбула. Після відбуття практики кандидатка має право зайняти місце в дитячій садку чи іншій подібній установі.

Дуже було б бажано, щоб кандидаткам державою були уможливлені екскурсії для ознайомлення з веденням та організацією дитячих садків, як в межах своєї держави, так, по можливості, і за кордоном.

Дівочі школи інших типів, як: промислові, торговельні та інші можуть залишитися з загальним програмом встановленим міністерством шкільництва для хлопячих шкіл, для дівочих шкіл треба тільки додати дисципліни з обсягу домашнього господарства та варення.

Крім шкіл, у вихованні молоді взагалі, а дівчат з окрема, велике значіння мають різні шкільні і позашкільні культурно-освітні, та спортові організації. До них можна віднести: різні культурно-освітні гуртки в межах школи і поза школою, клуби, та спортові організації різних типів. Такі культурно-освітні та спортові організації мусять бути в кожній школі, під доглядом і керуванням досвідчених професорів.

Петро Зленко:

УКРАЇНСЬКЕ БІБЛІОТЕЧНЕ ШКІЛЬНИЦТВО.

Доба, коли від бібліотекаря не вимагали спеціальної освіти, давно минула. Минула вона навіть і для Східної Європи, де ще донедавна думали, що бібліотекарем може бути кожний. В дійсності ані середня, ані висока загальна освіта ще не дають потрібних передумов для успішного виконання дуже відповідальної і важливої праці, якої сучасність вимагає від бібліотекаря. Володіння методами наукового дослідження для бібліотекарів наукових бібліотек, знання мов, літератури, психології, основ суспільних наук та всього того комплексу знань, що його дає висока або середня школа, ще не вистачають для бібліотекаря. Конечністю є спеціальна підготовка, як і до всякої іншої фахової праці. В Західній Європі й в Америці це вже давно стало загально визнаним твердженням. Знані в цім смислі й офіційні постанови Міжнародного бібліотечного конгресу в Брюсселю з р.1910.

Шлях розвитку бібліотечного шкільництва і його завдання не були в різних краях однакові. Спроби навчання бібліотечним дисциплінам відомі від 1865 р.спочатку йшли шляхом . короткотермінових курсів, циклів викладів, професур, доцентур і лекторатів при високих школах. Такі курси, наприклад, відбувалися 1865.р. в Італії та Польщі, 1893.р. у Лондоні, 1905.р. у Мюнхені, 1908. у Швеції, 1910-11. на Ecole des hautes études Sociales у Парижі, 1912.р. у Москві й Петербурзі, 1917.р. у Києві й т.п.

З часом витворилися деякі форми систематичного шкільництва, й тепер воно вже існує майже у всіх культурних народів світу та творить складову частину їх державних систем народньої освіти.

1.Багато прикладів подає Н і м е ч ч и н а. Ідею бібліотечної освіти тут висловлювали ще Schrettinger(1829) та Zoller(1848). Уперше повстало питання про організацію окремої школи для бібліотекарів в 70 рр.XIX.ст. Року 1886. було засновано першу в Європі катедру бібліотекознавства при Геттінгенському університеті (проф. Karl Dziatzko), а р.1896. - першу іспитову комісію для бібліотекарів. Від р.1912. професури бібліотекознавства й книгознавства були заведені й на інших німецьких університетах.

Спеціально жіноча бібліотечна школа відчинена р.1910 в Südende біля Берліну; відтак були відчинені бібліотечні школи Elberfeld і та Leipzig (1915) - перша для бібліотекарів народньоосвітніх бібліотек, друга для бібліотекарів т.зв. "середньої служби". 6 ще школа при Центральній міській бібліотеці в Берліні (з 1925.р.). Високих бібліотечних шкіл у Німеччині чотири.

Від року 1917. бібліотечне шкільництво в Німеччині виразно поділилося на дві галузі: 1)вище - для урядовців наукових бібліотек та 2)фахове середнє - для працівників громадських бібліотек. З рр. 1918-19. встановлено більш-менш правильні взаємини поміж теоретичною підготовкою та практичним вишколенням бібліотекарів. Ось так

наприклад, університетський курс триває два роки, з першим, що дає теоретичну підготовку, та другим, - присвяченим головно практиці.

Бібліотечні школи в І т а існують при університетах у Падуї, Болоні, Флоренції; курс їх трьохрічний; виховують бібліотекарів і архіварів-палеографів. Від р.1928у Римі є ще окрема дворічна школа бібліотекарів і архіварів.

Ф р а н ц у з ь к а бібліотечна освіта відзначається виразним академічним ухилом у бік бібліографії. У Франції власне підготовляють бібліографічних працівників вищої кваліфікації. Існує однак і там від 1923.р. в Парижі школа з однорічним курсом і короткотерміновими літніми курсами, а р.1925. було за допомогою фонду К а р н е г і за ініціативою Американської Бібліотечної Асоціації /ALA/ влаштовано окрему бібліотечну школу.

В А н г л і ї, де бібліотечна освіта набула значного поширення, існують окремі курси, циклі викладів у коледжах, університетах тощо. З р.1919. засновано окремий бібліотечний відділ при Лондонським університеті (London University library School) з дворічним курсом навчання. По закінченні його треба працювати ще два роки практично для одержання диплому бібліотекаря.

В А м е р и ц і більшу увагу присвячують вихові бібліотекарів громадських бібліотек, тоді як у Європі - вихові бібліотекарів наукових бібліотек.

Перша американська бібліотечна школа існує з 1887.р. при Нью-Йорським університеті. Роком 1902. датується дуже широка мережа бібліотечних шкіл, що в останнім часі числилася на 40 шкіл. Уже р. 1927. було 20 шкіл; для бібліотекарів великих бібліотек, курс на них дворічний, бібліотечний персонал менших бібліотек та молодші бібліотекарі підготовлюються на окремих курсах, літніх триместрах тощо. Професура книгознавства існує в Колумбійським університеті від р.1883. (проф. Melvil Dewey), нині є ще в Каліфорнії й Гранд Форксі. Спеціальна нарада у справах бібліотечної освіти в Чикаго р.1926. прийняла постанову про розподіл бібліотечних шкіл на 1) - середні, які не дають спеціальних дипломів та 2) - високі, дипломи яких рівні дипломам інших високих шкіл. Ця сама нарада установила тоді й програму навчання, яку цікаво навести з огляду на її характерні риси, що до бібліотечного шкільництва взагалі.

Для курсу середніх бібліотечних шкіл визнали потрібним навчання таких дисциплін: 1)класифікації, 2)каталогізації, 3)анотації, 4)бібліотечній техніці, 5)чужим мовам а на другім році навчання: 1)бібліографії, 2)комплектуванню, 3)праці з дітьми, 4)історії бібліотек, 5)організації бібліотечної праці.

Для курсу високих бібліотечних шкіл: - організації бібліотек різних типів (великих громадських, наукових, при установах, масових, спеціальних), загальної та спеціальної бібліографії, бібліології, праці з манускриптами, каталогізації бібліотечної й музейної, підготовці до педагогічної чинности в бібліотекознавчій галузі. Дипломною працею має бути праця з бібліографії.

Наведеними прикладами не вичерпуються ще всі існуючі бібліотечні школи. Існують або існували вони ще в Японії, Китаю, Мексиці, Чехії, Польщі, а курсове навчання поширене в Голандії, Індії, Еспанії, Португалії, Норвегії.

Резюмуючи коротко про форми бібліотечного шкільництва в Західній Європі та Америці, мусимо зазначити такі його досягнення: 1) навчання бібліотечного фаху безпосередньою працею в бібліотеці, починаючи з нижчих функцій; 2) спеціальні іспитові комісії, що уділяють відповідну кваліфікацію; 3) бібліотечні школи або курси сталого типу; 4) катедри бібліотекознавства, або бібліологічні факультети при університетах; 5) спеціальні фахові бібліотечні школи.

2. В той час, коли в цілій Європі книгознавство прибирало все більших організованих форм і зробило, як наукова дисципліна, свої методи дослідження, в Росії та Україні ані книгознавство, ані тим більше бібліотекознавство ще не мало жадних досягнень. Підготовчу стадію творили різні з'їзди, з виголошеними на них час від часу викладами на книгознавчі теми (1904, 1911), в яких підносили голос і за організацію бібліотечних курсів. У деяких учбових закладах почали пізніше викладати книгознавство, як окремий предмет, як то в Московському Археологічному Інституті (1907.-С.К.Кузнецов), в Харківському університеті (1910.-К.Г.Рубинський), у Педагогічній Академії в Петербурзі (А.М.Белов); з 1913.р. в Петербурзькому університеті, нарешті утворили катедру книгознавства, яку доручили прив.доц. Н.М.Лісовському, а з 1916.р. пішов за цим прикладом і Московський університет. На ширшу дорогу повів спеціальне бібліотечне шкільництво Московський народний університет ім.Шинявського, що р.1913. заклав окремі бібліотечні короткостермінові курси, які пізніше звів наставо у свій шкільний плян. В час революції курси університету ім.Шинявського поширилися, були засновані поруч короткостермінових бібліотечних курсів ще й однорічні курси для бібліотекарів громадських бібліотек і такі самі курси для бібліотекарів наукових бібліотек. У програмі було заступлено дисципліни книгознавчі, бібліографічні й історію книги. Року 1920.університет ім.Шинявського большевики зліквідували, а його бібліотечні курси втілили в кабінет бібліотекознавства при Румянцевської бібліотеці, яку пізніше назвали Ленінською; з р.1924.цей кабінет реорганізовано в інститут бібліотекознавства. Завданням цього інституту було виховання бібліотекарів наукових бібліотек. Нової форми надали інститутсові 1931.р. перетворенням в перший бібліотечний ВУЗ. Другий такий ВУЗ був у Ленінграді, якому попередником були курси при Публичній бібліотеці, засновані там 1920.р. для наукових бібліотекарів.

Інша форма бібліотечного радянського шкільництва це бібліотечні технікуми, літні короткостермінові курси, кореспонденційні курси.

Шляхом курсового короткостермінового навчання йшли, ще до захоплення влади большевиками, так звані земства - краєві самоуправні організації, які в своїх позашкільно-освітніх курсах давали місце і бібліотекознавству, тим більш потрібне для слухачів цих курсів, часто-густо народніх учителів які їх офісію бували і бібліотекарями сільських земських бібліотек.

У большевиків справа організації бібліотечного шкільництва довго не наладжувалася. Так Конференція II. бібліографічного з'їзду в Москві 1926.р. констатує дуже незадовільне становище, щодо „бібліографічної просвіти широких мас населення". Вже й попередня конференція 1924.р. жадала введення у висших школах позафакультетських курсів „використовування книжки" й користування бібліотекор. Голос у справах бібліотечного шкільництва підносив А.Покровський^{х)} на сторінках центрального бібліотекознавчого органу „Красний библиотекарь". Він трактував бібліотекознавство, як галузь книгознавства, що уявляє з себе „частину конкретної соціології або прикладної соціопсихології". Подав плян 3 річної бібліотечної школи з циклами а) загальновиховних і б) загальнобібліотечних дисциплін. До першого циклу мали входити предмети з 1) громадознавства (1500 годин), змішані до купи з „матеріалізмом", політ.економією, „ленінізмом"; 2) природознавства (400 годин), 3) психології та педагогіки (300 годин); 4) основ технічної реконструкції нар.господарства СССР (400 годин); 5) літературознавства; 6) фізкультури і військового знання (300 годин); 7) чужих мов (200 годин).

Другий цикл бібліотекознавчий - (800 годин) обіймає такі предмети: 1а) вступ до бібліотекознавства та соціології книги, б) книга, бібліотека, бібліографія на Заході в минулім і сучаснім; в) книга бібліотека, бібліографія в Росії до 1917.р.; 2. совітські органи книжної справи (видавництва, книжна торгівля, бібліотеки, бібліографія); 3. вивчення книги, бібліографія, комплектування бібліотек; 4. методи поширення й поглиблення впливу книги; 5. загальні питання класифікації й каталогізації, річевий каталог; 6. бібліотечна статистика; 7. праця загальних сільських бібліотек (1200 годин) з практикою в них (360 годин).

Ця схема приблизно і стала за основну для большевицького бібліотечного шкільництва з певними варіаціями для різних шкіл та в різні часи большевицького „строїтельства".

Большевицький погляд на бібліотеку й її завдання зовсім не той, що вжитий у цілім світі. На большевицький погляд бібліотека є один з наймогутніших засобів „класового впливу". Разом із читальнею (як її агітаційним відділом) масова бібліотека являє, мовляв, гнучкий, надзвичайно чутливий й сильний пункт „агітаційно-пропагандивної праці". Книга, брошура, газета, плякат, ілюстрація, мапа - все це засоби бібліотечної праці, що провадять „класові впливи", а тому - твердять большевики - бібліотека має ширити лозунги партії в широких колах, популяризувати їх виконання, систематично освітлювати призначення комуністичної партії... Після большевиків бібліотека не сміє бути аполітичною та робити ухили в бік „культурництва" хх)

В завдання бібліотек большевики вводять антирелігійну пропаганду, як і прспаганду військову, певних різних „кампаній" та всіх

х) А.Покровский. О высшем образовании библиотечны работников „красна" Библиотекарь" 1930. Кн. 11, сс. 24-31.

хх) П.Гуров - С'езд ВКП(б) и задачи библиотечной работы „Красный библиотекарь" 1930. Кн. 9 сс. 2-5.

різних видів т.зв. „строїтельства“.

Отже і кадри бібліотекарів для різних типів совітських бібліотек мають дати насамперед політичних пропагаторів, що тільки користаються книгою, як засобом для впливу на читачів. Томуто й розбудова бібліотечного шкільництва доручена була політосвітнім органам. Томуто й склад слухачів бібліотечних шкіл був переважно партійний: або комсомольці, або кандидати в партію. Томуто і до навчання відведено так багато місця т.зв. „соціально-економічним“ дисциплінам з „ленінізмом“ й „марксизмом“ на чолі.

В цьому неприродному сполученню бібліотекознавства з „марксо-ленінським матеріалізмом“ і криється причина непоборних труднощів шкільної організації совітських бібліотечних шкіл. Із сторінок часопису „Красний бібліотекар“— ще і в 1938 р. не сходила критика програмів окремих предметів, як: „Організація бібліотечної справи“, „Організація книжкових фондів і каталогів“ тощо. Автори критики (А.Варнеке, И.Фрумин) вказували на паралелізм у викладанні тих самих питань з курсу бібліотекознавчих предметів, як і загальноосвітніх та на недобру систему учбових плянів і програмів. Із слів цих критиків слідує, що в совітських бібліотечних школах не було ще й у 1938 р. затверджених учбових плянів та бракувало потрібних для навчання підручників.

3. Всі недостачі російського бібліотечного шкільництва, очевидно, характеризують й українське бібліотечне шкільництво, побудоване на тих самих взірцях.

Найновіші його форми знають високу та середню бібліотечну школу.

Висока школа існувала у Харкові. Її то У к р а ї н с ь к и й Б і б л і о т е ч н и й І н с т и т у т заснований у р.1935. Мав три факультети: 1) підготовки бібліотекарів для масових бібліотек; 2) підготовки бібліотекарів для дитячих бібліотек і 3) перепідготовки без одірвання від праці. Цей останній факультет мав філіяли в Одесі й Києві.

Курс на основних двох перших факультетах був чотирьохрічний, а на факультеті перепідготовки трьохрічний.

Учбовий плян складався з загальних дисциплін (614 годин), соціально-економічних (1.266 годин) та спеціальних (1.572 год.).

На загально-освітні припадали обов'язкові для всіх курсів різні чисто політичні й комуністично-партійні, про які вже була мова вище.

До спеціальних предметів навчання входили: 1) література (світова, українська і народів ССРСР); 2) організація книжкових фондів і каталогів; 3) бібліографія й комплектування; 4) форми й методи праці з читачем; 5) організація й планування бібліотечної справи, 6) історія друкарства.

Практична праця (450 годин) провадилася в бібліотеках і в формі викладів у бібліотечних технікумах.

На факультетах перепідготовки практичних вправ не заводили без одірвання від праці, бо ці факультети мали обслуговувати вже працюючих бібліотекарів, що тільки доповнювали би свою освіту. Але виявилось, що їх практичний досвід, зв'язаний чинністю в одній певній бібліотеці та ще, звичайно, на якимсь відламі бібліотечної праці, був незистарчальний, бо не обіймав усіх форм і метод бібліотечної праці. Отже проектувалося завести і для них доповнюючі практичні вправи.

Сталих програм інститут не мав.

Склад слухачів на 64% був партійний, 31% складали комсомольці. Всі студенти одержували стипендії, були забезпечені помешканням.

До заснування Українського Бібліотечного Інституту, високошкільне бібліотечне навчання провадили бібліотечні факультети при Харківському Інституті Політосвіти та Всеукраїнським Інституті Комуністичної Освіти (ВУІКО).

Середнє бібліотечне шкільництво репрезентували спочатку **Т е х н і к у м и К о м у н і с т и ч н о ї О с в і т и**, що мали бібліотечні факультети. За постановою ЦК.і Совнаркому УССР. з 26/УІІ.1934 р. про працю масових бібліотек п'ять технікумів ком-освіти були реорганізовані в **б і б л і о т е ч н і т е х н і к у м и**. До того прилучилися ще три новоорганізовані технікуми. Знаходилися вони в : Києві, Ніжині, Тульчині, Артемівському, Кременчузі, Мелітополі, Полтаві та Одесі.

Плян навчання обіймав загальноосвітні дисципліни та спеціальні. До перших належали: 1)математика, 2)фізика, 3)географія, 4)література, 5)історія та в значнім числі годин "ленінізм" й подібні суто большевицькі "дисципліни". До спеціальних предметів навчання входили: 1)організація книжкових фондів і каталогів, 2)бібліографія й комплектування, 3)організація й планування бібліотечної праці, 4)праця з читачем, 5)праця з дітьми.

Програми було затверджено Бібліотечною управою Наркомпросвіти. Учительський персонал комплектував бібліотечний факультет ВУІКО. Організовані ці технікуми були зле, деякі з них не мали ані сталого приміщення, ані бурс для студентів. Бракувало підручників та шкільного приладдя. Число слухачів не було значне, в Кременчузі, наприклад, 150 слухачів, а в Одесі - 112.

Для навчання бібліотекарів служили ще **к у р с и**, звичайно короткотермінові (одно й двохмісячні). Спочатку вони були загального характеру та від 1936 р. їх переформовано у присвячені для окремих груп бібліотекарів. Так існували двохмісячні курси для завідуючих районними бібліотеками (розраховані на 200 осіб), для бібліотекарів діточих бібліотек (на 120 осіб), для перенавчання бібліографів-консультантів. Подібні курси знаходилися в Харкові, Києві, Вінниці, Дніпропетровському та інде. Пізніше термін навчання цих курсів був поширений від трьох до шести місяців. х)

х) С.Комский - Подготовка и переподготовка библиотечных кадров на Украине. "Красный библиотечарь" 1936. Кн. 9, сс.: 15-19.

Нарешті ще одна форма українського бібліотечного шкільництва, це - позашкільна - шляхом с а м о с в і т и і п р а к - т и к и в бібліотеках різних типів. Протягом 1936 р., наприклад, майже всі бібліотечні працівники у масових бібліотеках складали у відповідних кваліфікаційних комісіях іспити.

Уся мережа бібліотечних учбових закладів (стаціонарних і курсових) обслуговувала в році 1934 - 965 осіб, в 1935 - 1003, а 1936 - 1740 осіб. З останнього числа на стаціонарні школи припало 350 абсолювентів, а решту дали курси. х)

Для вишколення бібліотекарів найвищої кваліфікації, спочатку в Україні, а потім і в РСФСР були засновані ще так звані а с п і - р а н т у р и при наукових бібліотеках. Ініціатива цього способу підготовки бібліотекарів належить першій конференції наукових бібліотек України 28-31.XI.1925р.у Києві, яка ухвалила відповідну резолюцію по обговоренню доповіді В.Іваницького: "Науково-дослідна праця в галузі книгознавства та бібліотекознавства в зв'язку з підготовкою бібліотекарів та заведенням аспірантури при наукових бібліотеках".

Автор проєкту аспірантури В.Іваницький визначав завдання підготовки бібліотекарів до наукових бібліотек з таких міркувань:

"Як лабораторія наукової творчості, наукова бібліотека може бути й необхідно буде вищою школою практичного бібліотекознавства, що самим процесом роботи дає найкращу технічну підготовку, найкращу тренівку своєму персоналові. Але поруч із цим вона дасть де-що й важнішого, ніж готові шаблони та просту технічну тренівку: наукова бібліотека дасть тренівку методологічну, дасть ширшого кругозору для роботи за інших обставин". Автор проєкту додавав в аспірантурі перевагу над вжитими в інших країнах бібліотечним вишколенням на курсах або школах, який уважав за пасивний, тоді як аспірантура обіцяла бути методом активної практичної й наукової теоретичної підготовки кандидатів на бібліотекарів.хх)

Положення для аспірантів було затверджене Президією Укр.Науки 3/Х.1927.р.

В аспіранти приймали осіб із закінченою високою освітою та з середньою тих, що вже виявили достатню теоретичну підготовку й бажання та уміння працювати науково.

Підготовка тривала три роки за індивідуальною програмою праці аспіранта, зложеною окремо на кожний рік. У програму входили а) загальний план праці для поповнення підготовки аспіранта в певній ділянці наук, б) список основної літератури, потрібної для цієї підготовки, в) список основної політичної літератури в справах світової внутрішньої політики (т.зв. "строїтєльства"), г) список спеціальних тем. Перший рік праці призначався на загальне студіювання всіх зазначених у плані дисциплін, два останні - на поглиблення спеціалі-

х) "Бібліотека у соціалістичному будівництві", К. 1936, ч. 8-9.

"Українська Книга" 1937, ч. II, сс. 64-65.

хх) "Бібліотечний Збірник" Ч. I. Київ 1926, с. 40.

зації в окремій науковій галузі згідно з індивідуальним планом. Основну увагу у підготовленні аспірантів звертали на бібліотекознавство, що акцентувалося й у програмі навчання докладнішим розробленням бібліотекознавчих дисциплін у порівнянні з дисциплінами книгознавчими та бібліографічними.

Студії аспірантів закінчувалися обороною їх праці відповідно до спеціальности; оборона ця відбувалася в прилюднім засіданні Ради Бібліотеки чи Наукової Ради УНУК-у за участі представників Укр. Науки, Профосу та представників установ і громадських організацій, зацікавлених науковою спеціальністю аспіранта. Апробований аспірант ставав науковим співробітником бібліотеки чи УНУК-у. х)

Число аспірантів по різних українських бібліотеках не було значним (перший рік у Києві було прийнято лише чотири), але самий метод виявився успішним і затримався аж до останнього часу. За прикладом цих спроб в Україні пішов і Московський Бібліотечний Інститут.

Питання бібліотечної освіти в Україні зацікавило певні кола української еміграції. Так IV з'їзд представників українських студентських громад у Польщі, що відбувався у квітні 1922 р. в Варшаві, - цей з'їзд 24. делегатів від 396 студентів ухвалив тоді просити про відкриття катедри загальної бібліології, бібліотекознавства й бібліографії на Українським Університеті в Празі. хх) Це бажання пізніше підперла Перша конференція Союзу Відродження Українського студентства у серпні того ж року в Чехії. ххх) З того нічого не вийшло й на Українським Університеті катедра бібліотекознавства не була заснована. Щойно пізніше в р. 1925. на Українським Високім Педагогічним Інституті ім. М. Драгоманова було заведено курс бібліотекознавства обов'язковий для всіх відділів. Виклади відбувалися на III курсі Інституту раз на тиждень на 5. семестрі з 1. годиновими вправами на 6. семестрі. хххх) З кінцем 1933. р. Інститут підпав ліквідації, а з тим закінчилося й короткотривале існування викладів бібліотекознавства у згаданій українській високій школі.

Ч и с л о бібліотек в УССР після перепису з р. 1936. було 15.748, а число працівників у них 10.252, з яких 6.617 працювали у бібліотеках з числом книг більше ніж 1000. хххх) Інші джерела подають ці числа ще більшими то здається відповідно виправленими після урядових бажань.

Якби там не було, але, коли тепер залишилася тільки хоч половина цих бібліотек та їх бібліотечних працівників, то всеж є про що подбати при відбудові українського культурного життя.

х) Бібліотечні вісті 1927. Числ. 2, сс.: 104-105.

хх) Українське книгознавство 1922. 30. 2., сс.: 33-35;

ххх) ЗбЗ, с. 30. Педагогічний Інститут. 1923-1933. Прага 1924.

хххх) Всесорзная библиотечная перепись 1. октября 1934. Москва 1936, т. I., с. 100.

4. Перед українськими бібліотеками повстають зовсім нові завдання. Українські бібліотеки мають перестати служити за центри большевицької агітації, мусять читачеві вернути віру в книгу, повагу до правдивого нефальшованого знання. Бібліотека має полегчити українській молоді шлях шукання вічно живої правди.

Бібліотека має знову зайняти відповідне місце поруч із школою, стати середником для самоосвіти й позашкільної освіти. Бібліотека мусить допомогти читачеві пізнати йому належне місце в сучаснім житті, озброїти потрібним знанням самостійне думання, сприяти в стремлінню пізнавати не тільки форми явищ але ж і найглибшу сутність його.

Бібліотека мусить стати активним соціальним і національним чинником і внести організуючий фермент у біжучі явища життя.

Але для всього того насамперед будуть потрібні відповідні кадри бібліотекарів. Ті бібліотекарі, що працювали в УССР коли і залишаться далі в бібліотеках, мусять перейти через перевишкіл, щоб ознайомитися із напрямками нової доби та з методами праці, що є вже загально відомі в Західній Європі. Нове настановлення оздоровить їх від чужих агітаційних метод совітсько-московської дійсності, що вщеплювалися большевицьким режимом. Тим самим перед українським бібліотечним шкільництвом, коли воно буде зорганізоване, повстануть відповідні нові завдання для задоволення найпекучіших потреб вже тепер.

Захвання й високого й середнього бібліотечного шкільництва в Україні є необхідне. Позбавлене від шкідливих большевицьких тенденцій та поведене в рамках єдиної національної школи воно має торувати свій шлях перевіреною й методично звязаною програмою навчання. Тільки так українське бібліотечне шкільництво зможе дати потрібні кадри українських бібліотекарів, що дійсно прислужаться культурній чинній праці на рідній землі; вони допоможуть українському селянинові, робітникові, інтелігентові вернутись до рідної землі, до рідної культури, щоб там корисно працювати на добро українського народу. Тільки національний підхід до справи має висвітлити їхнє завдання, навчити, в чім є правдиве служення не тільки власному народові, але й Новій Європі.

Високе бібліотечне шкільництво мало би дати кадри для наукових бібліотек та організаторів цілого комплексу бібліотечного життя в Україні. Середня бібліотечна освіта мусить підготувати бібліотекарів до активної чинності в бібліотеках громадських, міських і сільських та дати нижчий й середній службовий персонал для наукових бібліотек.

Програма навчання у всіх цих школах не може обмежуватися тільки бібліотечною технікою, навпаки, її треба розбудувати з погляду на бібліотекознавство звязане в одну систему з книгознавством й бібліографією, як тісно полученими науковими методами досліджування книги та її чинності.

Збудована на міцних наукових підвалинах висока українська бібліотечна школа має до свого учбового плану зтягнути загальне й українське мовознавство, літературознавство, історію освіти, істо-

рію наук, латинську і слов'янську палеографію, вивчення рукописів, історію книжкового мистецтва, як і техніку та історію книжкової ілюстрації, історію й техніку друку та книготорговлі, бібліотечне право, історію й теорію бібліографії, історію й техніку оправи книг, історію бібліотек, каталогізацію, книгокористування, бібліотечну адміністрацію та цілий шерек подібних й інших дисциплін, що дадуть теоретичну і практичну підготовку для бібліотечної чинності. Так само переглянений й програм середньої бібліотечної школи.

Повстає ще одне актуальне питання з долею українського бібліотечного шкільництва – питання підручників. Нажаль в цій галузі зроблено ще мало. З числа книжок виданих за большевицького режиму тільки деякі з них можуть служити за підручники і то в новім їх опрацюванні. Тільки у новім виданні вони могли би служити як підручники. Такими книжками є: 1) Д. Балика „Бібліотеки в минулому“ к. ДВУ. 1925. 8^о. 115–(3) с., 2) Ант. Козаченка, „Минуле книги на Україні“ к. ДВУ 1930, 8^о. 98–(2) с. 3) Юр. Меженка (Іванова), „Бібліотечна техніка“. К. ДВУ. 1922. 8^о. 52–(1) с. Курс початкового навчання бібліотечної техніки.

З видань львівських є такі: 1) Ст. Сірополко – „Короткий курс бібліотекознавства“. Львів 1924. 8^о. 122 с., 2) найновіше видання – книга Др-а Віталія Левицького – „Порадник для бібліотекарів“ Львів 1938. 8^о. 126(2) с.

За високошкільний помічний підручник для студії палеографії послужить книжка Дра Івана Огієнка – „Повстання азбуки й літературної мови в словян“. Жовква 1938. 8^о. 300 с. як і його же „Історія українського друкарства“ т. І. Л. 1925. 8^о. 418 с.

Отже в ділянці української шкільної літератури по бібліотечному навчанні вже дещо зроблено. І цей доробок української книгознавчої й бібліотекознавчої літератури в наші дні дає досить матеріалу, що може з успіхом прислужитись для випрацювання потрібних підручників. Коли це буде виконано, то підвалини фахового бібліотечного шкільництва, як складової частини української єдиної національної школи, будуть закладені певні.

К. Заклинський:

ПРОЕКТ ПРОГРАМИ СЕРЕДНЬОГО І ВИЩОГО ШКІЛЬНИЦТВА (другого і третього ступеня єдиної національної школи).

І. С е р е д н ь о ї в и щ а ш к о л а.

Завдання новочасної школи сформулювати можна так: Шкільне навчання й виховання розвиває індивідуальні здібності дитини для самостійної творчої праці, та розвитку індивідуальності скоординує в русло спільної громадянської роботи.

Перший найнижчий ступінь єдиної національної школи, творять чотири роки народньої школи. Другий ступінь народньої школи, на селі чи в місті, себто класи У-VIII., це середня школа. Вища школа, давніша гімназія, обіймає два ступені, середній і вищий (2. і 3.), по чотири роки.

Другий ступінь єдиної національної школи будується на скінченім першім ступені, себто чотирьох літах народньої школи.

Вища школа - це школа добірна. Можуть у ній учитися тільки здібні діти, без огляду на соціальне становище батьків. Лежить в інтересі держави, щоб кожна справді здібна дитина попала в таку школу, яка б розвинула її талант. Нездібні діти творять перешкоду в науці; через них діється кривда здібним, і не менша вчительському персоналові й цілій школі. Держава доас теж, щоб і менше здібні діти прийшли до відповідної для них школи, де вони не були б останніми в науці, та могли б виховатися на добрих громадян.

Є можливі ще й інші становища щодо ролі вищої школи: Злити школи другого ступеня в одну, і по чотирьох роках науки допустити їх учнів до п'ятої класи вищої школи, значить до третього ступеня. Або знову класи У-VIII. вищої школи (третій ступінь) уформувати в різні типи середньої школи (мовна, технічна, педагогічна, медична, ветеринарна, господарська, торговельна).

Однак - головна мета вищої школи - приготувати молодь до високошкільних студій. Зрівняння її нижчих клас із другим ступенем, середньою школою, понизило б рівень науки у вищій школі. Короткоречинцева фабрикація середньоосвічених фахівців, теж мала б некорисний вплив на цей рівень науки. Про фахівців подбають різні професійні школи та курси. За те ж вища школа мусить давати солідний загально-освітній фундамент, на якому могла б будувати далі висока школа, витворюючи висококваліфіковану еліту фахівців - провідників усякого рода. Для цього повинна вища школа зміцнювати в своїх вихованців звички, особливо потрібні для наукової праці: пошану до книжки, охоту до витривалої умової роботи, глибоке, неповерхове трактування проблем, логічне, вишколене ду-

мання, уміння орієнтуватися серед книг, змагання до самостійної оцінки різних творів та явищ, і т.д.

Із цього пропедевтичного характеру вищої школи виходить, що її годі уніфікувати з іншими школами другого ступеня, які є загально-обов'язкові для всіх дітей (окрім зовсім нездібних); школа другого ступеня, с е р е д н я, має свою спеціальну мету, та відповідну їй методу: приготувати молодь якнайпрактичніше до життя, або ж приготувати її до студій у середніх професійних школах. Вже саме трактування граматики хоч котрої мови мусить бути інакше в вищій школі як у середній. Подібні різниці покажуться і в відношенні тих шкіл до інших предметів науки. І навчання в середній школі села чи міста, є наскрізь популярне та практичне, а цього не можна сказати про вищу школу.

Врешті потребує вища школа латинської мови; потребують її природознавці, історики, філологи, лікарі, фармацевти, правники, теологи. Вона й важлива ще як мова, що більш двадцятьох віків несла на собі зверх розвиток європейської культури і під її впливом вивершена величезна кількість наших наукових понять і термінів.

Не треба думати, що з цього розрізнення шкіл другого ступеня виросте китайський мур між ними. Далі покажеться, як дуже влегчено способом дітям переходити з народньої й середньої школи до вищої, якщо вони на це заслуговуватимуть.

В тому лежить єдність національної школи, що з нижчого ступеня до вищого учні переходять легко й без іспитів.

П е р е х і д у ч н і в д о в и щ о ї ш к о л и :
Після закінчення першого ступеня єдиної національної школи, переходять найздібніші діти до першої класи вищої школи (окрім колегії). Управа школи першого ступеня припорукує найліпших дітей письмом, висланим до дирекції вищої школи (персональний лист); вони виказуються дуже добрим свідоцтвом з народньої школи, піддаються психотехнічним іспитам, та дирекція вищої школи приймає їх тимчасово. За 10 тижнів вони мають доказати свою здібність учитися в вищій школі; котрі цього не докажуть, переходять до середньої школи, то-го ж другого ступеня.

Ще раз можуть учні середньої школи перейти до вищої школи (окрім гімназії), а це після закінчення другої класи. Учні (чи учениці) вже старші, й легше в них закріпити здібності до цієї чи тої вищої школи.

II. Середня школа

(другий ступінь єдиної національної школи).

Середня школа в місті і в селі є одна і та сама школа. Тільки з огляду на відмінні потреби життя в селі і в місті у двох останніх класах середньої школи так зв. **н а у к а з р у ч н о с т и** має відповідні до тих потреб різниці.

Мета середньої школи така: На основах, покладених національною школою першого ступеня (народною школою) дати образ життя й культури української нації, способом якнайблизчим до практичного життя, та пристосованим до нього.

Особливо талановиті учні переходять з цієї школи по двох роках до вищої (до третьої класи колегії); інші йдуть по закінченні школи до середніх професійних шкіл, або в життя, чи то кандидатами на нижчих урядовців, чи на ремісників.

У дівочій міській середній школі є теж практичні предмети, як ручні роботи й шиття, гігієна, домашнє господарство, потрібні будучим господиням та матерям. Надобов'язково вчатьс я учениці теж машинопису і стенографії, і це дасть їм доступ до всякого рода крамів, бюр і канцелярій.

Розклад предметів у хлоп'ячій середній школі в місті:

Класа	I	II	III	IV	Разом
Релігія	2	2	2	2	8
Українська мова	5	5	4	4	18
Німецька мова	5	5	4	4	18
Історія	2	3	3	3	11
Географія	2	2	2	2	8
Фізика і хемія	2	2	2	2	8
Господарство	-	-	2	2	4
Природознавство	2	2	2	2	8
Числення і геометрія	4	4	3	3	14
Спів, музика	2	2	2	2	8
Мистецтво	2	2	2	2	8
Ручні роботи(наука зручн)	-	-	3	3	6
Гігієна	-	-	1	1	2
Руханка	4	4	4	4	16
Краснопис	1	-	-	-	
Разом	33	33	36	36	138

Розклад предметів у дівочій середній школі в місті:

Кляса	I	II	III	IV	Разом
Релігія	2	2	2	2	8
Українська мова	5	4	4	4	17
Німецька мова	4	4	3	3	14
Історія	2	2	2	2	8
Географія	2	2	2	2	8
Фізика і хемія	-	2	2	2	6
Природознавство	2	2	2	2	8
Числення і геометрія	4	4	3	3	14
Спів, музика	2	2	2	2	8
Мистецтво	2	2	1	1	6
Ручні роботи і шиття	2	2	3	3	10
Домашнє господарство	2	2	4	4	12
Гігієна	-	-	1	1	2
Виховання	-	-	3	3	6
Руханка	4	4	3	2	13
Краснопис	1	-	-	-	-
Разом	34	34	36	36	140

б) С е р е д н я ш к о л а в с е л і відрізняється тим, що в ній більше взято на увагу п р а к т и ч н і п о т р е б и с е л а. Після закінчення другої кляси переходять найспосібніші учні чи учениці до колегій (сільських вищих шкіл), або ліцеїв, чи реальних шкіл. По закінченні цілої школи йдуть до професійних середніх шкіл, головно господарських чи лісових. Та найбільш ідуть учні чи учениці по цій школі до ремесла чи господарства. В двох нижчих клясах не відрізняється навчання від міських середніх шкіл.

Хлопчача середня школа на селі:

Кляса	I	II	III	IV	Разом
Релігія	2	2	2	2	8
Українська мова	5	5	4	4	18
Німецька мова	5	5	3	3	16
Історія	2	3	2	2	9
Географія	2	2	2	2	8
Фізика і хемія	2	2	2	2	8
Господарство	-	-	4	4	8
Природознавство	2	2	2	2	8
Числення і геометрія	4	4	3	3	14
Спів, музика	2	2	2	2	8
Мистецтво	2	2	1	1	6
Ручні роботи(наука зруч.)	-	-	4	4	8
Гігієна	-	-	1	1	2
Руханка	4	4	4	4	16
Краснопис	1	-	-	-	1
Разом	33	33	36	36	138

Д і в о ч а с е р е д н я ш к о л а н а с е л і може мати той самий розклад предметів, що й міська. Справа в дещо іншим трактуванні тих предметів.

Д і с ц і п л і н а.

Хто думає, що школа т і л ь к и н а в ч а є, той помиляється. Вже саме навчання в и х о в у є умовами праці, які витворює, знанням, яке дає, напруженням волі, якого вимагає, добром предметів, який вводить, помічними засобами, якими послугується. А також д і с ц і п л і н о ю, або її недостатчею.

Чимало педагогів усіх віків розводилося над нею теоретично; кожен, хто брався за шкільне діло, мусів рішати практично про неї. Новіші віки підняли питання про її злагодження. Від Руссо аж до Елен Кей, якій дисципліна здавалася зайвою. Поперше необхідна вона як п о р я д о к у з б і р н і й п р а ц і: Як не можемо собі уявити ніякої збірної акції, так і школи, без точно означеного плану й систематичного переводження його в діло.

Дисципліна як п р и м у с теж мусить остатися ще мабуть довго, доки людина й людство не перемінять своєї вдачі з вигідної й користюлюбної на обовязкову. Ця переміна може наступити тільки так, що внутрішня, "робоча дисципліна", про яку говорить Тобілевич у "Суєті", стане звичкою й душевною потребою в людей. А це значить не усунення дисципліни, але перехід її в душу людини.

Сама природа навчання, виховання, а й дитячого віку, вимагає, щоб існував а в т о р і т е т. Не можна залишити дитину без проводу на важкій дорозі здобування знання та засвоєння собі потрібних для д о б р о г о життя прикмет. А без довіря дівтори до вчительового знання й до його доброї волі, немає й виховання. Школа, що підкопує авторитет батьків та вчителів, ширить хаос в мододечих душах та виховати може хіба анархічних людей.

Про усунення дисципліни й говорити не приходиться; а треба говорити про її бажаний п е р е х і д в і д з о в н і ш н ь о ї до в н у т р і ш н ь о ї.

ІІІ. Т и п и в и щ о ї ш к о л и.

(другий і третій ступінь єдиної національної школи).

Вища школа розподіляється на 1) хлоп'ячу і 2) дівочу.

А. Хлоп'ячі вищі школи.

Хлоп'ячі вищі школи розподіляються на чотири типи: а) л і ц е й (мовознавча вища школа); б) р е а л ь н а школа (природознавчо-математична); в) г і м н а з і я (класична); г) к о л е г і я

(сільська вища школа).х)

1. Л і ц е й (мовознавча вища школа, колишня гуманістична гімназія), кладе особливу вагу на вивчення мов. Окрім рідної мови та латинської вчить ще німецької, та ще одної живої мови, разом чотирьох мов. Німецька мова починається з першої класи, латинська з третьої. Ще одна жива мова приходить з п'ятої класи. Мовознавчі предмети мають на вищому ступені по більше годин, як у реальній школі; математика, фізика й хемія менше.

Нижчий ступінь не відрізняється нічим від нижчого ступеня реальної школи. По 4.класі учні можуть вибрати школу після своїх здібностей.

В лицю є ще такі предмети: 1)релігія, 2)історія, 3)географія, 4)природознавство, 5)увід у філософію, 6)спів-музика, 7)мистецтво, 8)краснопис (у першій класі) та 4 до 5-годин руханки (фізичної культури) в тиждень.

Предмети розложені - як і в інших середніх і вищих школах - так, щоб творили нерозривну цілість. Не вриваються вони в найнижчих класах, щоб знову початися десь у вищих; коли раз почалися, тривають до кінця школи.

Розклад предметів у лицю:

Класа	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Разом
Релігія	2	2	2	2	1	1	1	1	12
Українська мова	5	5	4	4	4	4	4	4	34
Німецька мова	5	5	4	4	4	4	3	4	33
Латинська мова	-	-	4	4	4	4	4	4	24
Ще одна мова	-	-	-	-	4	4	3	3	14
Історія	2	3	3	3	2	3	3	3	22
Географія	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Фізика і хемія	-	-	-	2	2	2	2	2	10
Природознавство	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Математика	4	4	4	4	2	2	2	2	24
Вступ до філософії	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Спів, музика	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Мистецтво	2	2	2	2	2	2	2	1	15
Краснопис	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Руханка	5	5	5	5	5	4	4	4	37
Разом	32	32	34	36	36	36	36	36	278

2. Р е а л ь н а ш к о л а (природознавча гімназія) бере на увагу найбільше предмети математично-природознавчі. Вона приготує в першій мірі до високої школи політехнічної, та до природознавчо-математичного факультету університетського. Нижчий ступінь реальної школи нічим не відрізняється від того ж ступеня лицю; навчання може відбуватися разом. Аж на вищому ступені розділюється школа на два типи.

х) Такий розподіл визначила шкільна комісія.

Молодь має нагоду аж по скінченні 4.класи рішитися, до котрої школи перейде: ліцею чи реальної.

Розклад предметів у реальній школі:

Класа	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Разом
Релігія	2	2	2	2	1	1	1	1	12
Українська мова	5	5	4	4	4	4	4	4	34
Німецька мова	6	5	4	4	4	4	3	3	33
Латинська мова	-	-	4	4	2	2	2	2	16
Історія	1	3	3	3	2	3	2	3	20
Географія	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Фізика і хемія	-	-	-	2	4	4	4	4	18
Природознавство	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Природ. справи	-	-	-	-	3	3	3	2	11
Математика	4	4	4	4	4	4	4	4	32
Вступ до філософії	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Спів, музика	2	2	2	2	2	1	1	1	13
Мистецтво	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Краснопис	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Руханка	5	5	5	5	4	4	4	4	36
Разом	32	32	34	36	36	36	36	36	278

3. Гімназія (класична, греко-латинська).

Плекає старинні мови, латинську та грецьку, останню з третьої класи. Зменшена скількість годин математики, фізики й хемії наближує її до мовознавчого типу (ліцею). Надається вона особливо для будучих учених, істориків, лінгвістів та теологів. Вступають до неї учні після закінчення першого ступеня єдиної національної школи; потім хіба після доповняльного іспиту.

Розклад предметів у ній такий:

Класа	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Разом
Релігія	2	2	2	2	1	1	1	1	12
Українська мова	4	4	4	4	4	4	4	4	32
Німецька мова	4	4	4	4	4	4	4	4	32
Латинська мова	5	5	4	4	4	4	4	3	33
Грецька мова	-	-	4	4	4	4	4	4	24
Історія	1	2	3	2	3	3	2	3	19
Географія	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Фізика й хемія	-	-	-	2	2	2	2	2	10
Природознавство	1	2	2	2	2	2	2	2	15
Математика	4	4	3	3	2	2	2	2	22
Вступ до філософії	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Спів, музика	2	2	2	1	2	2	2	2	15
Мистецтво	2	2	2	2	2	2	1	1	14
Краснопис	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Руханка	4	4	4	4	4	4	4	4	32
Разом	32	33	36	36	36	36	36	36	281

4. Колегія (сільська шестикласова вища школа).

Цей тип вищої школи призначений на те, щоб улегчити сільським дітям вступ до вищих студій. Перших двох клас не має. Після закінчення двох клас середньої школи (міської чи сільської) переходять найздібніші діти до третьої класи колегії. Складом предметів вона наближається до реальної школи.

Скінчивши колегію та склавши матуру, можуть здібніші учні перейти в університет, як і після закінчення ліцею, реальної школи чи гімназії.

Розклад предметів у ній:

Кляса	III	IV	V	VI	VII	VIII	Разом
Релігія	2	2	1	1	1	1	8
Українська мова	5	5	4	4	4	4	26
Німецька мова	5	4	4	4	4	3	24
Латинська мова	3	3	4	3	3	3	19
Історія	3	3	3	3	2	3	17
Географія	2	2	2	2	2	2	12
Фізика і хемія	-	2	3	4	4	4	17
Природознавство	2	2	2	2	2	2	12
Математика	4	4	4	4	4	4	24
Вступ до філософії	-	-	-	-	2	2	4
Спів, музика	2	2	2	2	2	2	12
Мистецтво	2	2	2	2	2	2	12
Руханка	5	5	5	5	4	4	28
Разом	35	36	36	36	36	36	215

Б. Дівочі вищі школи (гімназії).

Вони є такі: 1. Дівочий ліцей; 2. дівочий інститут; 3. дівоча колегія.

1. Д і в о ч и й л і ц е й (дівоча реальна гімназія) відрізняється від хлоп'ячих вищих шкіл тим, що вчить теж потрібних жінкам предметів: домашнього господарства (варення, удержування дому, городництва, товарознавства, домашнього рахівництва), виховання (теоретично й практично), гігієни; мистецтво кінчається тут у п'ятій класі, а за те від початку вчать тут ручних робіт і шиття, які з 6.класи переймають на себе функцію мистецтва. Спосібніші учениці переходять після матури в університет.

Розклад предметів тут ось такий:

[illegible]

Кляса	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Разом
Фізика і хемія	-	-	-	2	2	2	2	2	10
Домашнє господарство	-	-	-	-	2	2	2	2	8
Природознавство	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Гігієна	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Математика	4	4	4	3	2	2	2	2	23
Спів, музика	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Мистецтво	2	2	2	2	2	-	-	-	10
Ручні роботи	2	2	2	2	2	3	3	3	19
Виховання	-	-	-	-	2	2	2	2	8
Вступ до філософії	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Руханка	5	5	4	4	4	4	3	3	32
Разом	32	32	34	35	36	36	36	36	277

2. Дівочий інститут (дівоча господинська вища школа) плекає старанно найважливіші для жінки знання й умілості, не занедаючи й загальної освіти. Окрім ручних робіт (і шиття), яких у ній дівчата учаться вже з першої кляси, проходять у найвищих клясах ще такі предмети: 1) домашнє господарство, 2) гігієна й виховання, у значно більшому розмірі, як це є в дівочому лицю. Латинської мови і вступу до філософії ця школа не має й не дає права вступити в університет (хіба після доповнення згаданих двох предметів). Зате ж дівочий інститут дає право вступити в високі школи педагогічні, торговельні та відповідні господарські.

Розклад предметів такий:

Кляса	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Разом
Релігія	2	2	2	2	1	1	1	1	12
Українська мова	5	5	4	4	4	3	4	4	33
Німецька мова	4	4	4	4	4	3	3	3	29
Історія	1	2	3	3	3	3	2	2	19
Географія	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Фізика, хемія	-	-	-	2	3	2	2	2	11
Природознавство	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Математика	4	4	4	3	3	2	2	2	24
Спів, музика	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Мистецтво	2	2	2	2	2	-	-	-	10
Домашнє господарство	-	-	-	-	3	6	6	6	21
Ручні роботи	2	2	2	2	2	3	3	3	19
Гігієна	-	-	-	-	-	1	1	1	3
Виховання	-	-	-	-	-	3	3	3	9
Краснопис	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Руханка	5	5	5	5	5	3	3	3	34
Разом	32	32	32	33	36	36	36	36	273

3. Д і в о ч а к о л е г і я (дівоча сільська вища школа), вводить, як і хлоп'яча, із соціальних мотивів. Вона теж без двох найнижчих клас, взагалі ж наближається до дівочого інституту. Латинська мова і вступ до філософії викладаються від п'ятої класи, і то тільки для тих дівчат, що хочуть добути право вступу в університет. Інші вчать практичних для життя предметів, як у дівочому інституті. До високих шкіл, окрім університету, і вони можуть перейти.

Звичайний розклад предметів тут такий:

Класа	III	IV	V	VI	VII	VIII	Разом
Релігія	2	2	1	1	1	1	8
Українська мова	5	5	4	3	4	4	25
Німецька мова	5	5	5	3	3	3	24
Історія	3	3	3	3	2	2	16
Географія	2	2	2	2	2	2	12
Фізика і хемія	-	2	4	3	3	3	15
Природознавство	2	2	2	2	2	2	12
Математика	4	3	3	3	3	3	19
Спів, музика	2	2	2	2	2	2	12
Мистецтво	2	2	2	-	-	-	6
Домашнє господарство	-	-	-	5	5	5	15
Ручні роботи	3	3	3	3	3	3	18
Гігієна	-	-	-	1	1	1	3
Виховання	-	-	-	3	3	3	9
Руханка	5	5	5	2	2	2	21
Разом	35	36	36	36	36	36	215

Найздібніші учениці, що хотіли б іти в університет, зголосяться по закінченні четвертої класи; їх відділить дирекція в окрему класу, і, якщо буде їх відповідне число, будуть мати дещо змінений поділ годин від V. класи:

Класа	V	VI	VII	VIII
Латинська мова	3	3	3	3
Вступ до філософії	-	-	2	2
Домашнє господарство	-	3	3	3
Ручні роботи	1	2	2	2
Виховання	-	2	2	2
Руханка	4	2	2	2

Коли б кандидаток було замало, тоді вчать латинської мови і вступу до філософії надобовязково, а звільнені за те від ручних робіт у V-VIII. кл. і від гігієни.

IV. Надобовязкові предмети.

Вкінці шкільного року господарі кляс списують тих учнів, що в майбутньому році бажають учити цей чи той надобовязковий предмет, дирекція відсилає списки до міністерства з зазначенням, хто в даній місцевості і який саме предмет може й готовий учити. У вищих школах надобов'язковими предметами можуть бути: мова французька, англійська, італійська, іспанська, чеська, сербохорватська, словацька, білоруська, болгарська, японська, китайська, турецька й інші. Міністерство бере на увагу державні потреби: політичні, культурні й господарські.

Машинопис і стенографія, з огляду на величезну потребу вишкolenих сил, повинні бути предметом надобов'язкового навчання в усіх середніх і вищих школах.

Тривання годин.

Шкільних годин є в тиждні 36, значить виходить по 6 годин удень. Якщо вони триватимуть по 45 хвилин, то на перерви залишилось би 30 хвилин. Але перша перерва може мати 5 хв., друга 15 хв., третя 5 хв. четверта й пята по 10 хвилин. Разом 45 хвилин. Остання година може тривати 40 хв., а тоді час навчання буде 5 годин 10 хвилин.

45 хвилин години треба використати до одної хвилини. Скорше й упорядковане виходження на подвір'я під час перерви й повертання після неї буде дуже відповідною школою дисципліни.

Характер навчання.

Метою навчання не є мертве знання, тільки живе зрозуміння, та змога свobodно орудувати вивченим матеріалом. Прагнє навчання, це те, що сприяє самодіяльності учня, що веде його до власного думання й осуду.

Тому й знання не має лежати каменем у мізку, а має запліднити фантазію й волю учня, та поширити кругозір його думок. Для цього треба, щоб знання виростало з життя, з учневого довкілля, зо світа його переживань і зображень, коли йому школою вказані відповідні завдання, та змога їх досягнення.

Немає справжньої духової здатності сприймання без участі волі та почувань супроти предметів навчання. Спроможність учитися залежить не тільки від розуму, але й від згаданих творчих сил - також тому є всяка наука й вихованням.

Про здоров'я й якнайкращий фізичний розвиток учня чи учениці подбає фізичне виховання, значно поширене в порівнанні з давнішою шкільною практикою.

Українська школа мусить узброїтися знанням і досвідом та взятися з твердою послідовністю до гоєння жахливих ран, що завдані на-шому нагочньому організмові.

Др. Леонід Білецький:

ПРОЕКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ І ОСВІТНЬОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

В українських землях по обидва боки Дніпра організується суто національне українське шкільництво й національна для всіх обов'язкова народня освіта.

Метою українського національного виховання й освіти є 1) виховання в дітях українського народу свідомости, що вони є сини й дочка великого українського народу, потомки славної козаччини й славного минулого України; 2) усвідомлення дітей, що вони повинні бути дітьми твердої і незломної волі з ідеалістичним суспільно-національним світоглядом, озброєним широким розумінням історичних завдань свого народу, як соборної національної цілості та знанням, що тільки в своїй рідній хаті (в родині), у своїй національно-монолітній єдності й організованій державній цілості найповніше здійснюється воля української нації, її культурний, господарський і політичний розвиток.

Але, щоб цю мету досягнути, необхідно визначити й ті найближчі певні засади національної освіти. Тими засадами установ і закладів національної освіти й виховання є те, що кожна така освітньо-виховальна установа має бути тією творчою, духовою лабораторією, в якій повинна виховуватись нова людина, що стане носієм і будівничим нового національно-свідомого українського суспільства. Та людина повинна бути національно свідомою, активно чинною, працездатною, сповнена духа прометеївського героїзму, вірна своїй нації до смерті, віддана своєму народові й повинна йому служити ціле своє життя, сповнена лицарської честі, духово піднесена, морально чесна, правдива, статечна, релігійно віруюча, сповнена життєвої радості й віри в невмирущі життєві сили свого народу, в його світле майбутнє і стремління до ідейної праці в ім'я того майбутнього добра й розвитку, в ім'я перемоги правди.

Щоб наблизити нашу молодь і дітей до такого ідеалу нової людини, необхідно їм дати відповідне виховання в новій національній школі, заснованій на глибокій педагогічній основі і на широкім тлі широко-національної, глибоко народньої культури. Така нова українська школа є: 1) єдина, себто просякнута одним педагогічним і національно-державним принципом від першого року аж до станнього, об'єднана одним бажанням полегчити найздібнішим синам і дочкам народу перехід від нижчої школи через середню й вищу до високої як загально-освітньої, так і фахової; 2) національна, себто сповнена одного національного та історично-традиційного народнього духа в його історії, культурі, релігії й політиці; 3) діяльна, себто чинна в навчальній праці, вольова, імпульсивна і творча в устремліннях до ясно визначеної мети, шукаюча правди, вищого сенсу в кожному явищі природи й духа і свідомо, що вся її праця переводиться насамперед для народу, для нації і тільки потім для одиниці,

для окремої особи; 4) в с е з а г а л ь н а, себто в перших двох ступнях є обов'язкова для всіх дітей України й 5) безплатна в межах її двох перших ступнів (нижча й середня школа). Ця нова українська школа називається: є д и н а н а ц і о н а л ь н а ш к о л а.

Ця єдина національна школа складається із трьох ступенів:

1) першого, що обіймає перших чотири роки; 2) другого ступеня (с е р е д н я ш к о л а), дальших чотири роки й 3) третього (в и щ а ш к о л а) - останніх чотири роки. Оці три ступені єдиної національної школи і складають основу (перед високою школою) повного закінченого загально-освітнього навчання. Розподіляється ця школа на школу х л о п я ч у й д і в о ч у (коєдукаційне навчання касується). Коли хлопчача школа є переходною до професійної школи або до високої, то дівоча скеровує навчання дівчат до підготовки їх у першу чергу до життя родинного та домашнього господарства; тільки найздібніші дівчата можуть вибиватись на провідні ролі в школі, в уряді, в лікарському фаху та виховальних установах.

Дальший розподіл єдиної національної школи хлопчачої й дівочої може переводитись на школи с і л ь с ь к і і м і с ь к і. Нормальні діти міста рівнем свого розвитку завжди є вищі аніж такі самі селянські діти; тому і школи міста особливо в першій ступені (нижча школа) у пляні, розподілі годин та характері і змісті навчання будуть у дечім відмінні від шкіл села.

Ще більше диференціюється середня школа (другий ступень). В першу чергу вона розподіляється на 1) середню школу, яка підготує дітей обох статів, крім загальної освіти, ще й до фахової (професійної) школи і до практичного життя. Тому в цій школі у двох останніх класах проходить ще й т.зв. н а у к а з р у ч н о с т и або вміння практично щось робити чи то по сільському господарству, чи то по ремеслу (столярство, теслярство, ковальство, слюсарство і т.д.) чи то по торгівлі або кооперації. Правда, це будуть тільки перші кроки практичної зручності, але вони дадуть дитині 14-15 років основи того фаху, до якого дитина надасться по своїх духових нахилах. І в залежності від того чи школа є в селі і вчить селянських дітей, чи школа є в місті, і до неї ходять діти купців, ремісників і урядовців, - в залежності від такого природнього розподілу учнів і самі ці середні школи будуть або с і л ь с ь к і бо нахилляють дітей до всіх галузів сільського господарства, або м і с ь к і, бо привчають дітей до міського практичного життя.

Після закінчення середньої школи цього типу одні діти найменше здібні до науки йдуть до практичного життя батькам помагати в їх праці по господарству, по ремеслу чи по торгівлі і продовжують ще свою науку в професійних школах т.зв. поступових чи підготовчих; другі діти, що можуть далі вчитись, йдуть відповідно до нахилів до того чи іншого типу професійної школи й продовжують свою науку вже по фаховій галузі; нарешті треті діти, найздібніші, вже після закінчення другої класи, себто після двох років науки в середній школі, відбираються й посилаються вже владою до вищої школи (до колегії), де вчаться 6 років, одержують матуру і вступають до високої школи фахової чи університету. В таким ніби примусовім виборі

найздібніших дітей із народу мається на меті вибір і приготування т.зв. духової еліти українського народу, його провідної верстви найрізноманітніших фахів із найширших кол українського суспільства. Те завдання мав би перший тип середньої школи (другого ступеня єдиної національної школи).

Але поруч цього типу є ще і другий тип середньої школи, що тісно лучиться із вищою школою (третім ступенем єдиної національної школи) і з нею разом творить одну восьмирічну або шостирічну (без двох перших клас) вищу школу. Перших чотири роки (або два роки у шостирічній) вищої школи і складають оцей другий тип середньої школи. По своїй науці і збільшеній програмі ця середня школа є основнішою і ширшою, а по характеру навчання є докладнішою ніж перший тип середньої школи. Тому в цій середній школі вчать тільки найздібніші діти, що скінчили нижчу школу, бо вони підібрані до науки не тільки в середній школі, але в вищій і високій. Тому в цій типі середньої школи немає науки зручності (хоч остання може бути тільки як наука надобов'язкова), немає тенденції вже в середній школі нахилити дітей до чисто практичного життя. Ця школа складає нероздільну цілість із стисло вищою школою (третім ступенем єдиної національної школи), і в купі із цією останньою творить чотири типи хлопчачої вищої школи:

1) **г і м н а з і я** із двома класичними мовами: латинською мовою від I. по VIII.класу і грецькою – від III. по VIII.кл.;

2) **л і ц е й** – це т.зв. мовно-історична або гуманістична вища школа з одною тільки латинською мовою від III.кл.; за те докладно виучується латинська мова від I.кл., німецька мова також від I.кл. і ще одна нова мова від V.кл.;

3) **р е а л ь н а ш к о л а**, себто природничо-математична школа, де найбільше уваги звертається на реальні предмети; ця школа приготує дітей в першу чергу до політехніки та до природо-знавчо-матем.факульт.університету;

4) **к о л е г і я** – це так звана сільська шостирічна вища школа без двох перших клас. Ця школа має на меті полегчити вступ до вищої школи сільським дітям. До цієї вищої школи переводяться найздібніші діти після закінчення двох клас середньої школи сіль.абс. міської першого типу. По програмі й характеру навчання колегія наближається до реальної школи.

Дівоча вища школа складається із трьох типів:

1) **Д і в о ч и й л і ц е й** крім загально-освітніх предметів вчить ще й предметів необхідних для жінок, як домашнє господарство, гігієна, виховання, ручні роботи і т.д. Найздібніші після закінчення можуть вступити і в університет.

2) **Д і в о ч и й і н с т и т у т** (дівоча вища господинська школа). Окрім загально-освітніх предметів ця школа вчить ще й предметів, що є необхідні для родини та родинного господарства; але і не закриває дверей до вступу й на високі школи, як педагогічні, торговельні і господарські (відповідні).

3) Д і в о ч а к о л е г і я (дівоча сільська вища школа), як і хлоп'яча колегія дає можливість дівчатам-селянкам здобувати вищу й високу освіту. До цієї школи вступ є такий самий, як і до колегії хлопчачої.

Ці типи нижчих, середніх і вищих шкіл складають загальну і головну схему проекту єдиної національної школи. Вони охоплюють найважливіші моменти потреб виховання й освіти українського народу. В їх визначенні узгоджується і традиція українського національного шкільництва (колегія, інститут, гімназія і т.д.).

Дальша частина проекту визначає вже докладнішу внутрішню організацію українського шкільництва, його адміністративних органів найвищих і управління та внутрішньої організації в поодиноких типах окремих шкіл.

Безперечно це тільки проект. Життя й умови освітньої праці скорегують цей план шкільництва. Та освітня комісія й автор проекту будуть мати повну сатисфакцію, коли проект цей допоможе шкільним урядам України поставити українську школу й освіту на відповідну висоту в ім'я найліпших ідеалів життя і творчої праці Українського Народу.

Частина I.

Загальні основи.

§1. Виховання й освіта українського народу здійснюється через Найвищий Уряд Народньої Освіти.

§2. Найголовнішою метою виховання й освіти є виховання в дітях українського народу любови до своєї Батьківщини та повної відданости Україні.

§3. Завдання всіх установ виховання й освіти бути тією творчою духовою лабораторією, в якій буде духово зроджуватись нова людина, що стане носієм і будівничим нового національно свідомого українського суспільства, озброєного всім загальним фаховим знанням, щоб відповідно до теперішньої доби могла творити і своє культурне та господарське щасливе життя.

§4. Тому, щоб ті завдання здійснити, діти, юнацтво й дорослі українського народу повинні бути виховані душевно гармонійними, фізично здоровими, морально статечними, характерними, правдивими, вірними національній ідеї, народові й Україні, активними в боротьбі за ідею, повними посвяти й послуху та просякнуті духом національної єдності і дружності в українській спільноті.

§5. Тому в основі виховничих і культурно-освітніх установ України повинні бути: 1) активний, діяльно-трудоий процес, як підвалина виховання й пізнання; 2) метою цього процесу є охоплення якнайбільшої кількості потреб і об'єктів праці; 3) практичне настановлення не тільки на охоплення світу й його зрозуміння, але й на його відповідно до мети перетворення (творчий принцип).

§6. Все знання, науки й мистецтва на всіх ступнях виховничого й освітнього діяльного процесу повинні служити не замкненому у собі знанню для самого знання, а повинні бути засобом, скерованим на досягнення життєвих завдань і цілей, визначених вище.

§7. Право на безплатне здобуття освіти в українській школі по всіх галузях знання має кожний громадянин України, крім тих, що будуть визначені окремим законом.

§8. Все знання, науки й мистецтва, здобувається в таких фазах виховання й шкільної освіти: 1) загальне національне виховання й освіта, 2) професійна й фахова освіта, 3) висока освіта, 4) науково-дослідницька праця.

§9. Загально-національне виховання й освіта здійснюються в єдиній національній школі до 18-літнього віку включно, а саме: а) в дошкільних установах: ясла, дитячі садки й дитячі захоронки в віці 3-6 років; б) від 6-10 років включно у народній нижчій школі; в) від 11 до 14 років включно - у середній школі; г) від 15 до 18 років включно - у вищій національній школі.

У всіх цих трьох ступенях єдиної національної школи звертається увага головню на виховання статечного національного характеру, гармонійно розвиненого у всіх напрямках душі дитини й юнака (-чки), активного і працездатного.

П р и м і т к а: В першій (1941-42) і другій (1942-43) шкільній році, щоб не переповнювати дітьми школу аж за три роки, бо до цього часу діти починали науку в школі від 8 років, приймаються в першій (1941-42) шк.році від 7 років, себто діти в віці 7 і 8 років, а в шк.році 1942/43 будуть прийматись до 1-ої класи першого ступня єдиної національної школи в віці 6 і 7 років.

§10. Над кожним ступнем єдиної національної школи себто: 1) над нижчою школою, 2) над середньою (від 15 років) і 3) над вищою (від 18 років) розбудовується широка низча п р о ф е с і й н а (над нижчою школою) школа, фахова а також середня фахова: технічна, сільсько-господарська, мистецько-промислова, торговельна і т.д. школа (розбудовується над середньою школою) і нарешті (над вищою школою) розбудовується висока с п е ц і я л ь н о - н а у к о - в а технічна, сільсько-господарська, медична, мистецька, педагогічна і т.д., яка замикається університетами й Академією Наук. Така професійна і спеціальна освіта з найрізноманітніших фахів є скерована на те, щоб підготувляти майбутніх громадян України до активного працювотого життя і творчості, як кваліфікованих і всебічно розвинених фахівців і з цієї чи тої ділянки технічного й господарського життя українського народу.

§11. Щоб дати можливість усім найбільшнім дітям українським здобувати в усіх цих школах освіту, встановлюється їм доступ до високих шкіл тим дітям, що з успіхом працюють; а ліпшим і здібнішим дітям дається можливість вчитись у високих школах усіх типів на повне державне утримання.

§12. Для дорослого населення України Найвищий Уряд Народньої Освіти організує п о л і т и ч н у о с в і т у й в и - х о в а н н я громадян і громадянок у душі свідомого українського патріотизму, у всебічній допомозі в їх самоосвіті та втягненні їх до активного державно-національного будівництва.

§13. З огляду на величезне значіння науки в справі організації й поступу українського суспільства, Україна організує н а у к о - в о - д о с л і д ч у п р а ц ю у в с і х д і л я н к а х з н а н н я, як знак, перемоги духа над матерією, духового життя над матеріяльним, ідеалістичного світогляду над матеріялістичним, динамічної духової сили над мертвою статичною матерією. А оволодіння методом наукового досліджу повинно вести до вироблення суцільного ідеалістичного світогляду, що в вищій національній синтезі об'єднує націознавчі, гуманістичні і природничо-математичні науки в їх теоретичнім засуванні світа і практичній перебудові життя українського народу.

§14. На основі тих цілей і завдань, що були зазначені вище, встановлюється така система національної освіти: національне виховання дітей в єдиній національній школі, професійна освіта моло-

ді й юнацтва, фахова висока освіта, наукова й дослідницько-творча праця високошкільного студентства й політично-національна та господарська просвіта дорослих громадян; все це обопільно себе доповнює, одне одного обслуговує і складає єдину неподільну цілість.

§15. Єдина національна школа та професійна школа до 14 літ включно проголошується всезагальною, обов'язковою і безплатною для дітей українського народу обох статей.

Примітка: Ті діти, що кінчають два перших ступні єдиної національної школи і не вступили до III ступня, мають пройти безплатно ще й 2-3 роки професійної школи.

§16. Утримання й наділення державних освітньо-виховальних загальних професійних і наукових шкіл всіма необхідними приладами і т.д. переводиться на рахунок України із центральних і місцевих коштів.

§17. Всі ці виховальні, освітні й наукові установи та заклади України знаходяться під загальним керівництвом Найвищого Уряду Народньої Освіти, як найвищого органу, що направляє, контролює й піклується, щоб виховання й освіта українського народу були якнайліпші.

§ 18. Під таким самим керівництвом Найвищого Уряду Народньої Освіти знаходяться школи суспільні міських і сільських самоврядувань, кооперативних та інших організацій та приватні школи, коли вони владю дозволєні й відповідають усім вимогам національного виховання й освіти. Дозвіл на відкриття їх у кожному окремому випадку належить тільки Найвищому Урядові Народньої Освіти.

§19. Мова навчальна чи викладова в усіх школах України є українська. Дозвіл на відкриття шкіл з іншою викладовою мовою належить тільки Найвищ. Уряду Народньої Освіти.

§20. Для потреб церкви над третім ступенем (вищою школою) засновуються богословські семінарі із 4-х літнім курсом навчання.

§21. В єдиній національній школі для дітей православної релігії заводиться обов'язкове навчання їх релігії, від Збруча й Холмщини та Буковини на схід, а для дітей грекокатоликів - католицької. Коли ж у школі виявиться не менше 20 дітей іншої віри, то в такій школі заводиться, на бажання батьків, і навчання їх релігії для тих дітей.

Частина II.

Організація управління по народній освіті. Центральні органи.

§22. Загальне керівництво по народній освіті й вище управління всіма освітньо-виховальними й культурно-освітніми, науковими, професійними, мистецькими установами та установами по фізичній культурі в Україні належить Ген. Секрет. Народної Освіти, а Найвищ. Урядові на місцях - обласним комісаром по освітній справі.

§23. Генеральний Секретаріат Народної Освіти складають:

1. Генеральний Секретар Народної Освіти;
2. Два заступники Генерального секретаря (Віцесекретарі):
Один Віцесекретар у своїм ресорті має: а) єдину національну школу й усі педагогічні школи б) університети, в) просвітньо-політичну освіту, г) стосунки з чужиною, ґ) державне видавництво, д) загальна канцелярія Секретаріату і фінансово-економічні справи; другий віцесекретар має: а) професійну школу, б) високі фахові школи, в) фізичне виховання й спорт, ґ) мистецькі школи.
3. I. Секція єдиної національної школи;
4. II. - професійної освіти;
5. III. - високих шкіл;
6. IV. - мистецьких шкіл;
7. V. - позашкільного національного виховання й освіти;
8. VI. - фізичного виховання й спорту;
9. VII. - стосунків із чужиною;
10. VIII. - фінансово-економічна;
11. IX. - державного видавництва;
12. X. - загальна канцелярія міністерства;
13. Головна Освітня Рада;
14. Психотехнічний інститут.

П р и м і т к а: Секретаріат Народної Освіти може кількість секцій в міру потреби збільшувати або зменшувати.

§24. На чолі Генер. Секретаріату Народної Освіти стоїть Генер. секретар Освіти, що є відповідальним керівником по всіх галузях народної освіти.

§25. Генеральн. Секретареві Народної Освіти належить загальний провід діяльності всіх підлеглих йому галузів шкільництва й установ та догляд за їх правильним веденням та виконанням законів і розпоряджень влади України в ділянці народної освіти.

§26. Генер. секретареві Нар. Освіти допомагають два Віцесекретарі, що відають кожний своїм ресортом (див. §23), а на випадок відсутності Генер. Секретаря, коли Генер. секретар доручить, виконують його обов'язки.

§27.Окремими секціями керують секційні директори, яких є дев'ять, десятий директор загальної канцелярії і директор Психотехнічного інституту.

§28.Одиннадцять директорів, віцеміністри складають Головну Освітню Раду під головуванням генер.секретаря або того віцесекретаря, якому Генер.Секретар головування доручить. Секретарем Г.О.Р. є директор Загальної канцелярії.

§29.Головна Освітня Рада є дорадчий орган при Генер.Секретареві Освіти й має своїм завданням: обмірковувати загальні питання національно-просвітньої політики в Україні з обсягу освітньо-виховальної, наукової, мистецької, професійної а також організаційної та інші питання, що виносяться на порядок денний і конференції Гені.Секр. та іншими членами Головної Освітньої Ради.

§30.Генер.Секретар Народної Освіти має право в усіх питаннях, що належать до Генер.Секретаря Народної Освіти, сам виносити рішення авторитативно. Коли б із рішенням генер.секретаря Головна Освітня Рада не погодилась, то вона свою думку може подати Генер.Секретареві Освіти у формі протоколу засідання із поважними аргументами.

§31.Кожна секція й Загальна канцелярія розподіляються на відповідні відділи, і на чолі кожного відділу стоїть керівник.

§32.При кожному директорові секції є дорадчий орган - Секційна Рада під головуванням Директора Секції, або керівника відділу, коли директор секції йому доручить.

П р и м і т к а: Кількість відділів при кожній секції визначається Генер.Секретарем, Головною Освітньою Радою відповідно до штатів Генер.Секретаріату Народної Освіти, та затверджується Головою Ради генеральних секретарів або Радою Генер.Секретарів в цілому.

§33.Віцесекретарі за свою працю є відповідальні перед Генер.Секретарем, директори - перед відповідним віцесекретарем, а керівник відділів - перед відповідним директором.

§34.Віцесекретарів запрошує Генер.Секретар Освіти, а затверджує Рада Генер.Секретарів, Директорів запрошує відповідний Віцесекретар і затверджує Генер.Секретар Освіти; керівників відділів запрошує директор за згодою відповідного віцесекретаря й затверджує генер.секретар Освіти.

§35.З а г а л ь н а К а н ц е л я р і я. Загальною Канцелярією Генер.Секретаріату Народної Освіти відає директор Загальної Канцелярії Генер.Секретаріату Освіти; він же веде її протоколи, здійснює всі ухвали Головної Освітньої Ради, коли вони стверджені Генер.Секретарем Народної Освіти, підготовляє матеріали загальних справ генер.секретаріату, приймає й розподіляє подання, пошту і всі справи по відповідних секціях та випускає із Генер.Секретаріату всі справи, папери, пошту, що Генер.Секретаріатом висилаються назовні; підготовляє різні справи й координує працю всіх секцій Генер.Секретаріату Народної Освіти.

Частина III.

Секція фінансово-економічна.

§36. Секція фінансово-економічна відає всіма фінансовими й матеріальними справами Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§37. У склад фінансово-економічної секції входять такі відділи: 1) фінансово-бюджетовий відділ, 2) матеріального постачання, 3) контрольний, 4) господарський.

§38. Фінансово-бюджетовий відділ завідує всією бюджетовою справою, кредитами, грошовими й матеріальними рахунками й перевіряє правильне вирішення всіх фінансово-бюджетових питань місцевих органів та установ Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§39. У склад фінансово-бюджетового відділу входять: 1) підвідділ рахунковий та 2) бюджетовий.

§40. Відділ матеріального постачання завідує загальним матеріальним і спеціально-шкільним постачанням усіх шкіл та установ Генер.Секретаріату Народньої Освіти, професорів та вчителів, учнів та житло-будівничою справою всіх установ Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§41. В склад цього відділу входять:

1. Підвідділ заготовок і продукції, що заготовляє предмети першої необхідности та господарське обладнання, наділяє всі установи і школи Генер.Секретаріату всіма приладдями шкільними, різними струментами, підручниками, необхідними для шкільної й освітньої праці та також будівничими і репараційними (ремонтами) працями Генер.Секретаріату Народньої Освіти.
2. Рахунково-розподільчий підвідділ, що відає розподіленням матеріалів, їх рахунком і завідуванням складів шкільного приладдя.

§42. Господарський відділ веде все господарство Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§43. На чолі кожного відділу стоїть його керівник, що відповідає за працю й підлягає директорові фінансово-економічної секції.

Частина IV.

Секція єдиної національної
школи.

§44. Секція єдиної національної школи має своїм завданням: 1) подати дітям у відповідному їх віку й силам обсягові загальноосвітні і спеціальні знання з метою їх загального розвитку й підготовки до спеціалізації в установах і школах відповідного ступня й типу та фаху; 2) практично ознайомити дітей із процесами та знаряддями праці й подати їм теоретичні закони про ці процеси.

§45. Метою навчання й виховання в єдиній національній школі є виховання діяльне, засноване на єдинім, активно-творчій процесі.

§46. Національне навчання й виховання організується й переводиться по всій території України виключно по планах і програмах, стверджених Генер. Секретаріатом Народньої Освіти, під його керівництвом і контролю.

§47. Для цієї мети Секція єдиної національної школи 1) організує і переводить перепис усіх дітей дошкільного і шкільного віку України, що одночасно служить і завданням їх національної охорони.

I. П р и м і т к а: З метою найліпшої організації перепису, його систематизації та підрахунку на місцях організуються дитячі адресні бюра, що реєструють усіх дітей, починаючи від 3-х літ.

II. П р и м і т к а: Дефектні діти реєструються окремо, для чого батьки (родичі) дітей повинні подати всі найдокладніші про цих дітей відомості.

- 2) розробляє й поглиблює основні принципи системи національного виховання і плани для кожного типу дитячих шкіл й установ в залежності від різних груп, на які розподілені всі діти для полегчення національного виховання;
- 3) виробляє і стверджує сітку необхідних дитячих шкіл й установ і провадить їх у життя;
- 4) разом із секцією профосвіти підготовляє необхідні кадри вчителів національного й фахового виховання;
- 5) організує педагогічні зїзди і конференції, видає наукову, науково-популярну, красного письменства і стисло педагогічну літературу, по всіх галузях і ділянках національного виховання, організує із Психотехнічним інститутом досвідні педологічні і психотехнічні станції, контролює всі шкільні підручники, підсобну лектуру з відповідних предметів навчання та красного письменства, що друкуються на території України і т.д., перевіряє шкільні прилади, лабораторії, кабінети і т.д.

§48. Секція єдиної національної школи є головним органом Генер. Секретаріату Народньої Освіти, що відає всією справою дошкільного і шкільного загального виховання від 3 до 18 років.

§49. Секція єдиної національної школи складається із таких відділів: 1) відділ науково-педагогічний, що завідує науково-теоретичним розробленням загальних і принципіальних норм національного виховання дітей (плани й програми); 2) відділ дошкільного виховання, що завідує всіма установами і закладами для дітей дошкільного віку від 3 до 6 років; 3) відділ шкільних установ і органів для дітей шкільного віку від 6 до 18 років, як для нормальних, так і для дефектних; організує їх і ними керує, а також і стежить за проведенням у життя всіх засобів по охороні здоров'я дітей в порозумінні із Генер.Секретаріатом Здоров'я.

§50. Секція єдиної національної школи переводить національне виховання й навчання дітей у відповідних установах і школах, сітка яких, так і по окремих типах установ, рівнож і пропорційне відношення між кількістю шкіл й установ різних типів визначається і стверджується після інформації щодо їх пропорційного розподілення відповідних обласних урядів.

§51. В сітку дитячих установ і шкіл входять:

1. Всі установи для дітей дошкільного віку від 3 до 6 років: дитячі захоронки, дитячі садки, колонії й т.інш.
2. Всі школи й установи для нормальних дітей шкільного віку, як то: всі три ступні єдиної національної школи: а) нижча школа - перших чотири роки, від 6 до 10 літ включно; б) середня школа - дальших чотири роки, від 11 до 14 літ включно; в) вища школа - останніх чотири роки, від 15 до 18 літ включно; дитячі бурси, інтернати, дитячі клуби, бібліотеки, весняно-літні колонії, школи і т.д.
3. Всі школи й установи для дітей шкільного віку правопорушників і безпритульних: закритий дім для дітей правопорушників, переходова станиця для дітей безпритульних і правопорушників, працівна колонія для дітей правопорушників, працівна хата, окремо для хлопців правопорушників й окремо для дівчат правопорушників.
4. Всі школи й установи для дітей відсталих і дефектних: дитячий дім для сліпих, для глухонімих, для дітей калік, для дітей психічно відсталих і т.д.
5. Всі психотехнічні установи по досліді дитячих здібностей, дефектів, по розподіленню дітей й визначенні для них типу школи, де б вони могли виховуватись і вчитись та бути корисними для українського народу.

§52. Освітньо-адміністративне керівництво і контролю над діяльністю всіх шкіл і дитячих установ секції єдиної національної школи належать тільки Генер.Секретаріатові Народньої Освіти та його для цього визначеним органам.

§53. Ні одна дитяча установа національного виховання, ким би вона не утримувалась, не може бути відчинена або припинена без дозволу Генер.Секретаріату Народньої Освіти або його відповідних органів.

§54. Хто би не утримував школи й установи національного виховання, вони повинні керуватись у своїх установах виховання планами і програмами секції єдиної національної школи і підлягати її контролі; а типи їх шкіл та установ повинні відповідати типам, що

є визначені законами й розпорядками Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§55.Всі школи й дитячі установи Секції щодо джерел їх матеріального забезпечення розподіляються в три категорії:

- 1.Утримуються по бюджету Генер.Секретаріату Народньої Освіти та його місцевих органів на кошти України.
- 2.Утримуються місцевими мійськими та сільськими самоврядуваннями, кооперативами, педагогічними, просвітними й іншими товариствами, дозволеними Україною на основі окремих умов із відповідними органами Генер.Секретаріату Народньої Освіти та остаточного дозволу останнього.
- 3.Приватними особами української національності, що мають повне довіря Генер.Секретаріату Народньої Освіти та можуть забезпечити національне виховання й навчання всіма матеріальними засобами та з окремого дозволу Генер.Секретаріату Народньої Освіти на основі окремої відповідної умови.

I.П р и м і т к а: Дитячі школи й установи національного виховання та навчання, що утримуються після окремих умов із Генер.Секретаріатом Народньої Освіти та його місцевими органами можуть одержувати певну субвенцію від відповідних органів Генер.Секретаріату Народньої Освіти на основі окремих умов із ними.

II.П р и м і т к а:Батьки дефіцитних фізично й розумово дітей, що утримуються вдома, повинні давати їм відповідну освіту за свій кошт; в противному разі уряд може дитину відібрати.

§56.Відвідування шкіл і дитячих установ Секції з метою ознайомлення з ними та обслідування регулюються окремими правилами Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

Д и т я ч и й С а д о к .

§57.Дитячий садок є установа для спільного національного виховання дітей (хлопців і дівчат) у віці від 3 до 5 літ включно.

§58.Норма кількості дітей дитячого садку визначається від 45 до 60 душ.

§59.Всі діти за віком і розвитком розподіляються на три групи, і праця виховника (-ці) з дітьми провадиться з кожною групою в черзі одна за другою із годинною перервою після кожної.

§60.Найменша кількість часу для праці з одною групою визначається 4 год.із перервою на їжу.

§61.Помешкання для дитячого садку визначає Генер.Секретаріат Народньої Освіти або відповідні його органи.

Частина У.

Єдина національна школа.

§62. Українська єдина національна школа є установа, що має на меті дати дітям від 6 до 18 літ (окремо хлопцям і дівчатам) закінчену загально-національну освіту і відповідне виховання та приправити їх до фахової школи.

§63. Нормальний термін навчання в єдиній національній школі встановлюється 12 років і розподіляється в три ступні, по 4 роки в кожному.

П р и м і т к а I.: Всі учні в УСРР, що в 1940/41. шк. році покінчили т. зв. десятирічки до вступу на високі школи й університети на початку 1941/42. шкільного року піддаються перевірочним іспитам умового розвитку й інтелігенції в окремих при кожній високій школі й університеті іспитових комісіях, призначених Генер. Секретаріатом Народної Освіти. І ті учні, що такого розвитку й інтелігенції не виявили, вступають до 11. року навчання в єдиній національній школі.

П р и м і т к а II. В шкільнім році 1942/43. встановлюється нова 12-літня єдина національна школа. Щодо вступу на високі школи в цій шкільній році, то Генер. Секретаріат Народної Освіти в свій час видасть окреме розпорядження.

§64. Перший ступінь єдиної національної школи є нижча школа обіймає перших чотири роки навчання й закладається на кожну 1.000 українського населення. В селі, де населення перевищує одну тисячу може бути, коли в тім потреба, організований новий комплект класів (паралельні класи) або нова основна школа.

П р и м і т к а: В основній школі може в крайній нужді навчання вестись разом для хлопців і для дівчат.

§65. Середня школа обіймає дальших чотири роки навчання (від 11 до 14 років включно) і засновується на кожних 5.000 душ українського населення і може бути разом із основним ступнем або окремо.

§66. Оцих два ступні (нижча і середня школа) єдиної національної школи або вісім років навчання й відповідна професійна освіта обов'язкові для всіх дітей (хлопців і дівчат) українського народу і безплатні.

§67. Третій ступінь (вища школа) національної школи засновується поки-що на кожних 100.000 душ українського населення.

§68. Від нижчого ступня до вищого діти переходять без іспитів, тільки після свідоцтв і виказаних здібностей.

§69. Єдина національна школа розподіляється на хлопячу й дівочу: коедукаційне навчання й виховання касується.

§70. Хлоп'яча єдина національна школа є переходною до професійної школи або до високої; дівоча - в першу чергу підготовляє дівчат до життя і праці в домашньому господарстві і в родині, до переходу у відповідні професійні дівочі школи і тільки найздібніші можуть іти до відповідних високих шкіл педагогічних, медичних, виховальних, торговельних та інш.

§71. Школи в містах, особливо нижчі (перший ступінь) своїм планом і програмою відрізняються від шкіл сільських, які повинні бути пристосовані до розвитку дітей села (див. поясняльні уваги).

§72. У вищій національній школі, з огляду на підготовку дітей до високої фахової школи та на їх нахили і здібності, хлоп'яча школа розподіляється на чотири групи: 1) гуманістично-мовну (ліцей), 2) природничо-математичну (реальна школа), 3) класичну (гімназія); 4) колегію (сільська вища школа), а дівоча школа - на три групи: 1) гуманістично-мовну (дівочий ліцей), 2) виховничо-господарську (дівочий інститут), 3) дівочу колегію.

§73. Від середньої школи (другий ступінь) з першого року у всіх школах без виїмки є обов'язкове навчання німецької мови. В третім році середньої школи (2-й тип) в хлоп'ячих школах є обов'язкове навчання латинської мови; а в 1-м типі середньої школи, третього року починається наука зручності.

I. П р и м і т к а: В природничо-математичній групі латинська мова може бути заведена від 1. кл. вищої національної школи.

II. П р и м і т к а: В перших двох роках паралельно латинська мова проходиться, починаючи від I. і II. класів вищої школи.

§74. З першого року вищої школи в хлоп'ячих і дівочих школах є обов'язковою для всіх учнів ще одна чужа мова (одна для всіх дітей) на вибір для школи. А в дівочій школі в групі гуманістично-мовній (дівочий ліцей) може бути заведена й латинська мова.

§75. Всі діти, як хлопці, так і дівчата, що кінчають вищий ступінь єдиної національної школи, одержують матуру, і хлопці йдуть до відповідних по їх здібностям і значеннях високих шкіл фахових та університетів; дівчата - до високих шкіл педагогічних, торговельних, вступають тільки ті, що скінчили гуманістично-мовну групу; а ті дівчата, що скінчили школу з латинською мовою, вступають і до університетів. Ліпші, здібніші дівчата, що скінчили виховничо-господарську групу (дівочий інститут), можуть також вступати до високих шкіл педагогічних, торговельних, господарських й інш. фахових відповідних шкіл.

§76. До повного розвитку в Україні сітки дитячих установ і шкіл національного виховання та здійснення національного плану загального обов'язкового навчання дітей, обласні органи національного виховання дітей з доручення Секції єдиної національної школи видають у доповнення постанов Генер. Секретаріату Народної Освіти окремі ре-

гуляміни, що в залежності від місцевих умов регулюють право вступу різних категорій дітей до цих чи тих типів установ, що утримуються на кошти Генер.Секретаріату Народньої Освіти та його місцевих органів.

§77. Забезпечення дитячих установ і шкіл національного виховання відповідними будовами лежить на обов'язкові обласних і районних урядів Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§78. Праця з дітьми в школах й установах Секції єдиної національної школи відбувається круглий рік за винятком ферій, на кожний рік визначених Генер.Секретаріатом Народньої Освіти.

§79. В дитячих школах й установах Секції єдиної національної школи фізичні кари забороняються. Інші карні засоби й кари встановлюються окремим шкільним розпорядком Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§80. Кожна школа й установа може з дозволу відповідних урядів Генер.Секретаріату Народньої Освіти закладати в себе різного роду майстерні й заклади, що сприяють освітньо-виховальним цілям.

§81. Діти нормальні й дефектні учаться й виховуються в різних школах й установах, уладжених відповідно до їх духових здібностей.

§82. Визначення дітей, що по здібностях своїх викликають сумнів, в установи і школи національного виховання відбувається в окремих для цього призначених психотехнічних кабінетах по визначенню здібностей, де діти мають бути всебічно вивчені, щоб можна було для них визначити тип школи чи установи, де б вони могли бути приміщені.

У п р а в л і н н я є д и н о ї н а ц і о - н а л ь н о ї ш к о л и .

§83. Внутрішня організація єдиної національної школи засновується на діяльній єдності дітей із своїми керівниками й педагогами та складається із таких її органів: управителя або директора школи, педагогічної ради, класних вихователів (господарів) й національно-культурного освітнього колективу дітей, згідно його проводу.

П р и м і т к а: Школи й установи для дітей правопорушників, дефектних і відсталих мають свою окрему внутрішню організацію, вироблену Генер.Секретаріатом Народньої Освіти відповідно до типу школи й характеру духового та морального дитячого рівня.

§84. На чолі нижчої національної школи (перший ступінь) стоїть її управитель, що призначається відповідним органом Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§85. На чолі середньої національної школи, або нижчої й середньої вкупі, себто неповної єдиної національної школи стоїть директор, що призначається по рекомендації Секції Генер.Секретарем Освіти окремим директором.

§86. На чолі вищої нац.школи, або середньої й вищої вкупі стоїть директор, що призначається по рекомендації Секції Генер.Секретарем Освіти окремим декретом.

П р и м і т к а: Звільнення управителя чи директора відбувається тим самим органом Генер.Секретаріату Народ.Освіти, що й призначення.

§87. Педагогічна рада кожного ступня єдиної національної школи є дорадчий орган при управителі нижчої школи й при директорі середньої або вищої школи. У склад педагогічної ради входять: всі особи педагогічного персоналу школи та шкільний лікар; один представник від установи, що матеріально підтримує школу.

§88. Педагогічний персонал і лікар призначається і звільняється відповідними органами Генер.Секретаріату Народньої Освіти.

§89. Управитель нижчої школи й директор середньої або вищої національної школи є головним керовником довіреної йому школи і відповідальний за все ведення перед Генер.Секретаріатом Народньої Освіти. Допомагають йому в його праці педагогічна рада школи в цілому на своїх конференціях під проводом директора або управителя, а також кожний учитель персонально.

§90. Педагогічна рада єдин.нац.школи збирається не менше одного разу на місяць, організує всю педагогічну працю в школі, приймає участь в рішенні найповажніших питань, що є звязані з життям і діяльністю, як окремих вихованців (-нок) школи, так і кожної допомогової установи школи, організації та всього колективу в цілому. У своїй праці управитель, директор і педагогічна рада керуються цим законом, загальним положенням про дитячі установи при єдин.нац.школі, положенням про окремі типи шкіл, шкільними планами і програмами, затвердженими Генер.Секретаріатом Освіти й окремими його розпорядженнями.

§91. Справа охорони здоров'я дітей, шкільної гігієни й питань санітарних належить до компетенції управителя, директора школи в порозумінні із шкільним лікарем.

§92. Діти єдиної національної школи розподіляються на класи і в кожній класі міститься не менше 30 учнів (-ниць) і не більше 50 учнів (-ниць).

§93. Прийом до єдин.нац.школи відбувається один раз на початку шкільного року.

§94. Випуск вихованців і вихованок, що закінчили курс єдин.нац.школи, відбувається врочисто в кінці весняного півріччя у встановлений Секцією єдин.нац.школи термін після матуральних іспитів і класифікаційної конференції педагогічної ради єдин.нац.школи.

§95. Праця з дітьми в єдин.нац.школі відбувається по класах у формі годинної лекції або, з дозволу директора чи управителя школи, у формі лабораторної праці, коли такий спосіб науки дасть ті самі або й ліпші висліди, як годинна лекція.

§96. Шкільний рік єдин.нац.школи починається і кінчається святочно при співучасті батьків і представників місцевих урядів та установ.

§97. Переведення дітей із нижчої класи до вищої відбувається на основі річної кваліфікаційної конференції педагогічної ради школи.

§98. Контрольні писемки, себто писемні праці класні й домашні складають дуже важку сторінку навчання й виховання з матерньої мови й неукраїнських дітей, української мови, німецької мови, латинської й математики. Тому на них треба звертати дотичному педагогові особливу увагу відповідно до вказівок Генер.Секретаріату Народ.Освіти, що будуть у свій час подані.

§99. В школах та їх установах можуть існувати серед дітей дозволені (загально допущені) Генер.Секретаріатом Нар.Освіти дитячі організації, як філії відповідних секцій при центральній дитячій організації „Молода Січ”.

§100. В розвиток норм цього закону про національну освіту, а також і про визначення організації й діяльності дитячих установ, що вимагають окремої правової регламентації (досвідні показні, зразкові), дитячі школи й установи Генер.Секретаріату Нар.Освіти видасть загальне положення й окремі для кожного типу дитячих установ Секції єдиної національної школи.

Частина VI.

Д и т я ч і б у р с и й і н т е р н а т и .

§101. Установи національного виховання, де діти живуть або перебувають довший час, є такі:

1. Бурси для дітей дошкільного віку й основної школи;
2. Інтернати для дітей середньої й вищої національної школи;
3. Хати для дітей шкільного віку, де діти перебувають тільки частину свого часу: від кількох годин (школа, дитячий садок) до цілого дня (денна дитяча хата).

§102. Дитячі бурси й інтернати є державні установи характеру трудової спільноти, окремо для хлопців і дівчат від 3 до 18 років включно, що мають здійснити в першій мірі ідеал, що не особа є важна і вартісна сама по собі, а та особа, що добровільно і в першу чергу віддає себе на служення громаді, Українській Державі й Нації.

§103. Після 18 років життя, себто після закінчення єдин.нац.школи, діти, що вступили до високої школи, переводяться із інтернату до студенського пансіону (коли не живуть у родичів або на приватнім помешканні).

§104. Ті діти бідних батьків або сироти, що скінчили вищу школу, але не попали до високої школи, чи на самостійну працю, виходять із інтернату і переходять у завідування патронату чи соціальної опіки, що приймає заходи, щоб їх примістити на працю (службу) і не перестають ними піклуватись аж доти, доки вони не будуть на працю приміщені.

§105. Кожного шкільного року аж до закінчення єдин.нац.школи вихованець (-нка) бурси або інтернату повинні в кожному півріччі вказуватись відповідним свідоцтвом про свої успіхи.

Д и т я ч а д е н н а х а т а .

§106. Дитяча денна хата окремо для хлопців і для дівчат є установа, в якій діти в віці від 3 до 18 літ перебувають тільки день і вечір до 21.годин.

П р и м і т к а I.: З дозволу управителя денної хати, затвердженого відповідними органами Генер.Секретаріату Нар.Освіти, може бути норма віку збільшена.

П р и м і т к а II.: Денні дитячі хати можуть бути відкриті для кожної групи віку окремо: 1) для дітей дошкільного віку від 3 до 6 років, 2) для дітей шкільного віку від 6 до 18 років.

§107. В денній хаті утримують діти їжу по нормах, встановлених для дитячої бурси й інтернату.

Частина VII.

Шкільна й виховальна організація для дітей правопорушників.

§108. Діти правопорушники у шкільному віці, до 18 літ віку, це є ті діти, що морально не є стабілізовані в нормах моральної повинності та звичаєвого і позитивного права родинного та громадянського спокою, і ці норми стало порушують; такі діти потребують окремої опіки й виховання, хоч сама школа, де вони учаться, дає знання у повнім обсязі єдиної національної школи. Ці діти вчаться й живуть окремо від дітей нормальних у спеціальних будинках та колоніях.

§109. Для дітей правопорушників організуються: 1) головний будинок для дітей правопорушників; 2) підсобний будинок і 3) трудова колонія.

§110. До головного будинку приймаються діти-правопорушники одного ступня єдиної національної школи в кількості 40 душ, по 10 дітей на кожну класу.

§111. В цім головнім дитячім будинкові може бути введений строгий примусовий режим, але фізичні дисциплінарні кари заброняються.

§112. Діти, що на протязі року виявили фізичне здоров'я, душевну рівновагу і стали корисними членами свого дитячого будинку, переводиться до дитячого будинку, бурси чи інтернату й до єдин.нац. школи для нормальних дітей.

Підсобний дитячий будинок для правопорушників.

§113. Для дітей правопорушників до 18 літ, що є тяжкі для виховання, засновується підсобний дитячий будинок, по нормах головного дитячого будинку.

§114. Ці підсобні будинки повинні засновуватись ізольовано з постійною контролею, щоб запобігти дезертирство дітей.

§115. З виховничих причин в цих дитячих будинках встановлюється особливий порядок дня, особливо точно регламентований.

§116. До тих дітей, що після використання всіх педагогічних впливів вперто не підлягають виховничим засобам, прикладаються найстрогіші засоби впливу дисциплінарного: ізоляція, постельний режим, лікарські засоби й обмеження свободи.

§117. Діти, що не дали приводу на протязі 6-х місяців до примусових карних засобів й виявили себе корисними дітьми, переводяться в головний будинок для правопорушників.

§118. Ті ж діти, що не піддались виховничим впливам, переводяться до відповідних закладів судового Генер. Секретаріату.

§119. Діти з проявами нервовопсихичних порух, як епілепсія, душевні хвороби і т.д., переводяться до відповідних закладів Генер. Секретаріату Здраволя.

§120. Про всі ці переміщення повідомляється обласний уряд для дітей шкільного віку.

Т р у д о в а к о л о н і я д л я д і т е й п р а в о п о р у ш н и к і в.

§121. Трудова колонія є установа для національного виховання дітей-правопорушників у віці від 14 до 18 літ.

§122. Трудові колонії уряджуються за містом.

§123. Головне завдання трудколонії - виправити всі соціальні дефекти й розвинути корисні навички, інстинкти та знання вихованців. З цією метою вводиться професіональна освіта, як городництво чи індустріально-технічні знання і вміння.

§124. Внутрішній триб життя регламентується тими самими нормами що й основний будинок.

§125. По постанові педагогічної ради Трудколонії 1) діти шкільного віку, що виявили нормальні й корисні прикмети свого характеру, можуть бути віддані родичам або примішені на працю; 2) ті діти, що не піддаються таким впливам, переводяться до відповідних закладів Судового Генер. Секретаріату; 3) про такі ухвали педагогічної ради повідомляється відповідні органи Генер. Секретаріату Нар. Освіти й обласний уряд для дітей шкільного віку Генер. Секретаріату.

§126. Останній термін перебування в трудовій колонії - 18 літ.

§127. Над усіма дітьми, що виходять із трудової колонії засновується Патронат або Соціальна опіка.

Т р у д о в и й б у д и н о к д л я д і в ч а т.

§128. Трудовий будинок для дівчат є установа для національно-соціального виховання дівчат у віці до 18 літ, що допустились правового порушення, що стали безпритульними або впали у проституцію.

П р и м і т к а: Внутрішній порядок регулюється відповідними правилами Головного будинку для правопорушників.

§129. Цей будинок для дівчат має завдання професійно-технічної їх приправи й освіти

§130. По постанові педагогічної ради і з дозволу Генер.Секретаріату Народної Освіти вихованки, що зарекомендували себе фізично й розумово нормальними й виявили себе корисними, переводяться в залежності від віку до нормального дитячого будинку професійної освіти або переводяться на працю.

§131. Методи педагогічної організації для всіх дитячих, як для хлопців-правопорушників, так і для дівчат, визначаються окремими інструкціями Генер.Секретаріатом Народної Освіти.

Частина VIII.

Устанси для дефектних дітей.

Головний будинок для дефектних дітей.

§132. Головний будинок для дітей від 3-х до 18 років виховує дефектних дітей із помітними ухилами від норми в нормальній та інтелектуальній сфері. Виховання таких дітей повинно відбуватися під впливом засобів медично-педагогічного характеру. Але кількість таких дітей на одного виховника не повинна бути більшою, як 8 душ.

§133. Зверхній і внутрішній устрій життя вкладається відповідно до головного завдання будинку: розвиток фізичних сил, діяльності змислів і розвиток психічних здібностей (умова ортопедія).

§134. Діти, що невиявили здібности до помітного розумового розвитку, переводяться до підсобного будинку для умово-відсталих дітей.

§135. Діти, що наблизились у своєму розвитку до відповідного рівня нормальної дитини, переводяться до звичайного інтернату і єдиної національної школи.

Підсобний будинок для дітей умово-відсталих.

§136. Підсобний будинок для дітей умово-відсталих об'єднує найтяжчі випадки умової відсталости в віці до 18 літ. На одного виховника таких дітей приділяється не більше 5 душ.

Частина IX.

Інститут патронату (Соціальна Опіка).

§137. Інститут патронату (Соціальна Опіка), встановлюється, як засіб боротьби з дитячою безпритульністю і правопорушеннями.

§138. Патронат поширюється на дві категорії дітей шкільного віку:

1. на дітей, які відпускаються із будинків на переховання;

2. на дітей шкільного віку, що потребують приміщення в дитячі установи з інтернатом, а таких приміщень немає.

§139. Діяльність патронату встановлюється і припиняється:

1. по визначенню педагогічної ради відповідної дитячої установи;
2. по постанові обласного уряду про дітей шкільного віку;
3. по постанові відповідних органів Секції єдиної національної школи.

§140. Правом патронату може бути наділений кожний громадянин України, але той, що задовольняє вимогам патронату і бажає виконувати функції патронату.

§141. Праця патронату переводиться під контроль окремих кураторів, призначених відповідними органами Генер. Секретаріату Народної Освіти.

Др. Л. Білецький:

НАЦІОНАЛЬНЕ ПОЗАШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

1. Система й завдання.

§1. Національна просвіта й виховання дорослого українського населення має своїм завданням: 1) виховання у кожного українця (-нки) національного почуття і свідомості, що він є член української нації, яку ставить вище своїх особистих інтересів, вище навіть і родинних і що готовий для її добра принести все, навіть і своє життя. 2) Виховання національної свідомості, що тільки у с в о ї х а т і с в о я правда і воля, і державного почуття та повинности боронити свій край і нарід до смерті. 3) Усвідомлення, що Провідник Української нації є покликаний вищою історичною долею репрезентувати українську націю й державу, авторитативно нею керувати і, її охороняти. 4) Виховання в душі кожного українця повинности боронити добре ім'я української нації й держави та дбати про її добру славу й опінію не тільки серед українського населення, але головно серед чужинців. 5) Піднесення серед широких мас українського народу рівня загально-культурного й освітнього та загально-політичного. 6) Поширення ідей українського націоналізму серед найбільшої кількості українського населення на основі найширшої соціальної справедливості. 7) Планове втягнення всіх верств народу до національно-державного будівництва.

§2. Ця національно-просвітня праця переводиться в першу чергу серед селянсько-хліборобського і робітничого населення, потім серед українського війська й поліції, далі серед шкільної молоді всіх шкіл і нарешті серед інших шарів українського народу.

§3. Вищезазначені завдання переводяться і здійснюються за допомогою таких органів та організацій: 1) національно-просвітні клуби, селянські просвітні хати, хати-читальні, театри, хори, недільні та вечірні школи, курси, бібліотеки, народні університети, робітничі технікуми, курси, кіна, радіостанції, екскурсії, музеї, спорадичні виклади, агітаційні пункти, спортові організації, різні школи позаочного навчання і т.д.; 2) національно-просвітні видання популярної літератури й часописів загально-освітніх, політичних і фахових; 3) історичні, культурні, політичні свята, зв'язані із подією (свято Крутів, Базару й інш. день 22 червня 1941), особою (дні Шевченка, Л. Українки, день Вождя, день Євгена Коновальця і т.д.), територією (свято моря, свято Запорізької Січі і т.д.), містом (свято Києва, Полтави й інш.), наглої події (смерть видатної особи, відкриття пам'ятника, відкриття школи і т.д.); 4) надзвичайні національні дні і тижні, визначені владою і зв'язані з ними національно-просвітні виступи, імпрези і т.д.

§4. Національна просвіта й виховання дорослого населення в Україні належить до сфери компетенції Держави й організаційно здійснюється керівником національної позашкільної освіти.

§5. До найвищого керівництва національною позашкільною освітою в порядку організаційного керівництва накладаються такі обов'язки: 1) заснування всіх тих органів та установ, що були визначені в §233 в пункті 1-м; 2) видання літератури й часописів (див. той же §, пункт 2.); 3) організація свят і тижнів (див. той же §, пункт 3 і 4); 4) організація місцевих національно-просвітніх конференцій і з'їздів керівників та інструкторів У секції; 5) організація досвідних і показних установ для теоретичного розроблення методології національно-просвітньої праці; 6) організація відповідного шкільництва.

II. У с т а н о в и н а ц і о н а л ь н о ї п р о с в і - т и й в и х о в а н н я .

К л ю б и і с і л ь с ь к і п р о с в і т н і х а т и .

§6. Найнижчим організаційним центром національної просвіти є в містах клуб, а по селах – сільська просвітня хата.

§7. Клуб об'єднує в собі всі органи й установи національної просвіти певного міста, як театр, хата-читальня, бібліотека, кіно, радіо, музей, недільна школа, вечірня школа, просвітні курси і спортові органи і т.д., ідейно їх пов'язує єдністю мети й завдань і є осередком національно-просвітнього виховання та всебічного національно-культурного розвитку членів.

П р и м і т к а: По можливості ту саму роль виконує і сільська просвітня хата.

§8. Клуб і сільська хата у своїй праці виконують такі безпосередні завдання: 1) взаємне тісніше зближення всіх духових і фізичних робітних сил міста або села на ґрунті поглиблення їх національної спільноти і свідомости; 2) піднесення загально-освітнього національного й суспільно-політичного розвитку на основі народньої культурно-творчої самодіяльності, скерованої на плекання якнайчистішої української родинної традиції, українського національного (суто народнього) мистецтва в одязі, в музиці, в танцях і в пісні, та в різних виробках, українських народніх звичаїв, обрядів та релігії; 3) виховання й просвіта народніх мас в напрямі витворення в них любови до праці, як такої, любови до української нації й державного патріотизму; 4) виховання в народніх масах (повної відрази до царського й большевицького минулого) і глибокої любови до свого рідного й національного сучасного і минулого, любови до національної спільноти, до українського народу, як національної цілоти й віри, що тільки через свій нарід і в своєму народі та своїй державі можна знайти найглибші основи для родинного й особистого добробуту та щасливішого родинного й особистого життя; 5) виховання любови до рідного краю, до рідної землі.

§9. Крім визначених вище завдань (див. §8.) сільська просвітня хата ставить ще й таку мету: 1) знайомить своїх членів і не членів з сільсько-господарською структурою всієї країни та взаємини між сільським господарством, торгом і промисловістю країни; 2) витворює базу для якнайліпших взаємин між селом і містом та усуває і причи-

ни, що село й місто у їх господарських і культурних взаєминах роз'єднують; 3) поширює ідеї сільсько-господарського поступу та підносить сільсько-господарську культуру, бо тільки в ній ховається основа для поліпшення сільського економічного життя.

Типи клубів та їх праця.

§10. По розмірах і прийомах національно-просвітньої праці визначається таких чотири типи клубів:

1. М і с ц е в і к л ю б и в містечках, в окремих частинах більшого міста, в невеликих робітничих підприємствах, в ізольованих менших частинах війська; в селах - просвітні хати-читальні;
2. м і й с ь к і к л ю б и - на ціле повітове місто, в більших робітничих підприємствах, в дивізіонних військових частинах; в селах - волосні просвітні хати;
3. р а й о н о в і к л ю б и (евент. п о в і т о в і), що об'єднують місцеві й міські клуби; в селах волосні просвітні будинки, що об'єднують район (евент. повіт);
4. о б л а с н і (евент. губерніяльні) к л ю б и, що об'єднують районні клуби; на села: обласні просвітні будинки.

§11. Місцевий клуб складається з членів: робітників і служачих певної частини міста певного підприємства, вояків певної частини, членів національної охорони, студентства високих шкіл, а де селяне, то й селян; членів УНО-філії тої місцевости.

§12. Для досягнення своїх цілей клуб переводить працю, використовуючи всі засоби просвіти й виховання як то: живе і друковане слово, артистичні засоби образотворчого мистецтва, театрального і хорового, вистави, екскурсії, вечірки і т.д. А для поглиблення самоосвіти утворюються різні кружки, курси, виклади і т.д.

§13. Міський клуб із таких самих членів, крім вказаних завдань у попереднім §, веде поглиблену національно-просвітню працю за допомогою кружків: національно-ідеологічного, природниче-наукового, артистичного, мистецько-літературного, спортивного, музичного, хорового і т.д. організує недільні і вечірні школи, курси, музеї і т.д.

§14. Районові клуби керують попередніми клубами, координують їх працю. За допомогою місцевих і міських клубів і безпосереднє переводить агітаційну кампанію, місцеві свята на честь і пам'яті визначних осіб, подій, скликає різні районні зібрання, конференції, глибше й докладніше опрацьовує студійний матеріал.

§15. Обласні клуби в своїх організаціях концентрують і направляють усю працю районних клубів, ще глибше й докладніше розробляють студійну й самоосвітню працю; організують рухомі театральні трупи, хори, рухомі бібліотеки, вистави плястичного мистецтва, концерти; скликають делегатські зібрання; організують театри, книгарні і сприяють організації господарських підприємств (ідальні, кооперативи і т.д.).

§16. Місцевими й міськими клубами керують управителі; їх призначають районні провідники клубів. Провідників районних клубів

- призначають обласні провідники клубів; обласних провідників клубів призначають керівник національної позашкільної освіти по можливості із намічених на місцях кандидатів.

§17. При управителеві й провідникові клубу, як дорадчий орган, існує клубова рада, покликана управителем, провідником із осередку членів клубу і схвалених зборами клубу.

§18. Право заснування клубів належить виключно Проводові Української національної позашкільної Освіти та її обласним органам.

§19. Провід національної позашкільної освіти організує національно-політичні школи й високу школу політичних наук у Києві.

§20. Керування й догляд всіма місцевими політичними школами належить обласним клубам через клуби районів; керування й догляд високою школою політичних наук належить тільки Керівникові національної позашкільної освіти.

III. Екскурсії. Вистави. Музеї.

§21. Для найтіснішого об'єднання всіх земель України в одну національну цілість; для найдокладнішого ознайомлення населення однієї землі України з другою; для якнайкращого пізнання свого рідного краю в його районних деталях і цілості кожний клуб у себе організує екскурсійне бюро, яке на кожний рік виробляє екскурсійний план для свого району, що має із своїми членами і не членами свого району проводити.

§22. Під час екскурсій по певній місцевості екскурсійне бюро має своїм завданням безпосереднє й наочно ознайомити учасників екскурсій з певною місцевістю, містом, пам'ятками, особою і т.д. і самостійно пізнати та дослідити те, чим екскурсант цікавиться, як наприклад, господарсько-економічну сторону краю, соціально-побутову, історичну або ідеологічну фазу його розвитку.

§23. Для того, щоб задоволити екскурсантів уповні, клуби тої місцевості, чи того району, області, куди екскурсія прибуває, повинні приправити виставки свої національні, мистецькі, історичні цінності, організувати музеї для матеріальної і духової культури своєї місцевості; організувати музеї місцевого національного руху, місцевої боротьби за визволення, за піднесення свого краю, музеї, в якому б могли бути приміщені культурні цінності зв'язані із видатною постаттю того району: письменника, маляра, артиста, музики, вченого, організатора, педагога, борця-визвольника і т.д. щоб перед екскурсантами могло наочно відкритись повне національне і ідеологічне обличчя краю, міста, особи, руху, культури і т.д.

§24. Такі екскурсійно-виставово-музейні організації, установи, бюро повинні бути в кожному районі, в кожній місцевості, в кожному місті і по можливості в кожному селі, бо кожне село має свою історію, свого національного борця й героя; тільки треба його віднайти

й відтворити, позбирати всі пам'ятки матеріальної й духової культури села, міста, району, області й уважно це все зберігати.

§25. А екскурсійні дослідження повинні бути першим етапом виставочно-музейної організації, яку творить не особа-аматор чи особа-фахівець; такі індивідуальні шукання через екскурсій доповнюються організованими колективами, що виявляють не тільки пасивне споглядання національних цінностей, але й активно-творчий конструктивний вияв масового будівництва свого власного музею. Такий повинен бути перший етап екскурсії та конкретної праці її учасників(иць)

§26. Дальшим етапом повинен бути демонстраційний збір екскурсійної праці в певні колекції чи то фотографії певної місцевості, чи пам'яток її, чи природничі колекції, чи мистецька все це фіксується й закріплюється під час їх виставлювання на показ ширших кола громадянства.

§27. Коли цілий ряд таких колекцій зібрано, то для них організується вже музей, як установа, де ці всі колекції переховуються й показуються. Вони свідчать про ту працю, що була тим чи іншим клубом переведена.

§28. Такий музей повинен наочно демонструвати історію краю, його вияв національних сил, його культури, його організаційної й господарської праці.

§29. Повинен наочно відбивати розвиток національних сил, що змагались піднести і здійснити найвищі ідеали української нації, що намагались розробити національні, соціальні й господарські основи життя українського народу.

§30. Такий музей повинен зберігати ті національні цінності, що знаходяться ще поза музеєм.

§31. Для цієї мети необхідно далі робити екскурсії й вивчати край, пізнаючи пам'ятки його історії, мистецтва, природи, господарського життя й побуту.

§32. Творити з них колекції, експонати, діаграми і вводити до музею.

§33. Робити заходи, щоб охороняти й реєструвати ті пам'ятки, що не можуть бути взяті до музею, але мають велику музейну вартість, як архітектурні будови, монументи, і т.д.

IV. О р г а н і з а ц і я б і б л і о т е к.

§34. Низка бібліотек для користування народних мас складають вже існуючу бібліотечну сітку, що має призначення давати народові національно-політичну освіту.

§35. Клуби й селянські хати закладають свої національні бібліотеки, що сприяють вищому національному розвитку мас.

§36. Бібліотеки можуть бути: Районові, міські й обласні. Кожна така бібліотека має й дитячий відділ.

§37. Бібліотекою завідує бібліотекар, що визначається відповідним клубом.

§38. При бібліотекарові, як дорадчий орган, існує Бібліотечна Рада, визначена клубом, що має завдання збирати відповідні книжки до бібліотеки, контролювати правильне функціонування бібліотеки, забезпечувати її матеріальними засобами, а також і відповідну кількість службовців.

§39. Обласні бібліотеки вважаються центральними для данної області.

У. О с в і т а п о з а ш к і л ь н о г о н а ц і о - н а л ь н о г о в и х о в а н н я . Організація й завдання.

§40. Метою позашкільної національної освіти на основі піднесення загальноосвітнього рівня серед населення є: 1) розвинення чіткої національної свідомості, плекання любови до Батьківщини й розвинення почуття патріотизму; 2) підготовка певних кадрів національно-політичних діячів серед народу, свідомих, активних і корисних для Батьківщини; 3) підготовка певних національних і політичних інструкторів для суто національної праці, організаторів і будівничих української національної держави; 4) вишколення провідників національної розбудови країни й працівників-організаторів на полі розбудови серед народу національної організованої дисципліни та конструктивної праці.

§41. Провід національної позашкільної освіти вживає всіх заходів, щоб така національна освіта народу була забезпечена матеріально й шкільними підручниками та приладами, забезпечена найліпшими кадрами лекторів. Для цього: 1) в порядку кошторису проводить за рахунок державної скарбниці Генер. Секретаріату утримання сітки національно-політичних освітніх установ (шкіл, курсів і інш.); 2) домагається від місцевих урядів регулярного фінансування їх на обладнання помешкань і потреб, непередбачених державним бюджетом; 3) забезпечує ці установи необхідними шкільними підручниками, підсобними виданнями й приладами; 4) спонукує національно-політичні установи до власної господарської й культурно-освітньої ініціативи скерованої до підсилення тих засобів, що наділяє влада.

Типи національно-політичних установ.

§42. Щоби здійснити завдання визначені в §40. Керівництво національної позашкільної освіти розбудовує такі установи національно-політичної освіти:

1. Короткотермінові курси для широкого населення в осередках робітничих, селянських, військових, себто в клубах, селянських хатах постійні або мандрівні в часи вільні від праці.
2. Національно-політичні школи 1-й ступень одно-двох річні з інтернатами й без інтернатів. Це були 6 школи мійські, районів із сталою адміністративною організацією і провідником на чолі.
3. Національно-політичні школи 2.-го ступня (обласні) двоєрічні засновані у всіх обласних містах і більших районних.
4. Національно-політичні високі школи провідників: а) національної політики, б) господарської політики, в) військово-адміністративної й ідеологічної організації.

§43. Кожна із цих шкіл, від першого типу починаючи, дає закінчену освіту, але разом із тим є підготовчим ступнем до вищого типу.

§44. Поруч цих шкіл як додаткова міра або нагла вимога по національно-політичній освіті можуть бути організовані циклові лекції ідеологічні, господарські, політичні й інші, та самоосвітні семінари й гуртки.

§45. Ці всі школи призначаються:

1. Коротко-термінові курси призначаються для широких кол робітників і селян, щоб вони могли свідомо взяти участь у національній розбудові України, щоб могли набути розуміння завдань проводу у розбудові Нації й Держави, орієнтуватись у біжучих політичних і господарських подіях рідного краю, щоб розуміли об'єднати свої найжиттєвіші потреби із завданнями, потребами й повинностями загально-державними й загально-національними.
2. Національно-політичні школи I. і II. ступеня призначаються для підготовки політичних організаторів, що мають виконувати завдання в межах волости або району, покладені на них КНПО
3. Національно-політичні високі школи мають підготовляти організаторів та інструкторів, призначених на цілу область і ширше, а також і тих, що мають керувати вищезгаданими школами, а також і тих, що мають готуватись на вчених і дослідників в ділянці національних і політичних наук та української національної й господарської політики.

УІ. В и д а в н и ц т в о.

§46. Для здійснення завдань національно-політичного виховання й освіти для дорослих Керівництво національної позашкільної освіти власними силами за допомогою свого культурно-наукового видавничого фонду розвиває видавничу діяльність, організує нові видавничі установи й підприємства та органи, що ширять національно-політичну й іншу літературу.

§47. Видавнича праця цієї установи скеровується на поширення попиту на націон.-політичну літературу, що пропагує ідеї національні та визначає напрямні лінії праці та програмові основи діяльності.

§48. Ця видавнича праця повинна задовольняти попит: 1) на популярну національно-політичну літературу; 2) на шкільну підсобну літературу з предметів національних і політичних та суспільних; 3) на літературу загально-освітню для широких мас; 4) на праці з методики й методології національно-політичної освіти; 5) на літературу, скеровану на вироблення суспільної, національної й політичної думки в душі українського патріотизму; 6) на виховничу й освітню артистичну літературу, на національну пресу.

§49. Це видавництво існує на свої власні кошти.

VII. Мистецтво в системі національно-політичної освіти й виховання.

§50. Мистецтво в національній державі має бути великою зброєю пропаганди, агітації та засобом національно-політичного й культурного виховання в цілій системі національно-політичного виховання й вишколення дорослих.

§51. Теперішнє мистецтво в розбудові нової Європи повинно зайняти особливо поважне становище. Воно має бути цілком новим мистецтвом і базуватись у своїй розбудові на мистецькій народній традиції та на традиції національно-історичній і традиції національно-мистецькій.

§52. Вся розбудова мистецької пропаганди повинна підлягати Керівникови національної позашкільної освіти.

Завдання позашкільного національно-мистецького виховання.

§53. Це завдання полягає: 1) в боротьбі проти всього занепадно-го мистецтва (проти т.зв. д е к а д е н т с т в а); 2) в підтримці мистецтва монументального, героїчного і синтетичного; 3) не реалізм натуральний чи натуралізм етнографічний повинно культивувати, а реалізм синтетичний, що творить вихідну основу для розвитку життєвого й життєздатного духового ідеалізму. І це буде мистецьке виховання мас у душі українського патріотизму, національно-естетичного виховання і т.д.

Органи і форми мистецького позашкільного виховання.

§54. Вся мистецька праця серед народу виливається в такі галузі: 1) театральна-музична, 2) хорова, 3) образотворча, 4) літературна, 5) журналістична й пресова, 6) кінематографічна; ці шість галузів

підказують нових шість відділів, - в яких підготовляється, розробляється й направляється мистецька праця в життя до ширших мас народу.

Театральне мистецтво.

§55. Все театральне мистецтво в Україні організується й керується театральним відділом національної позашкільної освіти та відповідними місцевими органами на місцях на основах державної антрепризи також і приватної через артистичні колективи та організації і під контролею держави.

§56. Всі театри розподіляються в театри: 1) національні, 2) народні 3) студійно-показні і 4) студійно-учбові себто студійні в стислому розумінні. Крім того театри можуть бути: 1) постійні і 2) мандрівні.

§57. Щоб ліпше через театральне мистецтво переводити національне виховання й освіту відділ національної позашкільної освіти й її органи повинні: 1) перш за все задовольняти потреби найширших мас українського народу; 2) переводити його найкращими мистецькими силами в постійнім театрі або через мандрівні театральні вистави.

§58. Всі театри існують в першу чергу на кошт: 1) відповідних державних субсидій які Провід позашк. освіти уділює після строгого контролю, що той театр із національного * організаційного становища задовольняє всім вимогам мистецтва та доброго ведення, 2) на кошт прибутків самого вже театру, які (ці прибутки) строго контролюються відповідними державними урядами.

§59. Репертуар постійних театрів так і програма епізодичних вистав затверджуються місцевими урядами Проводу націон. позашк. осв.

§60. Театральне мистецтво ж може здійснюватись і через клуби та селянські хати та інш. дозволені самоосвітні організації.

§61. Все театральне майно театрів державних і тих, що існують на кошт державних субсидій, як-то будови, інвентар, обладнання в власність держави і знаходиться в віданню Керownika націон. позашк. освіти.

Музичне мистецтво.

§62. Все музичне мистецтво в Україні організується й керується музичним відділом Націон. позашк. освіти та відповідними місцевими органами на місцях, як державні установи й організації та дозволені приватні музичні колективи та організації, але під контролею держави.

§63. З метою музичного виховання укр. народу організуються державні та дозволені приватні симфонічні й коморні оркестри, капели, й інш.

§64. Для всестороннього поліпшення музичного мистецтва (це відноситься також і до мистецтва театрального) Керownik робить усі заходи в ділі об'єднання відповідних творчих і наукових сил та установ, керує їх діяльністю через конференції, з'їзди в питаннях музики й театру, організує установи лабораторні, студій, влаштовує конкурси, видає наукові праці, підручники, улаштовує лекції, виклади, диспути й інш.

§65. Докладно виучується народня музика, для цього відділ улаштовує експедиції, екскурсії для записування народньої музики та інших форм музичної творчості.

Хорове мистецтво.

§66. Все хорове мистецтво в Україні організується й керується хоровим відділом націон. позашк. освіти та відповідними місцевими органами на місцях на основах державних та приватних хорів в якнайширшому організаційному стилі, щоб кожне село України мало свій відповідний церковний і світський хор.

§67. Ці селянські хори організує й керує учитель місцевої школи, що повинен мати відповідне музично-хорове вишколення чи в учит. семінарії чи на відповідних музичних і хорових школах, курсах і т.д.

§68. Організуються також районіві, обласні і центральні хори та капели постійні і мандрівні по Україні та закордоном.

§69. Ці хори та капелі можуть улаштовувати хорові концерти показні, конкурсні, та концерти-фестивалі з різних земель України.

§70. Хори утримуються державою цілком або утримуються відповідні субсидії на основі рекомендації відповідних місцевих урядів.

Образотворче мистецтво.

§71. Все образотворче мистецтво в Україні організується й керується образотворчим відділом національн. позашкільної освіти з метою його якнайліпшого розвитку й публичного виявлення назовні, щоб його поширювати й виховувати відповідну національно-мистецьку культуру в народі.

§72. Національна позашкільна освіта через свої органи контролює, щоб образотворча мистецька творчість виявлялась у національнім дусі і засновувалась на якнайширшій народній мистецтві.

§73. Керівник націон. позашк. освіти вкупі із зацікавленими органами встановлює контроль над розбудовою образотворчих пам'яток, монументів, будов та інших виявів у книжці, видавництві, плякаті і т.д. з метою щоб це мистецтво було якнайліпше проведеної якнайкращими мистцями.

§74. Та сама контролєя переводиться і в мистецькому промислі текстильному, ткацькому, килимарському, керамічному і т.д., і т.д. з тією самою метою (див. §73).

§75. Керівництво націон. позашк. освіти вживає всіх заходів, щоб вияв і пропаганда мистецьких форм і стилю в образотворчій мистецтві відповідав теперішній національній добі, як в настроях, так і в ідеології. Для цього організуються вистави, конкурси, студії, з'їзди, конференції, наради, виклади, секції, екскурсії і т.д.

§76. Таке образотворче виховання народу переводиться і через клуби та селянські хати, через вистави для народу і т.д.

§77. Керівництво вкупі із зацікавленими органами розробляє проекти монументальних пам'ятників, монументів.

§78. Всі форми образотворчого мистецтва використовується з метою пропаганди національної ідеї та держави.

Літературне мистецтво.

§79. Все літературне мистецтво в Україні організується і керується літературним відділом націон. позашк. освіти та відповідними місцевими органами на основах організації літературних об'єднань, клубів і т.д. з метою розвитку творчих сил українського письменства, вихованих на основі національних ідей.

§80. Для встановлення живого контакту письменників між собою та письменників і народу організуються літературні вечори поезії, диспутів, конкурсів, демонстрацій літературних творів і т.д.

§81. Письменницька пропаганда встановлюється через клуби та селянські хати.

Кінематографічне мистецтво.

§82. Все кінематографічне мистецтво організується й керується кінематографічним відділом націон. позашк. освіти та відповідними місцевими органами на основі організації кінематографічного підприємства з метою розвитку творчих кінематографічних сил вихованих в напрямі національної ідеї.

З М І С Т :

1. Др.Леонід Білецький: УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА Й ЇЇ УЧИТЕЛЬ	1
2. Дир.Августин Штефан: КІЛЬКА УВАГ ПРО ЗАВДАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	13
3. Др.Сергій Горський: НАПРЯМНІ ЛІНІЇ РЕЛІГІЙНОГО ВИХО- ВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	17
4. Др.Володимир Січинський: ЗАВДАННЯ МИСТЕЦЬКОГО ВИХО- ВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	25
5. Проф.Олекса Приходько: УВАГИ ДО РЕФОРМИ НАВЧАННЯ СПІВУ Й МУЗИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	33
6. Учит.Андрій Федорків: УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ (НИЖЧА)ШКО- ЛА	40
7. Проф.Корнило Заклинський: УЧБОВИЙ ПЛАН УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й ІСТОРІЇ В ВИЩІЙ ШКОЛІ	44
8. Проф.Лідія Шляхтиченко: ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖІ- НОЧИХ ФАХОВИХ ШКІЛ	59
9. Петро Зленко: УКРАЇНСЬКЕ БІБЛІОТЕЧНЕ ШКІЛЬНИЦТВО . . .	71
10. Проф.Корнило Заклинський: ПРОЄКТ ПРОГРАМИ СЕРЕДНЬО- ГО І ВИЩОГО ШКІЛЬНИЦТВА	81
11. Др.Леонід Білецький: ПРОЄКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ Й ОСВІТНЬОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ	92
12. Др.Леонід Білецький: НАЦІОНАЛЬНЕ ПОЗАШКІЛЬНЕ ВИХО- ВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	115

Содержание

1. Введение	1
2. Глава первая	10
3. Глава вторая	25
4. Глава третья	40
5. Глава четвертая	55
6. Глава пятая	70
7. Глава шестая	85
8. Глава седьмая	100
9. Глава восьмая	115
10. Глава девятая	130
11. Глава десятая	145
12. Глава одиннадцатая	160

(~~2p.50m~~) 3,75 (1986)

pl 4160 y

۱۳۱ ۴۱۳۵۱